

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra

Medos Prakopaitės,
V kurso, tarptautinės ir Europos Sąjungos
teisės studijų šakos studentės

Magistro darbas
Tarptautinių sutarčių galiojimas ir veikimas ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu
Validity and Operation of International Agreements During Armed Conflicts and
Other Crises

Vadovė doc. dr. Indrė Isokaitė-Valužė

Recenzentė prof. dr. Skirgailė Žalimienė

Vilnius
2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe yra analizuojama, kaip ginkluoti konfliktai ir kitos krizės paveikia tarptautinių sutarčių galiojimą ir veikimą. Analizuojami veiksniai, turintys įtakos sutarčių veikimui ir galiojimui, pateikiami pavyzdžiai. Atskirai nagrinėjama, kaip atskiros sutarčių rūšys yra paveikiamos ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu. Analizuojamas sutarčių sustabdymas, nutraukimas ir pasitraukimas iš jų krizių kontekste, ypatingas dėmesys skiriamas tarptautinės teisės komisijos parengtam dokumentui. Taip pat yra nagrinėjamas Rusijos Federacijos agresijos prieš Ukrainą atvejis ir nutrauktos sutartys, bei Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos atsakas į Rusijos Federacijos agresiją.

Pagrindiniai žodžiai: ginkluotas konfliktas, krizė, sutarties galiojimas, sutarties veikimas, sutarties sustabdymas, pasitraukimas iš sutarties, sutarties nutraukimas.

This work analyses how armed conflicts and other crises affect the validity and operation of international treaties. The analysis focuses on the factors affecting the operation and validity of treaties, with relevant examples provided. It separately examines how different categories of treaties are influenced by armed conflicts and other crises. The suspension, termination and withdrawal from treaties are discussed in the context of crisis, with special attention given to the document prepared by the International Law Commission. The case of the Russian Federation's aggression against Ukraine and the terminated treaties are also examined, along with the response of the Republic of Lithuania and the European Union to the Russian Federation's aggression.

Keywords: armed conflict, crisis, validity of a treaty, operation of a treaty, suspension of a treaty, withdrawal of a treaty, termination of a treaty.

TURINYS

IŽANGA.....	4
1. Tarptautinių sutarčių galiojimas	6
1.1. Sutarčių teisinė privalomoji galia	10
1.2. Veiksniai, turintys įtakos sutarčių galiojimui	12
2. Tarptautinių sutarčių veikimas ir jį lemiantys veiksniai.....	18
3. Konkrečių sutarčių veikimas ginkluotų konfliktų ir krizių metu.....	22
3.1. Dvišalės investicijų sutartys	22
3.2. Aplinkos apsaugos sutartys	24
3.3. Žmogaus teisių sutartys	26
3.4. Humanitarinės teisės sutartys	33
4. Sutarčių sustabdymas, pasitraukimas iš jų ir nutraukimas ginkluotų konfliktų ir krizių metu.....	35
5. Rusijos agresijos prieš Ukrainą pasekmės tarptautinėms sutartims	48
5.1. Ukrainos pasipriešinimo prieš Rusijos agresiją geopolitinis kontekstas	48
5.2. Nutrauktos sutartys tarp Ukrainos ir Rusijos.....	49
5.3. Lietuvos atsakas į Rusijos agresiją prieš Ukrainą.....	52
5.4. Europos Sąjungos atsakas į Rusijos tarptautinės teisės pažeidimus.....	54
IŠVADOS.....	56
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	57
SANTRAUKA.....	69
SUMMARY.....	70

ĮŽANGA

Tarptautinės sutartys yra valstybių bendradarbiavimo pagrindas. Didėjantis ginkluotų konfliktų ir kitų krizių skaičius vis dažniau išbando tarptautinių sutarčių atsparumą, tad **temos aktualumas** pasireiškia tuo, kad nors tarptautinės sutartys yra būtinos valstybių bendradarbiavimui ir teisiniam tikrumui užtikrinti, kartais jų galiojimas ir veikimas yra nepakankamai reglamentuotas. Dėl šios priežasties svarbu išnagrinėti, kaip ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu galioja ir veikia tarptautinės sutartys. Norint užtikrinti tarptautinių santykių aiškumą, ir nuspėjamumą, būtina suprasti, kada sutartis galima sustabdyti, nutraukti ar iš jų pasitraukti. Ginkluoti konfliktai ir kitos krizės yra tarptautinių santykių dalis, todėl svarbu išnagrinėti jų įtaką sutartims ir nustatyti, kaip būtų galima užtikrinti jų atsparumą tokiose situacijose.

Darbo tikslas – išanalizuoti tarptautinių sutarčių galiojimą ir veikimą ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu, pateikiant pavyzdžių.

Darbo uždaviniai: 1) išanalizuoti tarptautinių sutarčių galiojimą ir galiojimo sąlygas; 2) išanalizuoti tarptautinių sutarčių veikimą ir veiksnius, turinčius įtakos veikimui; 3) išnagrinėti, kaip konkrečios tarptautinės sutartys veikia ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu; 4) išnagrinėti tarptautinių sutarčių sustabdymo, nutraukimo ir pasitraukimo iš jų galimybes ginkluotų konfliktų ir krizių metu; 5) išanalizuoti Rusijos Federacijos agresijos prieš Ukrainą atvejį ir jo poveikį tarptautinėms sutartims, bei Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos atsaką į Rusijos Federacijos agresiją prieš Ukrainą.

Darbo objektas – tarptautinių sutarčių galiojimo ir veikimo ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu teisinis reguliavimas.

Darbe taikyti lyginamasis, abstrakcijos, loginis, analizės ir sisteminis **metodai**. Lyginamasis pasitelkiamas, lyginant aktualias sąvokas, tokias kaip „sutarties galiojimas“ ir „sutarties veikimas“, „sutarties sustabdymas“, „sutarties nutraukimas“, „pasitraukimas iš sutarties“. Abstrakcijos metodas skirtas susikonsoliduoti ties pagrindiniais aspektais, atsiejant nuo neesminių dalykų. Loginis metodas taikomas, apibendrinant informaciją ir formuluojant išvadas. Analizės metodas pasitelkiamas, nagrinėjant tarptautinių sutarčių nuostatas, konkrečias sutartis bei Rusijos Federacijos vykdomos agresijos prieš Ukrainą atvejį. Sisteminis metodas taikomas, siekiant išsamiai išnagrinėti tarptautinius teisės šaltinius.

Darbo originalumas pasireiškia tuo, jog yra gilinamasi į vieną iš aktualiausių šiandieninės tarptautinės sistemos teisinių iššūkių – tarptautinių sutarčių galiojimą ir veikimą ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu. Darbas išsiskiria tuo, kad jis apima ne tik

ginkluotus konfliktus, bet taip pat ir kitas krizes, o toks platesnis tyrimas leidžia geriau suprasti, kaip veikia tarptautinės sutartys vienu ar kitu atveju. Taip pat analizuojamos Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės nuostatos, jas vertinant krizių kontekste. Atskirai nagrinėjamas tarptautinės teisės komisijos dokumentas, skirtas ginkluotiems konfliktams. Šio darbo originalumas pasireiškia, nagrinėjant, kaip skirtingai ginkluoti konfliktai ir kitos krizės paveikia įvairių rūšių sutartis. Galiausiai analizuojamas Rusijos Federacijos agresijos prieš Ukrainą atvejis, jo poveikis tarptautinėms sutartims ir tarptautiniams santykiams. Vertinami Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisiniai atsakai į Rusijos agresiją

Svarbiausi šaltiniai: Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, tarptautinės teisės komisijos dokumentas „Straipsnių projektas dėl ginkluotų konfliktų poveikio sutartims su komentarais“, specialioji literatūra, tarptautinių teismų praktika.

1. Tarptautinių sutarčių galiojimas

Tarptautinių sutarčių teisė yra grindžiama tuo, kad sudarytos sutartys sukuria privalomus įsipareigojimus tarp valstybių. Sutartis įsigalioja nustatytu momentu, kuris gali būti apibrėžtas pačioje sutartyje, arba kai yra įvykdytos visos būtinos procedūros, kaip ratifikavimas. Kai sutartyje nenurodytas įsigaliojimo momentas, sutartis įsigalioja tuomet, kai visos šalys užbaigia būtinas vidaus teisinės procedūras. Tai yra numatyta 1969 m. gegužės 23 d. priimtoje Vienos konvencijoje dėl tarptautinių sutarčių teisės (toliau – Vienos Konvencija) 24 straipsnyje. Šiame straipsnyje nėra nagrinėjamas sutarčių įsigaliojimas, jeigu jos buvo sudarytos ginkluotų konfliktų ar kitų krizių metu. Tai reiškia, kad veikiausiai nei ginkluoti konfliktai, nei krizės netrukdo sutarčiai įsigalioti.

Sutarties šalys gali susitarti dėl konkrečios datos, nuo kurios sudaryta sutartis įsigalios. Data gali būti vėlesnė nei sutarties pasirašymo diena, o kartais gali būti numatyta atgalinė data, tačiau svarbu paminėti, kad pagal Vienos Konvencijos 28 straipsnį sutartis neturi atgalinio poveikio ir nesaisto šalių dėl veiksmų, kurie buvo atlikti iki sutarties įsigaliojimo, nebent sutartyje numatoma kitaip. Nepaisant to, sutartis gali būti taikoma veiksams, kurie vis dar tęsiasi. Taip pat gali būti susitarta, kad sutartis įsigalios tuomet, kai numatytas valstybių skaičius sutiks būti saistomas sutarties. Valstybės gali prisijungti prie sutarties jau po to, kai ji yra įsigaliojusi, o prisijungusioms valstybėms ji įsigalioja nuo sutikimo išreiškimo dienos, jeigu sutartyje nenumatyta kitaip (24 straipsnio 3 dalis). Vertinant Vienos Konvencijos 24 straipsnio 3 dalį ginkluotų konfliktų ir krizių kontekste, svarbu tai, kad numatyta taisyklė užtikrina teisę valstybei prisijungti prie sutarties net ir esant nestabilumui šalyje.

Vienos Konvencijos 25 straipsnyje numatytas laikinas sutarties taikymas, kuris galimas, jei tai yra numatyta sutartyje arba jei šalys taip sutaria, o baigiasi tada, kai valstybė informuoja kitas laikino taikymo šalis apie savo ketinimą netapti sutarties šalimi. Šis straipsnis yra reikšmingas ginkluotų konfliktų ir krizių metu, nes valstybės gali prisiimti sutartyje numatytus įsipareigojimus. Valstybės gali laikinai taikyti sutartį ar jos dalį iki tol, kol ji formaliai įsigalios. Sutarties ratifikavimas ir kiti procesai užima nemažai laiko, tad vykstant ginkluotam konfliktui ar esant krizei, minėtasis straipsnis padeda valstybėms bent šiek tiek stabilizuoti situaciją.

Kalbant apie ginkluotus konfliktus, net jeigu jie yra intensyvūs ir tęsiasi ilgą laiką, nereiškia, kad sutartis nustos galioti, tai įvyksta tik labai retais atvejais. Seniau buvo teigiama, kad ginkluoto konflikto metu tarp konfliktuojančių valstybių nustoja galioti visos

sutartys, tačiau ši taisyklė pasikeitė (Akehurst, Malanczuk, 2000, p. 188). Paprastai sutartys lieka galioti, tačiau jų veikimas gali būti neįmanomas konflikto laikotarpyje. Pavyzdžiui, 2024 m. liepos 19 d. Tarptautinis Teisingumo Teismas patariamąjoje nuomonėje dėl teisinių pasekmių, kylančių dėl Izraelio politikos ir praktikos okupuotoje Palestinos teritorijoje, įskaitant Rytų Jeruzalę, išaiškino, kad žmogaus teisių konvencijose numatyta apsauga nesibaigia ginkluoto konflikto ar okupacijos atveju (ICJ, 2024, p. 9). Žmogaus teisių ir humanitarinės teisės sutartys yra sudaromos taip, kad net ir ginkluotų konfliktų, ir kitų krizių metu jos nenustoja galioti. Pavyzdžiui, žmogaus teisių sutartys dažnai numato nuo sutarties nukrypti leidžiančias nuostatas, bet net ir tuomet valstybės turi laikytis numatytų sąlygų. Humanitarinės teisės sutartys yra specialiai sudarytos ginkluotiems konfliktams reguliuoti, tad jų galiojimas negali nutrūkti, be to, jos taikomos net jeigu valstybė nėra atitinkamų sutarčių šalis. Tai rodo, kad yra tokių tarptautinių sutarčių, kurios jokiais atvejais nenustoja galioti.

2011 m. Tarptautinės teisės komisija parengė dokumentą „Straipsnių projektas dėl ginkluotų konfliktų poveikio sutartims su komentarais“ (angl. Draft Articles on the Effects of Armed Conflicts on Treaties, with Commentaries) (toliau – ILC 2011 Straipsnių Projektas). Šio dokumento tikslas – išnagrinėti, kaip ginkluoti konfliktai veikia tarptautines sutartis. Jame yra remiamasi Vienos Konvencija, nes nagrinėjami straipsniai papildo ir paaiškina principus, jau numatytus joje. Nors šis dokumentas nėra teisiškai privalomas, tačiau valstybės gali jį naudoti savo praktikoje ir tarptautiniuose teismuose. 1 straipsnyje nurodyta, kad šiame dokumente numatyti preliminarūs straipsniai yra taikomi ginkluotų konfliktų metu. Kadangi Vienos Konvencijos 73 straipsnis numato, kad konvencija nepateikia sprendimo jokiame klausime, kuris gali kilti dėl ginkluotų konfliktų poveikio sutartims. Kai kurių vyriausybių nuomone, šis ILC 2011 Straipsnių Projektas turėtų būti taikomas ir laikinoms sutartims ar jų dalims. Tiesa, Komisija nusprendė į taikymo sritį neįtraukti santykių, kylančių iš sutarčių tarp tarptautinių organizacijų ar tarp valstybių ir tarptautinių organizacijų, nes tarptautinės organizacijos retai įsitraukia į ginkluotus konfliktus tokia apimtimi, kad jų sutartiniai santykiai galėtų būti paveikti (ILC, 2011, p. 108-109). 7 straipsnyje numatyta, kad yra tokių sutarčių, kurių dalykas leidžia manyti, kad jos turi likti galiojančiomis visiškai ar iš dalies ir ginkluoto konflikto metu:

1. Sutartys dėl ginkluotų konfliktų teisės, įskaitant tarptautines humanitarines sutartis. Pavyzdžiui, 1949 m. Ženevos konvencijos ir jų papildomi protokolai. Faktas, kad šių sutarčių taikymas nenutrūksta, nereiškia, kad jos netenka *lex specialis* statuso, kuris suteikia joms pirmenybę ginkluoto konflikto atvejais (ILC, 2011, p. 120-121);

2. Sutartys, kurios nustato, sukuria ar reglamentuoja nuolatinį režimą ar statusą arba su tuo susijusias nuolatinės teisės, įskaitant dėl sausumos ir jūrų sienų nustatymo ar pakeitimo. Pavyzdžiui, teritorijos perdavimo, sąjungos, sienų nustatymo ar keitimo sutartys, taip pat sutartys, neutralizuojančios dalį valstybės teritorijos ar suteikiančios išimtinės naudojimosi ar prieigos teises prie kitos valstybės teritorijos. Ši sutarčių kategorija kelia tam tikrų problemų. Kai kurios sutartys, pavyzdžiui, teritorijos perdavimo ar kitokios, kurios keičia nuolatinį teritorijos statusą, sukuria nuolatinės teisės, tačiau pačios teisės, o ne sutartys, yra nuolatinės. Vienos Konvencijos 62 straipsnio 2 dalies a punktas numato, kad fundamentalūs aplinkybių pokyčiai negali būti pagrindas nutraukti ar atsisakyti sienas nustatančių sutarčių, nes tai galėtų sukelti didelius tarptautinius konfliktus, o ne prisidėti prie taikos pokyčių proceso (ILC, 2011, p. 121-122);

3. Daugiašalės tarptautinės sutartys, kurios kuria bendrąsias teisės normas. Pavyzdžiui, 1856 m. Paryžiaus deklaracija, 1907 m. Hagos konvencija II, 1928 m. Paryžiaus taikos paktas. Teisėkūros terminas yra gana problematiškas, tačiau yra tam tikra valstybių praktika, susijusi su techninio pobūdžio daugiašalėmis sutartimis, kurios buvo sudarytos po Antrojo pasaulinio karo (ILC, 2011, p. 122);

4. Sutartys dėl tarptautinio baudžiamojo teisingumo, pavyzdžiui, 1998 m. Romos statutas. Ši sutarčių kategorija apima bendrąsias, regionines ir dvišales sutartis, kurios numato tarptautinius mechanizmus asmenims, įtariamams padarius tarptautinius nusikaltimus, teisti. Ši kategorija apima tik sutartis, kurios nustato baudžiamojo persekiojimo ir teismo procesus tarptautiniame kontekste, bet neapima bendrų tarptautinės baudžiamosios teisės susitarimų (ILC, 2011, p. 123);

5. Sutartys dėl draugystės, prekybos ir laivybos sutartys bei susitarimai dėl privačių teisių. Pavyzdžiui, 1828 m. Prekybos ir draugystės sutartis tarp Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) ir Prūsijos. Remiantis minėta sutartimi, 1947 m. byloje Clark prieš Allen buvo pasakyta, kad „karo protrūkis nebūtinai sustabdo ar panaikina sutarties nuostatas“ (JAV Aukščiausiasis Teismas, 1947 cituota ILC, 2011, p. 125). Taip pat svarbus sprendimas 1929 m. byloje Karnuth prieš JAV, kuriame Aukščiausiasis Teismas pakartojo tai, ką buvo pasakęs ir ankstesnėje byloje Society for the Propagation of the Gospel prieš Town of New Haven: „sutartys, numatančios nuolatinės teisės ir bendrus susitarimus, siekiančios išlikimo ir sprendžiančios karo bei taikos atvejus, nenustoja galios prasidėjus karui, o daugiausia yra tik sustabdomos; ir jei jos nėra atsisakytos šalių ar nėra sudarytos naujos prieštaraujančios nuostatos, sutartys atnaujinamos taikai sugrįžus“ (JAV Aukščiausiasis Teismas, 1929 cituota ILC, 2011, p. 124).

6. Sutartys dėl tarptautinės žmogaus teisių apsaugos. Pavyzdžiui, 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. 1985 m. Tarptautinės teisės instituto rezoliucijos 4 straipsnyje numatyta, kad „ginkluoto konflikto egzistavimas nesuteikia šaliai teisės vienašališkai nutraukti ar sustabdyti sutarčių nuostatų, susijusių su žmogaus asmens apsauga, veikimą, nebent sutartis numato kitaip“ (ILC, 2011, p. 126-127);

7. Sutartys dėl aplinkos apsaugos. Pavyzdžiui, 1992 m. Jungtinių Tautų bendroji klimato kaitos konvencija. Nors dauguma aplinkos apsaugos sutarčių neturi aiškių nuostatų dėl jų taikymo ginkluoto konflikto metu, jų turinys ir taikymo būdai yra įvairūs. Nėra bendro sutarimo dėl to, kad visos sutartys taikomos tiek taikos, tiek ginkluoto konflikto metu, išskyrus atvejus, kai jose yra aiškos priešingos nuostatos. 1992 m. Rio deklaracijos dėl aplinkos ir plėtros 24 principo nuostatoje numatyta, kad „karas iš prigimties griauja darnų vystymąsi, todėl valstybės privalo gerbti tarptautinę teisę, numatančią aplinkos apsaugą ginkluoto konflikto metu, ir, jei reikia, bendradarbiauti tolesniam jos vystymui“ (ILC, 2011, p. 127);

8. Sutartys dėl tarptautinių vandens kelių ir susijusių instaliacijų bei įrenginių. Pavyzdžiui, 1936 m. Konvencija dėl sąsiaurių režimo, 1977 m. sutartis dėl nuolatinio Panamos kanalo neutralumo ir veikimo. Kai kurios daugiašalės sutartys numato teisę sustabdyti sutarties veikimą karo metu. 1921 m. Konvencijos ir Statuto dėl tarptautinės reikšmės naviguojamų vandens kelių režimo 15 straipsnis nustato, kad „šis Statutas nenustato karo metu galiojančių kariaujančių ir neutralių šalių teisių ir pareigų. Tačiau Statutas ir toliau galios karo metu, kiek tai leidžia šios teisės ir pareigos“ (ILC, 2011, p. 128);

9. Sutartys dėl požeminių vandens telkinių (akviferių) ir susijusių instaliacijų bei įrenginių. Dėl akviferių pažeidžiamumo ir būtinybės apsaugoti juose esantį vandenį kyla poreikis aiškinti šias sutartis kaip toliau galiojančias (ILC, 2011, p. 128);

10. Sutartys, kurios yra tarptautinių organizacijų steigimo dokumentai. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Chartija. Bendra taisyklė, kad tokie dokumentai nėra paveikiami ginkluoto konflikto, tačiau ši taisyklė neturi įtakos tarptautinės organizacijos taisyklių, įskaitant jos steigiamąjį dokumentą, taikymui pagal įvairius su tuo susijusius klausimus, kaip valstybių narių tęstinis dalyvavimas tarptautinės organizacijos veikloje, šios veiklos sustabdymas atsižvelgiant į ginkluoto konflikto egzistavimą ar klausimas dėl pačios organizacijos išformavimo (ILC, 2011, p. 128-129);

11. Sutartys dėl tarptautinio ginčų sprendimo taikiomis priemonėmis, įskaitant taikinimą, mediaciją, arbitražą ir teisminį nagrinėjimą. Pavyzdžiui, 1899 m. Hagos konvencija dėl tarptautinių ginčų taikaus sprendimo. Prie šios kategorijos yra priskiriamos

sutartys, nustatančios tarptautinių ginčų sprendimo mechanizmus, tačiau į šią kategoriją nereikėtų įtraukti žmogaus teisių apsaugos mechanizmų. Taip pat ši kategorija neapima sutartinių mechanizmų, skirtų taikiam ginčų sprendimui dėl privačių investicijų užsienyje (ILC, 2011, p. 129);

12. Sutartys dėl diplomatinių ir konsulinių santykių, pavyzdžiui 1961 m. Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių. Minėtos konvencijos 24 straipsnis nustato, kad atstovybės archyvai ir dokumentai yra neliečiami bet kuriuo metu, o tai reiškia, kad ginkluotas konfliktas taip pat yra apimamas. 44 straipsnis numato, kad išvykimo lengvatos galioja net ir ginkluoto konflikto metu. Ypač svarbus yra 45 straipsnis, kuriame numatyta, kad net ir nutraukus diplomatinius santykius arba laikinai ar visam laikui atšaukus atstovybės narius, valstybė privalo gerbti ir saugoti atstovybės patalpas su visu ten esančiu turtu net ir ginkluoto konflikto metu. Be to atstovaujamoji valstybė gali savo atstovybės patalpas su visu turtu patikėti globoti trečiajai valstybei bei patikėti savo ir savo piliečių interesų apsaugą. Sutartys dėl konsulinių santykių taip pat gali būti priskiriamos prie tų, kurios ne visuomet nutrūksta ar yra sustabdomos ginkluoto konflikto metu. Šiuo atveju yra svarbi 1963 m. Vienos konvencija dėl konsulinių santykių, kurios 26 straipsnis numato, kad net kilus ginkluotam konfliktui, priimančioji valstybė suteiks palengvinimus išvykimui iš šalies, o 27 straipsnis įpareigoja priimančiąją valstybę net ir ginkluoto konflikto metu gerbti ir saugoti konsulines patalpas (ILC, 2011, p. 129-130).

Galima daryti išvadą, kad galioja bendra taisyklė, jog net ir ginkluoto konflikto metu tarptautinės sutartys galioja ir jų galiojimas automatiškai nenutrūksta. Kai kurios sutartys pagal savo pobūdį negali būti laikomos negaliojančiomis ginkluoto konflikto metu. Ar sutartis liks galioti tokioje situacijoje, priklauso nuo sutarties pobūdžio ir konflikto aplinkybių. Taip pat yra aplinkybių, kuomet valstybė vis dar privalo laikytis sutarties net jeigu ji buvo nutraukta.

1.1. Sutarčių teisinė privalomoji galia

Vienos Konvencijos 26 straipsnyje yra numatytas *pacta sunt servanda* principas, kuris reiškia, kad kiekviena įsigaliojusi sutartis jos šalims yra privaloma ir šalys privalo sąžiningai ją vykdyti. Šis principas užtikrina sutartinių santykių stabilumą. Tai yra pagrindinis tarptautinių sutarčių teisės principas, nustatantis, kad šalys privalo laikytis sutartinių įsipareigojimų. *Pacta sunt servanda* principas atsirado iš paprotinės teisės, kuri užtikrino, kad valstybės jaustųsi saugios sudarydamos sutartis. Be to, šis principas rodo,

kad sutartis šalims tampa privaloma nuo jos įsigaliojimo momento ir turi būti vykdoma sąžiningai.

1974 m. gruodžio 20 d. Tarptautinio Teisingumo Teismo priimtame sprendime *Nuclear Tests (Australia v. France)* byloje buvo išaiškinta, kad vienas pagrindinių principų, reglamentuojančių teisinių įsipareigojimų sukūrimą ir vykdymą, nepriklausomai nuo jų šaltinio, yra sąžiningumo principas. Pasitikėjimas ir tarpusavio užtikrintumas yra neatsiejami nuo tarptautinio bendradarbiavimo, ypač šiuolaikiniame pasaulyje, kuriame bendradarbiavimas daugelyje sričių tampa vis būtinesnis. Kaip ir pats *pacta sunt servanda* principas tarptautinių sutarčių teisėje yra grindžiamas sąžiningumu, taip ir tarptautinio įsipareigojimo, prisiimto vienašališku pareiškimu, privalomas pobūdis yra pagrįstas šiuo principu. Todėl suinteresuotos valstybės turi teisę reikalauti, kad tokiu būdu prisiimtas įsipareigojimas būtų gerbiamas ir vykdomas. 1997 m. rugsėjo 25 d. sprendime *Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)* Tarptautinis Teisingumo Teismas išaiškino, kad šioje byloje *pacta sunt servanda* principas, kaip įtvirtinta 1969 m. Vienos Konvencijos 26 straipsnyje, reikalauja, kad šalys bendradarbiautų siekdamos susitarimo. 26 straipsnis numato, kad „kiekviena galiojanti sutartis yra privaloma jos šalims ir turi būti vykdoma sąžiningai“. Teismo nuomone, sutarties tikslas ir šalių ketinimai yra svarbesni už pažodinį aiškinimą, o geros valios principas įpareigoja taikyti sutartį protingai, siekiant jos tikslų įgyvendinimo. Nepaisant to, būtų naivu manyti, kad ginkluoto konflikto atveju valstybės galvoja apie sutarčių galiojimą ir jų vykdymą. Tokioje situacijoje valstybė prioritetą teikia savo nacionaliniam išlikimui, kariniam pranašumui, todėl valstybės dažnai nesilaiko *pacta sunt servanda* principo. Be to, sutarties laikymasis priklauso ir nuo valstybės valios.

Nors *pacta sunt servanda* principo turi būti laikomasi nepaisant ginkluoto konflikto ar kitos krizės, tačiau praktiškai tai dažnai neveikia. Vienos Konvencijos 26 straipsnyje nenumatyta išimčių, kurios leistų nukrypti nuo bendros taisyklės nepaprastosios situacijos metu. Dėl to galima daryti išvadą, kad sutartys nenustoja būti privalomomis net ir ginkluoto konflikto ar krizės metu, nebent jos yra nutraukiamos ar sustabdomos. Pavyzdžiui, ginkluoto konflikto metu valstybių pasirašyta sutartis ir toliau saisto abi valstybes. Nors konfliktas gali turėti įtakos įsipareigojimų vykdymui, sutartis nepraranda teisinės galios. Krizių metu yra daugiau šansų, kad valstybė sąžiningai vykdys sutartį, nes priešingai nei ginkluotų konfliktų metu, paprastai nėra prarandamas valstybių tarpusavio pasitikėjimas. Pavyzdžiui, politinės, ekonominės, aplinkosaugos ir kitos krizės automatiškai nenutraukia sutarčių galiojimo. Tokiais atvejais valstybės gali naudotis sutartyje numatytais išlygomis nukrypti nuo jų, tačiau net ir tuomet jos privalo laikytis tam tikrų sąlygų. Nors

pacta sunt servanda principo valstybės turi laikytis tiek ginkluotų konfliktų, tiek krizių metu, paprastai krizių metu valstybės siekia tarpusavio sprendimų, o ginkluotų konfliktų metu bendradarbiavimas nutrūksta arba tampa beveik neįmanomas.

1.2. Veiksniai, turintys įtakos sutarčių galiojimui

Tarptautinės sutartys turi atitikti tam tikrus teisinius kriterijus, kad būtų laikomos galiojančiomis. Vienos Konvencijos antrame skyriuje yra numatyta, kada sutartys negalioja. 42 straipsnyje numatyta, kad sutarties galiojimas arba valstybės sutikimas laikyti ją įpareigojančia gali būti ginčijamas tik pagal Konvencijos taisykles, o sutartis gali būti nutraukta, denonsuota arba iš sutarties gali būti pasitraukta taip pat tik vadovaujantis Konvencijos nuostatomis. Sutartys gali būti pripažintos negaliojančiomis, jeigu egzistuoja valstybės sutikimo trūkumai (46-50 straipsniai), jeigu buvo panaudota prievarta sudarant sutartį (51-52 straipsniai) ir jeigu yra prieštaravimas *jus cogens* normoms (53 straipsnis).

Analizuojant 46 straipsnį, kuriame numatyta, kad valstybė, siekianti, jog jos sutikimas laikytis sutarties būtų pripažintas negaliojančiu, negali remtis tuo, kad sutikimas buvo išreikštas pažeidžiant vidaus teisės nuostatą. Požiūris, kad konstitucinių procedūrų nesilaikymas paprastai neturėtų panaikinti valstybės sutikimo laikytis sutarties, yra pagrįstas dviem argumentais. Pirma, kad tarptautinė teisė numato procedūras, tokias kaip ratifikacija, pritarimas ar prisijungimas, kurios suteikia vyriausybėms pakankamai laiko patikrinti konstitucinius reikalavimus. Antra, kiekvienos valstybės vyriausybė pati yra atsakinga už savo atstovų veiksmus ir jų atitikimą vidaus teisės normoms (ILC, p. 241). Šiuo klausimu Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) yra pasisakęs 1994 m. rugpjūčio 9 d. byloje *France v. Commission* (C-327/91). Byloje Prancūzijos Respublika pateikė ieškinį ESTT, prašydama pripažinti, kad 1991 m. rugsėjo 23 d. Europos Bendrijų Komisijos ir JAV vyriausybės pasirašytas susitarimas dėl konkurencijos teisės taikymo yra negaliojantis. Susitarimo tikslas – skatinti bendradarbiavimą ir koordinavimą, mažinti ginčų tarp šalių galimybę ar jų poveikį konkurencijos teisės taikymo srityje. Susitarimas nebuvo paskelbtas Europos Bendrijų oficialiajame leidinyje. Prancūzijos vyriausybė teigė, kad komisija neturėjo kompetencijos sudaryti tokio susitarimo, nes jame nėra motyvų, todėl buvo pažeistas teisinio tikrumo principas ir bendrijos konkurencijos teisė. ESTT nusprendė, kad susitarimas atitinka tarptautinės sutarties apibrėžimą, pateiktą 1986 m. Vienos konvencijos dėl sutarčių tarp valstybių ir tarptautinių organizacijų arba tarp tarptautinių organizacijų 2 straipsnio 1 dalies a punkto i papunktyje. ESTT nusprendė, kad Europos Bendrija sudarė sutartį su JAV, pažeisdama Europos Bendrijos teisės taisykles, tačiau

ESTT nepasakė, kad sutartis tarptautinėje teisėje netenka galios. Kadangi tokie ir panašūs pažeidimai retai būna akivaizdūs, todėl mažai tikėtina, ar Europos Bendrija galėtų remtis Vienos Konvencijos 46 straipsniu. Be to, jei ES valstybė narė sudaro sutartį, pažeisdama ES teisę, ji greičiausiai negalės remtis 46 straipsniu.

Nagrinėjant Vienos Konvencijos 46 straipsnį krizių kontekste galima sugalvoti nemažai pavyzdžių, kuomet būtų galima remtis šiuo straipsniu. Pavyzdžiui, vyksta nelegalių migrantų krizė regioniniu lygiu. Valstybės derasi dėl reagavimo į šią krizę sutarties. Vėliau, sudarius sutartį, valstybė siekia ją nutraukti remdamasi tuo, kad sutikimas buvo išreikštas pažeidžiant vidaus nuostatus, kurie numato kitokius įsipareigojimus nelegalių migrantų atžvilgiu, nei valstybių sudarytoje sutartyje. Jeigu nebuvo aiškiai pranešta, kad reikia vyriausybės pritarimo, tuomet sutartis lieka galioti, o jeigu apie tai buvo aiškiai žinoma, bet valstybė vis tiek sudarė sutartį su kitomis valstybėmis, tuomet šis pažeidimas galėtų būti laikomas akivaizdžiu.

Vienos Konvencijos 47 straipsnyje numatyta, kad jei valstybės atstovui buvo suteikti riboti įgaliojimai sudaryti sutartį, valstybė negali remtis tuo, kad sutartis yra negaliojanti, nes atstovas viršijo savo įgaliojimus. Ši taisyklė taikoma tik tada, kai sutartis nėra ratifikuojama ir tokiais atvejais valstybė turi galimybę paneigti bet kokią neteisėtą savo atstovo veiksmą (Aust, 2007, p. 315). Valstybė gali pasirinkti arba atmesti atstovo nustatytą sutarties tekstą, arba ratifikuoti, priimti ar patvirtinti sutartį. Praktikoje nėra plačiai pripažintų atvejų, kuriuose būtų tiesiogiai aiškinamas 47 straipsnis ir jo taikymas.

Nors praktinių pavyzdžių beveik nėra, tačiau galima įsivaizduoti, kada Vienos Konvencijos 47 straipsnis būtų taikomas ginkluotų konfliktų kontekste. Pavyzdžiui, vyksta ginkluotas konfliktas tarp dviejų valstybių, o vienos iš valstybių konstitucijoje numatyta, kad tik prezidentas turi teisę sudaryti taikos tarptautines sutartis. Tos valstybės užsienio reikalų ministras nusprendžia pasirašyti taikos sutartį su kita valstybe, taip viršydamas savo įgaliojimus. Tuo atveju, jeigu kita valstybė žinojo, kad užsienio reikalų ministras neturi teisinių įgaliojimų pasirašyti taikos sutartį, galima remtis 47 straipsniu. Jeigu valstybė nežinojo, kad užsienio reikalų ministras neturi teisės pasirašyti taikos sutarties, tada greičiausiai sutartis liks galioti.

Valstybė gali ginčyti sutarties galiojimą dėl klaidos, jei ji sudarydama sutartį klaidingai manė, kad tam tikros aplinkybės egzistuoja, ir dėl to sutiko su sutarties sąlygomis, tačiau šis pagrindas negalioja, jei valstybė pati prisidėjo prie klaidos arba turėjo galimybę apie ją žinoti (48 straipsnis). Svarbu tai, kad klaida negali būti teisinė, ji gali būti vienpusė arba abipusė. Klaida automatiškai nepadarо sutarties negaliojančia; tik tada, jeigu negaliojimas yra patvirtinamas, sutartis laikoma negaliojančia nuo pat pradžių. Klaida,

susijusi tik su teksto formuluotėmis, neturi įtakos sutarties galiojimui, t.y., jei viena šalis netinkamai perskaitė galutinį tekstą, tai nėra pagrindas remtis šiuo straipsniu, o vienintelis sprendimas yra pasinaudoti 79 straipsnyje numatyta teksto taisymo procedūra (Aust, 2007, p. 316).

Ginkluotų konfliktų ir krizių metu yra stengiamasi sprendimus priimti greitai, o dėl to kartais gali atsirasti klaidų. Pavyzdžiui, valstybė patiria nelegalių migrantų krizę, kurią būtina kuo greičiau suvaldyti, ir sutaria su kita valstybe sudaryti sutartį dėl moterų ir vaikų perkėlimo iš vienos valstybės į kitą. Vėliau paaiškėja, kad daugiausia norimų perkelti asmenų yra vyrai. Jeigu šis faktas turėjo didelę įtaką valstybės sutikimui, tuomet ji gali teigti, kad sutartis negalioja pagal Vienos Konvencijos 48 straipsnį.

Vienos Konvencijos 49 straipsnyje numatyta, kad jei valstybė buvo priversta sudaryti sutartį dėl kitos šalies apgaulingo elgesio, ji gali remtis apgaulės faktu, siekdama pripažinti savo sutikimą negaliojančiu. Apgaulingu elgesiu yra laikomi sąmoningi melagingi teiginiai, klaidinanti informacija arba kitokie apgaulingi veiksmai, kuriais valstybė skatinama duoti sutikimą. Svarbu tai, kad įprastomis aplinkybėmis, valstybė sutikimo nebūtų davusi. Be to, nėra būtina ginčyti visą sutartį, galima ginčyti tik tam tikras jos nuostatas, jeigu jos yra atskiriamos nuo likusios sutarties dalies, nėra esminės sutarčiai ir tokioje situacijoje būtų neteisinga nutraukti visą sutartį (Aust, 2007, p. 316). Taip sutarties šaliai yra suteikiama teisė nuspręsti, ar ji nori remtis apgaule kaip pagrindu pripažinti sutartį negaliojančia. Šiuo klausimu teismų praktika taip pat yra ribota.

Vienos Konvencijos 49 straipsniu ginkluotų konfliktų kontekste būtų galima remtis tuomet, kai dvi konfliktuojančios valstybės susitaria pasirašyti paliaubų sutartį, tačiau viena šalis pasielgia apgaulingai. Pavyzdžiui, viena valstybė įsipareigoja išvesti savo karines pajėgas iš tam tikro regiono, o kita valstybė įsipareigoja nutraukti atsakomuosius veiksmus. Vėliau pastarajai valstybei įvykdžius įsipareigojimą paaiškėja, kad kita valstybė iš tiesų neišvedė savo karių, o kaip tik padidino jų skaičių ir ruošiasi puolimui. Tokiu atveju galima remtis 49 straipsniu, nes valstybė buvo apgauta, kadangi įprastomis aplinkybėmis ji tokio susitarimo nebūtų sudariusi.

Sutartis gali būti pripažinta negaliojančia ir korupcijos atveju, kuomet valstybės sutikimą laikyti sutartį įpareigojančia kita valstybė išgavo tiesiogiai ar netiesiogiai papirkdama jos atstovą (50 straipsnis). Valstybė gali remtis tik tais veiksmais, kurie turėjo reikšmingą įtaką jos atstovo sprendimui sudaryti sutartį. Taip pat, kaip ir apgaulės atveju, galima ginčyti tik tam tikras sutarties nuostatas. Straipsnyje vartojamas terminas „papirkinėjimas“ aiškiai nurodo, kad toks veiksmas daro esminę įtaką atstovo apsisprendimui sudaryti sutartį. Vien fakto, jog atstovas buvo papirktas, nepakanka, tad

būtina įrodyti, kad tokie veiksmai buvo tiesiogiai ar netiesiogiai priskirtini kitai derybose dalyvaujančiai valstybei (ILC, 1966, p. 245).

Nors dar nėra buvę atvejų, kuomet būtų tiesiogiai taikomas Vienos Konvencijos 50 straipsnis, tačiau galima jį įsivaizduoti. Ginkluoti konfliktai ir krizės yra itin „palankus metas“ pasinaudoti susidariusia situacija savo naudai, nes valstybė dažniausiai būna lengviau palaužiama. Pavyzdžiui, jeigu valstybėje vyksta ekonominė krizė. Jos metu papirkta valstybės atstovas sudaro sutartį su kita valstybe ir susitariama dėl didelių investicijų. Mainais paprašoma išskirtinių teisių tam tikroje pramonės šakoje. Tokia sutartis gali būti pripažinta negaliojančia, jeigu paaiškėtų, jog ji buvo sudaryta dėl to, kad buvo papirkta valstybės atstovas.

Vienos Konvencijos 51 straipsnyje numatyta, kad sutikimas laikyti sutartį įpareigojančia, jeigu jis gautas veiksmais ar grasinimais vartojant prievartą prieš valstybės atstovą, neturi jokios teisinės galios. Esant tokiam pagrindui visa sutartis yra laikoma negaliojanti. Grasinimai ar prievarta, tokie kaip pavojus atstovui ar jo šeimos nariams arba šantažas, turi būti nukreipti prieš patį atstovą kaip asmenį, o ne kaip valstybės atstovą (Aust, 2007, p. 317). Prievartos naudojimas prieš valstybės atstovą yra absoliuti tokio sutikimo negaliojimo taisyklė.

Ginkluoto konflikto metu Vienos Konvencijos 51 straipsnis gali būti taikomas, jeigu, pavyzdžiui, agresorė valstybė įsiveržia į kitą valstybę ir spaudžia valstybės atstovą pasirašyti sutartį, kuri yra labai naudinga agresorei. Tokiu atveju būtų galima taikyti 51 straipsnį ir sutartis būtų laikoma negaliojančia. Kitas pavyzdys galėtų būti susijęs su kibernetiniu „karu“. Valstybė, vykdanči kibernetines atakas, įgyja prieigą prie kitos valstybės svarbių sistemų. Tuomet ji nusprendžia manipuliuoti valstybe ir turimais duomenimis, taip siekdama sudaryti sutartį, kuri būtų jai naudinga. Abi valstybės sudaro sutartį. Nors būtų galima teigti, kad sutartis buvo pasirašyta savanoriškai, tačiau ji galėtų tapti negaliojančia, jeigu paaiškėtų, jog manipuliacija turėjo įtakos valstybės atstovo veiksams.

Vienos Konvencijos 52 straipsnyje numatyta, kad sutartis yra negaliojanti, jeigu ji buvo sudaryta grasinant jėga ar ją vartojant ir taip pažeidžiant Jungtinių Tautų Chartijoje numatytus tarptautinės teisės principus. Tarptautinės teisės komisija nusprendė, kad sutartis, kuri buvo sudaryta grasinant ar panaudojant jėgą ir pažeidžiant Chartijos principus, yra laikoma niekada negaliojusia. Toks susitarimas negali būti pripažintas teisėtai galiojančiu (ILC, 1966, p. 246-247). Pavyzdžiui, jeigu Rusijos Federacija (toliau – Rusija), vykdydama savo agresiją prieš Ukrainą, susitarė dėl sutarties, kuria būtų perduodama dalis Ukrainos teritorijos Rusijos kontrolei, ji pažeistų Jungtinių Tautų Chartijos principą,

draudžiantį grasinti jėga arba ją naudoti prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę (2 straipsnio 4 dalis). Tokiu atveju sutartis, kuria yra perduodama dalis Ukrainos teritorijos, bus laikoma negaliojančia. Jeigu Ukraina sutiktų su sutartimi, tačiau jos sutikimas būtų gautas karinės invazijos metu, sutartis negaliojotų, nes toks sutikimas būtų laikomas gautu naudojant prievartą. Vertinant, ar Vienos Konvencijos 52 straipsnis būtų taikomas kitų krizių metu, kaip ekonominė, nelegalių migrantų, aplinkosaugos krizės, sunku įsivaizduoti, kaip tai galėtų atrodyti praktikoje.

Prieštaravimas *jus cogens* normai yra viena svarbiausių tarptautinių sutarčių negaliojimo priežasčių. Tai yra vienintelis straipsnis, kuris yra susijęs ne su sutikimo trūkumais, o su pačia sutarties esme. *Jus cogens* – tai imperatyvi bendrosios tarptautinės teisės norma, kurią tarptautinė bendruomenė pripažįsta kaip nekeičiama ir kurios šalys negali pažeisti net abipusiu susitarimu. Pagal apibrėžimą, *jus cogens* kategorijai priklausančios normos taikomos visais atvejais ir nėra paveikiamos kilus ginkluotam konfliktui (ILC, 2005, p. 21). Pavyzdžiui, normos, draudžiančios genocidą, prekybą žmonėmis, vergovę ar kankinimą yra pripažįstamos tarptautinės bendrijos. Įdomu tai, kad Vienos Konvencija ir kiti tarptautiniai aktai nepateikia *jus cogens* normų sąrašo. Tarptautinės teisės komisija pateikė tik pavyzdžius, kas laikoma *jus cogens* norma, kad būtų nurodytas jų pobūdis ir taikymo apimtis. Tai apėmė sutartis, kuriose: numatomas neteisėtas jėgos naudojimas, prieštaraujantis Jungtinių Tautų Chartijos principams; kurios numato bet kokio kito pagal tarptautinę teisę nusikalstamo veiksmo įvykdymą; kurios skatina arba toleruoja tokius veiksmus kaip vergų prekyba, piratavimas ar genocidas, kurių slopinimui visos valstybės privalo bendradarbiauti ir kurios pažeidžia žmogaus teises, valstybių lygybės principą ar tautų apsisprendimo teisę (ILC, 1966, p. 248).

Pagrindinė *jus cogens* principo funkcija yra riboti valstybių autonomiją, užkertant kelią jų galimybei atsisakyti tam tikrų pamatinių taisyklių, kurios turi esminę reikšmę tarptautinei teisei. Jeigu sutartis prieštarauja *jus cogens* normai, laikoma, kad visa sutartis yra negaliojanti. 53 straipsnis turi būti skaitomas kartu su 64 straipsniu, kuriame numatyta, kad atsiradus naujai privalomo pobūdžio bendrosios tarptautinės teisės normai, kiekviena sudaryta sutartis, kuri prieštarauja tai normai, tampa nebegaliojanti ir yra nutraukiama. Naujai *jus cogens* normai prieštaraujanti sutartis bus laikoma nebegaliojančia nuo tos naujos normos įsigaliojimo momento. 1998 m. gruodžio 10 d. buvusios Jugoslavijos Tarptautinio baudžiamojo tribunolo byloje Prosecutor v. Anto Furundžija buvo išaiškinta, kad „žmogaus teisių sutartyse įtvirtintas kankinimo draudimas suteikia absoliučią teisę, nuo kurios negalima nukrypti net ir nepaprastosios padėties metu (dėl šios priežasties šis draudimas taikomas ir ginkluotų konfliktų situacijose). Tai susiję su tuo, kad kankinimo

draudimas yra imperatyvioji norma. Šis draudimas yra toks griežtas, kad pagal tarptautinę teisę valstybėms netgi draudžiama išsiųsti, grąžinti ar išduoti asmenį kitai valstybei, jei yra pagrįstų priežasčių manyti, kad jam ten grėstų kankinimas“ (144 punktas). Be to, „*jus cogens* kankinimo draudimo pobūdis pabrėžia, kad šis draudimas dabar yra vienas pagrindinių tarptautinės bendruomenės standartų. Šis draudimas turi atgrasomąjį poveikį, nes siunčia signalą visiems tarptautinės bendruomenės nariams ir asmenims, kad kankinimo draudimas yra absoliuti vertybė, nuo kurios niekas neturi teisės nukrypti“ (154 punktas).

Vienos Konvencijos 53 straipsnis gali būti taikomas ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu, jeigu yra pažeidžiama *jus cogens* norma. Pavyzdžiui, Rusija verčia Ukrainą pasirašyti sutartį. Joje numatyta, kad Rusija nebevykdys karinės agresijos tuo atveju, jeigu Ukraina sutiks nereikšti pretenzijų Rusijai ir atsisakys tirti atvejus dėl dingusių ir nužudytų ukrainiečių. Jeigu vėliau būtų nuspręsta, kad Rusija vykde genocidą prieš ukrainiečius, tuomet sudaryta sutartis prieštarautų *jus cogens* normai ir ji taptų niekine.

2. Tarptautinių sutarčių veikimas ir jį lemiantys veiksniai

Tarptautinių sutarčių veikimas reiškia sutarties nuostatų įgyvendinimą praktikoje. Pagrindinis skirtumas tarp galiojimo ir veikimo yra tas, kad galiojimas reiškia sutarties įsigaliojimą ir teisių bei pareigų atsiradimą, o veikimas yra naudojimas sutarties sukurtomis teisėmis ir jos nustatytų įsipareigojimų vykdymas (Vadapalas, 2006, p.169). Sutartis pradeda veikti po to, kai ji įsigalioja. Tačiau tai, kad sutartis galioja teisiškai, dar nereiškia, kad ji veikia ir praktiškai. Sutarčių veikimas gali būti reguliuojamas papildomais protokolais ar susitarimais, jei reikia detaliau apibrėžti įgyvendinimo būdus ar procesus. Sutarties šalys privalo vykdyti sutartis, remiantis geraisiais tarptautiniais papročiais ir pagal sutartyje nustatytus terminus bei sąlygas.

Tarptautinės sutarties veikimui didelę įtaką daro politinė valia, ginkluoti konfliktai, kitos krizės bei valstybių elgesys jų metu. Politinis palaikymas yra susijęs su valstybės motyvacija remti ir skatinti sutarties galiojimą ir veikimą. Analizuojant ginkluotų konfliktų ir krizių įtaką tarptautinių sutarčių veikimui, svarbu suprasti, kad tokioje situacijoje sutrinka valstybės vyriausybės darbas, o tai gali trukdyti valstybei vykdyti savo sutartinius įsipareigojimus. Be to, pavyzdžiui, ginkluoto konflikto metu, tarptautinių sutarčių vykdymas valstybėms dažnai tampa antraeiliu dalyku. Ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu ypač sunku yra įgyvendinti žmogaus teisių ar aplinkos apsaugos sutartis. Be to, daugelis tarptautinių sutarčių numato nuo jų nukrypti leidžiančias nuostatas, bet tai bus aptarta atskirai.

2015-2016 m. į Europą nelegaliai atkeliavo rekordinis skaičius pabėgėlių ir migrantų iš Sirijos, Irako, Afganistano ir iš kitų šalių, kuriose vyko ginkluoti konfliktai. Prieglobsčio prašančių asmenų skaičius paskutinį kartą buvo rekordinis 1992 m. Europos Sąjunga susidūrusi su nelegalių migrantų krize, bandė šią situaciją spręsti. Migrantai buvo paskirstyti tarp valstybių narių, be to, buvo supaprastintas deportacijos procesas. Europoje buvo diskutuojama dėl pabėgėlių priėmimo ir jų paskirstymo šalyse. Europos valstybėse buvo statomos tvoros tarp Šengeno ir ne Šengeno valstybių bei Šengeno erdvėje. Taip pat buvo atnaujinta sienų kontrolė. Nacionaliniu lygiu kelios Europos Sąjungos valstybės inicijavo vidinius prieglobsčio teisės aktų pakeitimus, dažniausiai griežtinant ir apribojant prieglobsčio prašytojų teises (ICMPD, 2015). Tuometinė Vokietijos Federalinės Respublikos kanclerė Angela Merkel atvėrė Vokietijos sienas dešimčiai tūkstančių pabėgėlių, ragindama Europą parodyti daugiau solidarumo šiuo klausimu. 2015-2016 m. pabėgėlių krizė parodė Dublino reglamento Nr. 604/2013 (toliau – Dublino Reglamento)

neveiksmingumą, jo struktūrinius ir kitus įgyvendinimo trūkumus (European Parliament, 2019). Dublino Reglamentas yra Europos Sąjungos teisės aktas, numatantis taisykles, kuriomis remiantis yra nustatoma, kuri Europos Sąjungos valstybė narė yra atsakinga už prieglobsčio prašymo, kurį pateikė trečiosios šalies pilietis, nagrinėjimą, nustatymo kriterijus ir mechanizmus. Pagal Dublino Reglamentą, valstybė narė, kuri yra atsakinga už prieglobsčio prašymo nagrinėjimą, turėtų užtikrinti, kad pietinių ir rytinių Europos šalių pasienio valstybės prisiimtų atsakomybę už tuos pabėgėlius, kuriuos jos įleidžia į Šengeno zoną. Pavyzdžiui, Graikija ir Italija buvo atsakingos už daugumos prieglobsčio prašymų nagrinėjimą, nes būtent per šias šalis nelegalūs migrantai pateko į Europą. Nepaisant to, turėjo būti užtikrinta, kad prieglobsčio prašytojai bet kurioje valstybėje narėje gautų tokias pačias sąlygas. Net ir taikant šią politiką, priemonės numatytos Dublino Reglamente nepasiteisino (Zaun). Nors Dublino Reglamentas formaliai veikė, tačiau faktiškai kilo nemažai sunkumų. Graikija ir Italija priėmė daug migrantų, tačiau jos nesugebėjo registruoti ir išnagrinėti visų prieglobsčio prašymų. Be to, kitos valstybės pradėjo nepaisyti Dublino Reglamente numatytų taisyklių. Galima daryti išvadą, kad nors sutartis veikė, tačiau ji nebuvo efektyvi.

Terorizmas laikomas krize, nes yra keliama grėsmė saugumui. Teroristiniai išpuoliai gali destabilizuoti valstybes ir jų vyriausybių darbą, taip pat išprovokuoti atsaką. 2001 m. rugsėjo 11 d. JAV su islamo ekstremistų grupe „al-Qaeda“ susiję kovotojai užgrobė 4 keleivinius lėktuvus ir 2 iš jų specialiai įsirežė į Pasaulio miesto prekybos centro bokštus dvynius. Sekančią dieną po teroristinio išpuolio Šiaurės Atlanto sutarties organizacija (toliau – NATO) susitiko skubios pagalbos sesijoje. Tai buvo pirmasis kartas, kuomet NATO aktyvavo Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsnį, kuriame numatyta, kad vienos valstybės ar kelių jų ginkluotas užpuolimas Europoje ar Šiaurės Amerikoje bus laikomas jų visu užpuolimu, tad turi būti nedelsiant pradedama teikti pagalba užpultai ar užpultoms šalims. Gali kilti klausimas, ar teroristinis išpuolis atitinka ginkluoto užpuolimo sąvoką, tačiau NATO tokio masto teroro aktą interpretavo kaip ginkluotą užpuolimą, nes žuvo žmonės, buvo sunaikinta infrastruktūra, be to, išpuolis buvo suplanuotas iš anksto. 2001 m. rugsėjo 17 d. JAV tuometinis prezidentas George W. Bush nusprendė pradėti operacijas Afganistano Islamo Emyrate prieš grupuotę „al-Qaeda“ ir Talibano vyriausybę. Šis įvykis yra vienas ryškiausių pavyzdžių, kuomet sutartis veikė taip, kaip ir buvo numatyta: sąjungininkės susivienijo, o tai buvo sutarties veikimo pagrindas.

Priešingai nei teroristinės atakos, kibernetinės atakos seniau nebuvo laikomos pagrindu taikyti Šiaurės Atlanto sutartį. 2007 m. prieš Estijos Respubliką (toliau – Estiją) buvo vykdomos kibernetinės atakos, kurios truko 22 dienas. Tai buvo politinio konflikto

tarp Estijos ir Rusijos dalis dėl sovietmečio paminklo, esančio Taline, perkėlimo į kitą vietą. Daugiausiai kenksmingo srauto kilo iš už Estijos ribų. Kai kurie bankai net buvo priversti atjungti visą užsienio valiutą ir išliko prieinami tik klientams Estijoje. Kenksmingame sraute dažnai buvo aiškių politinės motyvacijos požymių ir aiškių rusų kalbos kilmės indikacijų (Ottis, 2008). Tuo metu NATO nesvarstė aktyvuoti Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsnio, nes kibernetinės atakos nebuvo nurodytos minėtame straipsnyje ir ne visi sąjungininkai tokią situaciją traktavo kaip „ginkluotą užpuolimą“. Nepaisant to, Estijos atvejis turėjo įtakos ateities sprendimams. 2014 m. Velso viršūnių susitikimo deklaracijoje pirmą kartą buvo pripažinta, kad kibernetinės atakos gali suaktyvinti Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsnį, jeigu jų žalos lygis prilygsta ginkluotiems užpuolimams. 2016 m. NATO viršūnių susitikime Varšuvoje valstybės vadovai patvirtino, kad kibernetinė gynyba taip pat yra NATO uždavinys ir ji privalo apsiginti ne tik oro erdvėje, sausumoje bei jūroje, bet taip pat ir elektroninėje erdvėje (Minarik *et al*, 2018, p. 56). Kol kas dar nebuvo atvejų, kuomet kibernetinės atakos būtų traktuojamos kaip ginkluotas užpuolimas ir būtų aktyvuotas Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsnis. Ginkluoto užpuolimo atveju yra aišku, kaip veikia Šiaurės Atlanto sutartis, tačiau kyla klausimas, ar tikrai valstybės pasiryš aktyvuoti 5 straipsnį tuomet, kai prieš vieną iš sąjungininkių bus vykdomos kibernetinės atakos. Galbūt šis pareiškimas atgrasys kitas valstybes nuo kibernetinių atakų arba atvirkščiai, jos netikėdamos, kad NATO sąjungininkės imsis veiksmų, nuspręs išbandyti ribas, pradėdamos kibernetinį „karą“. Tikriausiai 5 straipsnio aktyvavimas priklausys nuo kibernetinių atakų masto ir padarytos žalos. Jeigu žala bus minimali, galbūt užteks sankcijų ar kitų švelnesnių priemonių, tačiau esant didelei žalai valstybės turės imtis tokių priemonių, kurios tikrai sustabdys valstybę, vykdančią kibernetines atakas. Klausimas dėl Šiaurės Atlanto sutarties veikimo tokioje situacijoje yra diskutuotinas.

Tarptautinės sutarties veikimas labai priklauso nuo politinės valios. 1998 m. buvo priimtas Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutas (toliau – TBT Statutas). TBT Statutu nustatoma Teismo jurisdikcija genocido, nusikaltimų žmogiškumui, karo nusikaltimų ir agresijos nusikaltimų klausimais. 124 straipsnyje numatyta Teismo jurisdikcijos atsisakymo galimybė. Norint, kad TBT Statutas veiktų, valstybės jį privalo kuo greičiau ratifikuoti. Pavyzdžiui, 2000 m. Rusija pasirašė TBT Statutą su intencija tapti jo šalimi, tačiau taip jo niekada ir neratifikavo (Pecorella, 2016). 2016 m. Rusija nusprendė iš jo pasitraukti. Tuo tarpu Ukraina, prieš kurią Rusija vykdo agresiją, ratifikavo TBT Statutą ir jis įsigaliojo 2025 m. sausio 1 d. (Joldoshev, 2024). Pažymėtina, kad Ukraina TBT Statutą taip pat pasirašė 2000 m., tačiau ratifikacijos procesas buvo sustabdytas po to,

kai Ukrainos Konstitucinis Teismas nusprendė, kad sutartis yra nesuderinama su Konsitucija (Coalition for the ICC, 2025). Svarbu tai, kad Ukrainai priėmus Tarptautinio Baudžiamojo Teismo jurisdikciją, šis Teismas gali tirti ir patraukti asmenis baudžiamojon atsakomybėn už nusikaltimus, įvykdytus Ukrainos teritorijoje. 2023 m. kovo 17 d. Tarptautinė Baudžiamojo Teismo ikiteisminė kolegija išdavė arešto orderius dviem asmenims, susijusiems su padėtimi Ukrainoje: Vladimir Putin ir Maria Alekseyevna Lvova-Belova (ICC, 2023). Nepaisant to, arešto orderių vykdymas kelia didelių praktinių ir politinių kliūčių, nes Tarptautinis Baudžiamasis Teismas pasikliauja valstybių bendradarbiavimu asmenų sulaikymų atveju. Kadangi Rusija nėra TBT Statuto šalis, arešto orderio vykdymas priklauso nuo to, ar Vladimir Putin keliaus į kurią nors TBT Statuto šalį, ir ar ta šalis bus pasiryžusi vykdyti arešto orderį. Darytina išvada, kad TBT Statutas yra taikomas ir veikia net ir tuo atveju, jei valstybė, kuri padaro bent vieną numatytą nusikaltimą, nėra jo šalis. Nors sutartis teoriškai veikia, tačiau praktiškai jos veikimas priklauso nuo valstybių bendradarbiavimo ir politinės valios, ypač siekiant suimti asmenis.

Nagrinėjant ginkluotų konfliktų poveikį sutarčių veikimui svarbus yra ILC 2011 Straipsnių Projektas. 4 straipsnis numato, kad jeigu sutartyje yra nuostatos dėl jos veikimo ginkluoto konflikto metu, tai turi būti taikomos būtent tos nuostatos. Kitaip sakant, yra pripažįstama galimybė, kad sutartys gali aiškiai numatyti jų tęstinį veikimą ginkluoto konflikto metu. Tarptautinės teisės komisija svarstė į šio straipsnio formuluotę įtraukti žodį „aiškiai“, tačiau buvo nuspręsta, kad tai būtų neproporcingas ribojimas, kadangi yra nemažai sutarčių, kurios nėra tiesiogiai numačiusios nuostatos dėl sutarties veikimo ginkluoto konflikto metu, bet įvykus tokiai situacijai jos toliau galioja (ILC, 2011, p. 112). Iš karto po 4 straipsnio logiškai seka 5 straipsnis. Jame nustatyta, kad tarptautinės teisės sutarčių aiškinimo taisyklės taikomos siekiant nustatyti, ar sutartis gali būti nutraukta, sustabdyta ar iš jos gali būti pasitraukta. 5 straipsnis atspindi kitą nagrinėjimo etapą, jei sutartyje nėra nuostatos, kuri reguliuotų jos tęstinumą arba jeigu 4 straipsnio taikymas neduoda aiškaus atsakymo. Tad, nesant aiškos nuorodos pačioje sutarties teksto formuluotėje, jos reikšmę reikia nustatyti taikant nusistovėjusias tarptautinės teisės taisykles dėl sutarčių aiškinimo, kurios visų pirma yra numatytos Vienos Konvencijos 31 ir 32 straipsniuose. 5 straipsnio nuostata buvo įtraukta siekiant didesnio aiškumo ir nuoseklumo (ILC, 2011, p. 112-113). Darytina išvada, kad sutarčių veikimas priklauso nuo konkrečios sutarties nuostatų.

3. Konkrečių sutarčių veikimas ginkluotų konfliktų ir krizių metu

3.1. Dvišalės investicijų sutartys

Investicijų sutartys – tai susitarimai dėl valstybės elgesio su kitos valstybės asmenų ar įmonių investicijomis (ICSID). Valstybės sudaro dvišalius susitarimus, pagal kuriuos kiekviena valstybė sutinka suteikti tam tikrą apsaugos lygį kitos valstybės investuotojams. Tarptautinės investicijos yra svarbios valstybės ekonomikos augimui. Užsienio investuotojai valstybėje moka mokesčius, atveža naujas technologijas, inovacijas, sukuria darbo vietas tos valstybės gyventojams. Investicijoms reikalingas stabilumas ir jos negali klestėti esant politiniam nepastovumui, krizėms ar ginkluotiems konfliktams. Ypač svarbu, kad šios sutartys beveik visada suteikia individualiems investuotojams ar įmonėms galimybę pareikšti ieškinį tiesiogiai priimančiosioms valstybėms, kai jie mano, kad valstybė pažeidė savo sutartinius įsipareigojimus (Thomas, Hildebrand, 2021, p. 1000). Dvišalės investicijų sutartys yra sudaromos siekiant užtikrinti užsienio investicijų apsaugą, tačiau ginkluoti konfliktai ir kitos krizės gali trukdyti vykdyti įsipareigojimus.

Ginkluotų konfliktų ir krizių metu valstybėms kyla sunkumų, įgyvendinant apsaugos priemones investuotojų atžvilgiu, nes jos susiduria su nestabilia teisine ir politine situacija. Vykstant neramumams šalyje, investuotojai patiria nuostolius, tokius kaip turto sugadinimas, verslo nutraukimas ar ekspropriacija. Tuomet investuotojai susiduria su rizika, kad jų teisės bus pažeistos. Dėl šios priežasties, siekiant apsaugoti investuotojų interesus, dvišalėse investicinėse sutartyse yra numatomos tam tikros nuostatos dėl kompensacijos. Dauguma sutarčių garantuoja visišką apsaugą ir jose yra numatytos kompensacijos dėl nuostolių, kurie atsiranda ginkluotų konfliktų ar kitų krizinių situacijų metu, nuostatos (Schreuer, 2011, p. 1-3). Tačiau svarbu pabrėžti, kad ne visose sutartyse nuostatos yra vienodai išsamios. Tarptautinės investicijos yra valdomos pagal suskaidytą dvišalių investicijų sutarčių, sudarytų tarp atskirų valstybių, sistemą, kurių kiekviena turi savo išskirtinumą. Arbitrai, nagrinėjantys bylas pagal šias sutartis, neprivalo vadovautis ankstesnių tribunolų precedentu, priimdami sprendimus, tad tarptautinis investicijų režimas sukuria didelį neapibrėžtumą kariaujančioms valstybėms, o tai kelia problemas dėl jų gebėjimo priimti pagrįstus sprendimus konflikto įkarštyje (Thomas, Hildebrand, 2021, p. 997).

1994 m. vasario 8 d. buvo pasirašyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Ukrainos Vyriausybės sutartis dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos (toliau – Lietuvos ir Ukrainos investicijų sutartis), kuri numato apsaugos priemones, tampančias aktualiomis

ginkluotų konfliktų metu. Pagal šios sutarties 4 straipsnį, investuotojai turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo, kompensacijos, padengimo ar kito atsiskaitymo už nuostolius, patirtus dėl ginkluoto konflikto, riaušių, maišto, sukilimo ar kitų panašių įvykių. Be to, valstybė turi taikyti didžiausio palankumo statusą, t.y. kitos susitariančios šalies investitorių investicijas ir pajamas vertinti sąžiningai ir lygiaverčiai ir ne mažiau palankiai negu bet kurios trečiosios valstybės investitorių investicijas ir pajamas (3 straipsnis). Sutarties 8 straipsnis nustato, kad abi šalys gali išspręsti kilusį ginčą per 6 mėnesius, tačiau, to nepavykus padaryti, numatoma galimybė ginčą spręsti per tarptautinį arbitražą ar Tarptautinį investicinių ginčų sprendimo centrą, o tai užtikrina investuotojams galimybę apsaugoti savo interesus ir gauti tinkamą kompensaciją. Net ginkluoto konflikto ar krizės metu, tarptautinis arbitražas gali būti veiksminga priemonė ginti teises. Nors Ukrainoje yra vykdoma Rusijos agresija, tačiau Lietuvos ir Ukrainos investicijų sutartis galioja, nes nei viena iš šalių šios sutarties nenutraukė ir nesustabdė, tad ji yra privaloma pagal tarptautinę teisę. Nors sutartis ir lieka galioti, tačiau jos veikimas gali būti ne visada įmanomas, o tai daro įtaką tam tikrų sutartyje numatytų nuostatų taikymui. Sutartis galėtų nustoti galioti tuomet, jeigu, pavyzdžiui, Rusija visiškai perimtų Ukrainos valdymą arba būtų pripažįstama, kad sutartį galima nutraukti dėl esminių aplinkybių pasikeitimo pagal Vienos Konvencijos 62 straipsnį.

Nors investicijų sutartys paprastai lieka galioti, tačiau dažnai būna sunku užtikrinti, kad jos tinkamai veiktų. Nuostatos sutartyse dažniausiai apibrėžia valstybės pareigą užtikrinti investuotojų apsaugą esant ginkluotiems konfliktams ar karui, tad kyla klausimas, kaip tai atrodo praktikoje. 1997 m. investicinis arbitražas (ICSID) priėmė sprendimą byloje *American Manufacturing & Trading Inc. v Zaire*. Kilo ginčas tarp JAV įmonės AMT ir Zairo (Kongo Demokratinė Respublika), kuomet Zairas nesugebėjo apsaugoti JAV įmonės investicijų per ginkluotą konfliktą šalyje. JAV įmonė AMT buvo pagrindinė Zairo bendrovės SINZA, užsiimančios automobilių ir sausųjų elementų baterijų gamyba ir pardavimu, akcininkė. 1991 m. Zairo ginkluotosios pajėgos sunaikino, sugadino ir išsivežė bendrovei priklausančią turtą. Po dviejų metų buvo pavogta dar daugiau turto. JAV įmonė tvirtino, kad Zairas nesilaikė bendros pareigos užtikrinti įmonės investicijų apsaugą ir saugumą. Be to, įmonei pagal dvišalę investicijų sutartį turėjo būti išmokėta 14,3 mln. JAV dolerių kompensacija. Zairas neginčijo fakto, kad buvo sugadintas bendrovės turtas, bet nepritarė reikalavimui dėl kompensacijos. Arbitražo tribunolas nusprendė, kad Zairas nesugebėjo užtikrinti būtinų atsargumo ir saugumo priemonių savo teritorijoje, be to, jis nesiėmė jokių prevencinių veiksmų, kurie būtų padėję užtikrinti JAV įmonės AMT investicijų apsaugą. Zairo veiksmai pažeidė abiejų šalių sudarytos sutarties specialiąją

nuostatą dėl nuostolių, patirtų dėl ginkluotų konfliktų, riausių ar smurto veiksmų, atlyginimo. Taip pat svarbu paminėti, kad Tribunolas nurodė, jog investuotojas, prieš investuodamas į tokią šalį kaip Zairas, turėjo žinoti apie didelę politinę ir verslo riziką, tačiau net ir tokioje situacijoje nustatė Zairo tarptautinę atsakomybę ir įpareigojo sumokėti kompensaciją, nes nebuvo laikomasi minimalių standartų, kurių reikalauja tarptautinė teisė. Tai rodo, kad net ir esant ginkluotam konfliktui, dvišalė investicijų sutartis galioja, tačiau jos veikimas gali būti sutrikdytas.

Valstybė gali remtis *force majeure* aplinkybe, kaip pasiteisinimu, kodėl ji negali vykdyti sutarties. Investicinis arbitražas (ICSID) 2010 m gruodžio 7 d. priėmė sprendimą byloje c/ République Centrafricaine (Nr. ARB/07/2). Joje buvo remiamasi *force majeure* argumentu, teigiant, kad dėl politinio nestabilumo ir šalies sunkios padėties nebuvo galima tinkamai vykdyti savo įsipareigojimų pagal sudarytą sutartį. JAV įsikūrusi įmonė RSM sudarė sutartį su Centrinės Afrikos Respublika dėl naftos žvalgybos ir jos gavybos. Iš esmės ginčas yra susijęs su sutarties vykdymu. Tribunolas padarė išvadą, kad *force majeure* aplinkybė egzistavo ir išaiškino, kad ši aplinkybė gali sustabdyti įsipareigojimų vykdymą tik sutarties galiojimo laikotarpiu. Tačiau ji neatleidžia investuotojo nuo administracinių veiksmų atlikimo, jis vis tiek turi pareigą atlikti tam tikrus veiksmus. Šioje byloje Tribunolas išaiškino tai, kad nors JAV įmonei RSM *force majeure* trukdė vykdyti darbus pagal sutartį, tačiau nebuvo neįmanoma pateikti prašymo dėl leidimo atnaujinimo, nes neatnaujinus leidimo sutartis nustoja galioti. Kadangi JAV įmonė RSM neįvykdė šios prievolės, tai sutartis tarp jos ir Centrinės Afrikos Respublikos buvo nutraukta. Taip Tribunolas patvirtino, kad *force majeure* aplinkybė visiškai neatleidžia nuo sutartyje numatytų įsipareigojimų, jeigu šalyje vyksta politinė krizė.

3.2. Aplinkos apsaugos sutartys

Ginkluoti konfliktai ypač dažnai sukelia žalą aplinkai, o padariniai gali ilgai jaustis ir turėti didelį poveikį asmenų sveikatai ir gyvenimui. Vis dažniau yra kalbama apie tai, kad yra labai svarbu apsaugoti gamtos aplinką ir jos išteklius ginkluotų konfliktų metu ir po jų. Sunkumų kyla dėl to, kad nėra konkrečių normų, kurios tiesiogiai numatytų, kaip elgtis konflikto metu. Tarptautinis Teisingumo Teismas patariamąjoje nuomonėje dėl branduolinių ginklų teigė, kad aplinkos sutarčių taikymas karo metu turi būti vertinamas per būtinybės ir proporcingumo prizmę, o būtent jis pasakė, kad „nėkyla klausimas, ar aplinkos apsaugos sutartys yra taikomos ginkluoto konflikto metu, bet ar jų nuostatos buvo skirtos būti absoliučiais suvaržymais kariniuose veiksmuose. Teismas nemano, kad šios

sutartys galėjo būti traktuojamos kaip atimančios iš valstybės teisę į savigyną pagal tarptautinę teisę. Vis dėlto valstybės turi atsižvelgti į aplinkosaugos veiksmus, vertindamos, kas yra būtina ir proporcinga vykdant teisėtus karinius veiksmus. Aplinkos apsaugos laikymasis yra vienas iš kriterijų, leidžiančių įvertinti, ar veiksmas atitinka būtinybės ir proporcingumo principus“ (ICJ, 1994 cituota ILC, 2005, p. 39-40). Tarptautinės teisės komisija 2022 m. priėmė principų rinkinį, skirtą aplinkos apsaugai ginkluoto konflikto metu. Šių principų tikslas yra sustiprinti aplinkos apsaugą, susijusią su ginkluotais konfliktais, įskaitant priemones, skirtas aplinkos žalos prevencijai, mažinimui ir atkūrimui.

1976 m. gruodžio 10 d. priimta Konvencija dėl aplinkos keitimo būdų naudojimo karo ar bet kokiems priešiškiems tikslams uždraudimo, kurios tikslas – apsaugoti aplinką ginkluotų konfliktų metu. Konvencija draudžia naudoti aplinką kaip karo priemonę, t.y. draudžiama elgtis taip, kad veiksmas būtų skatinami uraganai, potvyniai ar klimato pokyčiai. I straipsnyje numatyta, kad kiekviena šios Konvencijos Šalis įsipareigoja nenaudoti aplinkos keitimo būdų kaip karo ar priešiško veiksmų priemonės, jei jie sukelia didelio masto, ilgalaikius ar sunkius padarinius, taip pat Šalys įsipareigoja neremti ir neskatinti tokios veiklos. Konvenciją papildė 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas), o 35 straipsnio 3 dalis numato, kad draudžiama naudoti tokius kariavimo metodus ir priemones, kurie padarys arba galimai padarytų ilgalaikę, didelę ir rimtą žalą aplinkai. 55 straipsnis numato, kad ginkluotų konfliktų metu draudžiama tyčia niokoti gamtą ar naudoti metodus, kurie sukelia ilgalaikę ir didelę žalą aplinkai bei kelia pavojų žmonių sveikatai. Taip pat draudžiama niokoti gamtą imantis represalijų. Veiksminga aplinkos apsauga ginkluoto konflikto metu įmanoma tik tuo atveju, jei dalyvavimas Konvencijoje ir I protokole yra visuotinis. Kuo yra platesnis Konvencijos laikymasis, tuo ji atlieka didesnę prevencinę vaidmenį (ICRC, 2003).

2023 m. birželio 6 d. Rusija susprogdino Kachovkos hidroelektrinės užtvanką Ukrainoje. Išsiliejęs vanduo kėlė grėsmę Chersono miestui ir dar keturiolikai gyvenviečių. Tai yra akivaizdus I protokolo 56 straipsnio pažeidimas, kuris numato, kad užtvankos neturėtų tapti puolimo objektu, tačiau svarbu pabrėžti, kad šis straipsnis leidžia daryti išimtis ekstremalių situacijų metu. Jei Kachovkos užtvankos sunaikinimas buvo tyčinis Rusijos veiksmas, jis buvo įvykdytas vienos valstybės šalies prieš kitą kariniu tikslu, kaip tarptautinio ginkluoto konflikto dalis, tuomet galima teigti, kad šiuo veiksmu buvo siekiama pakeisti hidrosferos dinamiką ir sudėti manipuliuojant vandens srautu, kad būtų sukeltas potvynis. Tai būtų laikoma aplinkos keitimo technika pagal Konvencijos dėl aplinkos keitimo būdų naudojimo karo ar bet kokiems priešiškiems tikslams uždraudimo II

straipsnį (Jarose, 2024). Ukraina yra pasiruošusi priversti Rusiją atlyginti padarytą žalą, tačiau tai nėra taip paprasta, ypač dėl to, kad įrodymų rinkimas ir žalos įvertinimas yra problematiška užduotis, vykstant karinei agresijai. Be to, kaip nurodė Tarptautinis Teisingumo Teismas, procesas yra sudėtingas, o tokių kompensacijų precedentų yra labai nedaug. Ekspertų nuomone, jeigu užtvankos sunaikinimas nebuvo tyčinis, bet koks aplaidumas, dėl kurio ji buvo sugriauta, greičiausiai būtų pozityviosios Rusijos pareigos užtikrinti civilinės infrastruktūros apsaugą pažeidimas. (EPRS, 2023). Jeigu būtų nuspręsta, kad Rusijos veiksmai buvo tyčiniai, tuomet Rusija galėtų būti pripažinta pažeidusi I protokolo 56 straipsnį. Be to, Rusija galėtų būti pripažinta atsakinga pagal Konvencijos dėl aplinkos keitimo būdų naudojimo karo ar bet kokiems priešiškiems tikslams uždraudimo I straipsnį. Nepaisant to, jeigu Rusija ir būtų pripažinta kalta dėl šių veiksmų, būtų sunku įrodyti, kad tai buvo manipuliavimas natūraliais procesais, be to, ribotas Konvencijos dėl aplinkos keitimo būdų naudojimo karo ar bet kokiems priešiškiems tikslams uždraudimo įgyvendinimas lemia ir tai, kad ši konvencija yra teisiškai neišplėtotą ir nepakankamą. Nors ši sutartis šioje ir panašiose situacijose galioja, tačiau jos veikimas nėra veiksmingas. Konvencijos veikimą silpnina ir tai, kad nėra numatytos teismo jurisdikcijos, o tik tai, kad valstybės gali teikti skundus dėl kitų valstybių veiksmų Jungtinių Tautų Organizacijos Saugumo Tarybai. Vadinas, sutarties veikimas priklauso nuo valstybių narių valios ją įgyvendinti. Rusija savo veiksmais neparodė jokios valios laikytis minėtos Konvencijos ir jos elgesys vykdant agresiją prieš Ukrainą parodo, kad ji yra pasirinkusi nepaisyti aplinkosaugos sutarties įsipareigojimų.

Aplinkos apsaugos sutartys yra labai svarbios ginkluotų konfliktų metu, tačiau jų veiksmingumas yra nemažas iššūkis. Daugelis sutarčių remiasi bendradarbiavimu taikos metu, todėl jas sunku įgyvendinti konfliktų metu, kuomet šių sutarčių laikymasis valstybei tampa ne toks svarbus. Ateityje tarptautiniai teisiniai mechanizmai šiuo klausimu turėtų būti stiprinami siekiant užtikrinti, kad ginkluotų konfliktų metu būtų padaroma kuo mažesnė žala aplinkai.

3.3. Žmogaus teisių sutartys

Žmogaus teisių sutartys nustato įsipareigojimus, kurių valstybės privalo laikytis. Kai valstybė tampa tam tikros sutarties šalimi, nuo to momento ji priima įsipareigojimus pagal tarptautinę teisę. Valstybių vidaus teisė privalo užtikrinti žmogaus teisių teisinę apsaugą, o kai to padaryti nepavyksta, įvairūs pažeidimai gali būti sprendžiami tarptautiniu lygiu. Dar neegzistuojant šiuolaikinėms žmogaus teisių konvencijoms, Jungtinių Tautų

žmogaus teisių komisija padarė išvadą, kad žmogaus teisių sutartys nėra nutraukiamos dėl ginkluoto konflikto, o tokios sutartys yra laikomos atsparesnėmis ginkluotam konfliktui, nes jos kuria ilgalaikes situacijas, turinčias bendrą interesą. Tačiau svarbu pabrėžti, kad, nors ginkluoto konflikto metu žmogaus teisių sutartys lieka galioti, tai neapsaugo nuo valstybių galimų pažeidimų (ILC, 2005, p. 24).

2019 m. pabaigoje, prasidėjus COVID-19 pandemijai, valstybės įvairiais būdais stengėsi ją suvaldyti įvedant apribojimus, kurie buvo teisinami visuomenės sveikata, tačiau kai kurios priemonės kėlė klausimą, ar nėra pažeidžiamos žmogaus teisės. Nuo pat pirmųjų pandemijos dienų pasaulio lyderiai buvo raginami užtikrinti, kad žmogaus teisės būtų gerbiamos, taikant priemones, skirtas kovoti su COVID-19 pandemijos keliamą grėsmę (OHCHR, 2020, p. 52). Dar svarbiau, kad valstybės laikytųsi žmogaus teisių sutarčių esant ginkluotiems konfliktams.

1966 m. gruodžio 16 d. priimtas Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas yra daugiašalė tarptautinė sutartis, kuri įpareigoja šalis gerbti pilietines ir politines asmenų teises. Šios sutarties 4 straipsnis numato, kad valstybės gali laikinai nukrypti nuo kai kurių žmogaus teisių įsipareigojimų, jeigu kyla grėsmė tautos išlikimui ir tik tiek, kiek tai yra reikalinga dėl padėties kritiškumo. Šis straipsnis yra labai svarbus žmogaus teisių apsaugos sistemai. Prieš juo remiantis, turi būti įvykdytos dvi sąlygos: padėtis turi prilygti nepaprastajai padėčiai, kuri kelia grėsmę tautai ir valstybė turi būti oficialiai paskelbus nepaprastąją padėtį. Paktas reikalauja, kad net ginkluoto konflikto metu nuo Pakto nukrypti leidžiančios priemonės būtų taikomos tik tuomet, jei situacija iš tiesų kelia grėsmę tautos gyvybei. Jei tai yra ne ginkluotas konfliktas, o situacija yra susijusi su, pavyzdžiui, COVID-19, tuomet valstybės turi apsvarstyti, kaip galėtų pagrįsti taikomą priemonę, kodėl tokia priemonė yra būtina ir ar ji yra teisėta. Jei valstybės siekia remtis teise nukrypti nuo Pakto, pavyzdžiui, stichinės katastrofos, masinės demonstracijos, įskaitant smurto atvejus, ar didelės pramoninės avarijos metu, jos turi sugebėti ne tik pagrįsti, kad tokia padėtis kelia grėsmę tautos gyvybei, bet ir tai, kad priemonių, nukrypstančių nuo Pakto, griežtai reikalaujama atsižvelgiant į būtinąsias situacijas (United Nations, 2001, p. 3). Valstybės pagal 4 straipsnį turi pateikti informaciją apie savo kitus tarptautinius įsipareigojimus, susijusius su atitinkamų teisių apsauga, ypač apie tuos įsipareigojimus, kurie taikomi nepaprastosios padėties metu (United Nations, 2001, p. 4). 4 straipsnio 2 dalyje yra numatytos teisės, nuo kurių nukrypti nėra leidžiama remiantis šiuo straipsniu, t.y. teisė į gyvybę; kankinimų, žiauraus, nežmoniško ar žeminančio asmens orumo elgesio draudimas; vergijos draudimas; asmens laikymo nelaisvėje draudimas; laisvės atėmimo vien dėl to, kad asmuo neįstengia įvykdyti kokios nors sutartinės prievolės draudimas; reikalavimas, kad

asmuo negali būti laikomas kaltu, padarius baudžiamąjį nusikaltimą dėl veikimo ar neveikimo, jei veikos padarymo metu tai nebuvo laikomas baudžiamuoju nusikaltimu; teisė į tai, kad kiekvienas asmuo, kad ir kur jis būtų, turi teisę būti pripažintas teisinių santykių subjektu ir teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę. 2 dalyje numatytų teisių apsaugai yra būdinga tai, kad jos turi būti užtikrinamos procedūrinėmis garantijomis. 4 straipsnio negalima taikyti taip, kad būtų nukrypstama nuo tų teisių, nuo kurių nukrypti negalima. Be to, to paties straipsnio 3 dalis numato, kad valstybės privalo pranešti per Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių kitoms Pakto šalims apie taikomus nukrypimus. Tai yra reikalinga tam, kad būtų galima įvertinti ar priemonės, kurių ėmėsi valstybė, buvo reikalingos susiklosčiusiai situacijai. Taip pat tam, kad kitos šalys galėtų stebėti, kaip valstybė laikosi Pakto nuostatų. 5 straipsnio 1 dalis numato, kad jokia šio Pakto nuostata neleidžia jokiai valstybei, grupei ar asmeniui pažeisti arba labiau apriboti šiame Pakte numatytų teisių ir laisvių, nei tai leidžia pats Paktas. Šis straipsnis neleidžia peržengti leidžiamų ribų taikant COVID-19 ribojimus. Kai kurios teisės, pavyzdžiui, judėjimo laisvė ar taikių susirinkimų laisvė gali būti apribotos dėl visuomenės sveikatos net ir nesant nepaprastajai padėčiai, bet taikomi apribojimai turi atitikti tam tikrus reikalavimus – apribojimas turi būti numatytas įstatymo, jis turi būti būtinas, proporcingas norimam rezultatui pasiekti, negali būti diskriminacinis ir taikomas savavališkai (OHCHR, 2020).

Norint užkirsti kelią ligos plitimui, gali būti nukrypstama nuo valstybės įsipareigojimų žmogaus teisių srityje, bet priemonės turi būti proporcingos. Nepaprastosios padėties metu įvestos priemonės turi būti laikinos, mažiausiai varžančios siekiant tikslo, taip pat turi būti užtikrinama, kad pasibaigus ekstremaliai situacijai bus grįžta prie pradinės padėties. COVID-19 pandemijos metu kritiškoje padėtyje atsidūrė teisė dalyvauti rinkimuose (25 straipsnis), jei jų metu yra paskelbiama nepaprastoji padėtis; teisė į laisvę (9 straipsnis), kuri gali būti ribojama teisėtais pagrindais ir taikomos priemonės turi būti proporcingos ir būtinos; teisė laisvai judėti (12 straipsnis), kuri gali būti apribojama siekiant apsaugoti visuomenės sveikatą; teisė į saviraišką ir nekliudomai laikytis savo įsitikinimų (19 straipsnis), kurią galima riboti, jei tai būtina kitų asmenų teisėms ir reputacijai gerbti, bei valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ar dorovei apsaugoti.

1966 m. gruodžio 19 d. priimtas Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, skirtas apsaugoti ir išsaugoti svarbiausias ekonomines, socialines ir kultūrines teises. 2 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad valstybės privalo imtis visų reikiamų priemonių tam, kad būtų laipsniškai įgyvendintos Pakte numatytos teisės. Pakto 4 straipsnyje yra numatyta, kad teisės valstybė gali apriboti tik įstatymu ir tik tiek, kiek toks ribojimas atitinka šių teisių pobūdį ir tik visuotinės gerovės skatinimo demokratinėje visuomenėje

tikslais. Pakte nenumatyta jokių nuostatų, kurios leistų nukrypti, o Paktas yra taikomas net ginkluoto konflikto ar apskritai nepaprastosios padėties metu. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas patvirtino, kad valstybės, kurios yra Konvencijos Šalys, turi pareigą užtikrinti, kad būtų tenkinami bent minimalūs kiekvienos teisės lygiai (OHCHR, 2015, p. 4). Komitetas, nagrinėdamas Pakto įgyvendinimo klausimą ginkluoto konflikto ir nepaprastosios situacijos metu, nustatė, kad Šalys turi padaryti viską, ką gali, kad tokioje situacijoje pagerintų naudojimąsi ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis (OHCHR, 2015, p. 5). Šalys privalo gerbti, saugoti ir vykdyti Pakte numatytas teises. Pavyzdžiui, konflikto metu valstybės turi susilaikyti nuo uždraudimo opozicinės grupės nariams patekti į sveikatos priežiūros įstaigas, nes tokie veiksmai būtų laikomi tiesioginiu valstybės kišimusi į teisės į sveikatą įgyvendinimą (OHCHR, 2015, p. 6). Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto Bendrojoje pastaboje Nr. 14 yra numatyta, kad minimalių esminių teisės į sveikatą lygių nesilaikymas negali būti pateisinamas net ir konflikto metu. Tai apima valstybės pareigą užtikrinti vienodą ir nediskriminacinę prieigą prie sveikatos priežiūros įstaigų, prekių ir paslaugų, ypač pažeidžiamoms grupėms; pareigą teikti būtiniausius vaistus; pareigą parengti skaidrią nacionalinę sveikatos politiką, atsižvelgiant į pažeidžiamų gyventojų poreikius (OHCHR, 2015, p. 11). Tai reiškia, kad net ir esant ginkluotam konfliktui, valstybės privalo užtikrinti teisę į sveikatą, ypatingą dėmesį skiriant asmenų grupėms, kurios tapo pažeidžiamos dėl konflikto: tai moterims, vaikams, vyresnio amžiaus asmenims ir asmenims su negalia. Pakto 13 straipsnyje numatyta žmogaus teisė į mokslą, kuri yra susipynusi su kitomis teisėmis, nes švietimas stiprina saviraiškos, susirinkimų ir protestų laisvę, teisę balsuoti, steigti profesines sąjungas ir jungtis į jas ir t.t. Ginkluoto konflikto ar kitos krizės metu valstybė turi dėti visas pastangas ir panaudoti turimus išteklius, tokius kaip tarptautinį bendradarbiavimą ir pagalbą, kad įvykdytų nustatytus minimalius įsipareigojimus minėtosios teisės atžvilgiu.

1950 m. lapkričio 4 d. priimta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK) yra sutartis, kuria siekiama apsaugoti žmogaus teises ir pagrindines laisves Europoje. 15 straipsnio 1 dalis numato, kad sutarties Šalis gali nukrypti nuo įsipareigojimų pagal Konvenciją, kilus karui ar esant kitokiai nepaprastai padėčiai, dėl kurios atsiranda grėsmė tautos gyvavimui. Nukrypimai gali būti tik tokie, kokie yra reikalingi dėl susidariusios padėties ir jeigu taikomos priemonės neprieštarauja kitiems įsipareigojimams pagal tarptautinę teisę. 15 straipsnis nustato aiškias vyriausybės veiksmų ribas ir taip užtikrina pagarbą pagrindinėms teisėms ir vertybėms pagal EŽTK. Tokiu būdu minėtasis straipsnis atlieka esminį vaidmenį išlaikant žmogaus teises ekstremalios situacijos metu (EPRS, 2020, p. 2). Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau

– EŽTT) yra 1959 m. įkurtas teismas, kuris nagrinėja tiek atskirų piliečių, tiek valstybių pareiškimus dėl EŽTK pažeidimų. EŽTT yra išaiškinęs, kad 15 straipsnis reiškia, jog nepaprastoji padėtis turi būti reali arba neišvengiama, o krizė ar pavojus turi būti tokio laipsnio, kad įprastos leidžiamos priemonės būtų nepakankamos viešajai tvarkai, sveikatai ir saugumui atkurti (EPRS, 2020, p. 3). 2 dalyje yra numatytas teisių, kurios niekada negali būti ribojamos, sąrašas. Tai yra teisė į gyvybę (2 straipsnis), kankinimo ir kitokio nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo draudimas (3 straipsnis), vergovės ar priverstinio darbo draudimas (4 straipsnio 1 dalis) ir teisės nebūti nubaustam už veiksmus ar neveikimą, kurie padarymo metu nebuvo laikomi nusikaltimais (7 straipsnis). 3 dalyje numatyta, kad Šalis, besinaudojanti teise nukrypti nuo įsipareigojimų, apie tai privalo informuoti Europos Tarybos Generalinį Sekretorių apie priemones, kurių ji ėmėsi, apie jų ištakas ir motyvus, ir nuo kokios datos šios priemonės neteko galios. Pandemijos metu ypač aktualūs buvo keli straipsniai. EŽTK ketvirtojo protokolo 2 straipsnyje numatyta judėjimo laisvė. 3 dalyje numatyta, kad ši teisė gali būti ribojama, jeigu tokį apribojimą numato įstatymas, jo reikia demokratinėje visuomenėje valstybės ar visuomenės saugai, viešai tvarkai palaikyti, užkirsti kelią nusikalstamumui, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę arba kitų asmenų teises ir laisves, be to, priemonė turi būti proporcinga siekiamam tikslui. Valstybės, siekdamos suvaldyti COVID-19 pandemijos protrūkį, įvedė judėjimo draudimus. Šie draudimai pasireiškė įvairia apimtimi – draudimas išvykti iš šalies gali būti vertinamas kaip griežčiausia įmanoma priemonė. Lietuvos Respublikoje (toliau – Lietuvoje), Bulgarijos Respublikoje ir Kipro Respublikoje buvo numatyti ribojimai keliaujant iš vieno miesto į kitą. Draudimas keliauti tarp žemyno ir tam tikrų salų buvo nustatytas Estijos Respublikoje, o Airijos Respublikoje buvo nustatytas geografinis judėjimo apribojimas – maksimalus kelionės atstumas iki 5 km. (EPRS, 2020, p. 4). Šie apribojimai neabejotinai trukdė žmonėms naudotis teise laisvai judėti. EŽTK 11 straipsnyje numatyta susirinkimų ir asociacijos laisvė. 2 dalyje numatyta, kada ši laisvė gali būti ribojama. Pandemijos metu daugelis valstybių apribojo teisę į taikius susirinkimus ir asociacijas, taip ribodamos kontaktus tarp asmenų. Kai kurios valstybės įvedė reikalavimus, kad viešose vietose asmenys vienas nuo kito turi laikytis tam tikro atstumo, be to, buvo ribojamas asmenų skaičius susibūrimo vietose. Visi šie apribojimai vienaip ar kitaip trukdo asmenims naudotis 11 straipsnyje garantuojamomis teisėmis ir laisvėmis. EŽTK antrojo protokolo 2 straipsnis numato teisę į mokslą. Šiame straipsnyje nėra nurodyta, kad nuo šios teisės nėra leidžiama nukrypti, todėl tai reiškia, jog teisė į mokslą nėra absoliuti. Pandemijos metu valstybės uždarė švietimo įstaigas ir reikėjo nedelsiant sugalvoti, kaip elgtis šioje situacijoje ir kaip būtų galima užtikrinti asmenų teisę į mokslą.

Praėjus kiek laiko buvo įvestas nuotolinis mokymasis, kuris taip pat kėlė nemažai iššūkių. Toks apribojimas ypač kėlė sunkumų moksleiviams ir studentams, besiruošiantiems egzaminams. EŽTK 9 straipsnyje numatyta minties, sąžinės ir religijos laisvė. 2 dalyje numatyti pagrindai, kada laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti apribojama. Pandemijos metu buvo ribojami socialiniai susibūrimai, tad buvo ribojamos religinės ceremonijos. Kai kurios valstybės sustabdė tam tikras ceremonijas, pavyzdžiui, vestuves arba apribojo dalyvių skaičių laidotuviuose. (EPRS, 2020, p. 8). Tokios priemonės gali trukdyti asmenims įgyvendinti savo teises, numatytas 9 straipsnyje, todėl valstybė įvesdama ribojimus turi įrodyti, kad ji taip siekia teisėto tikslo.

Analizuojant, kaip EŽTK veikia ginkluotų konfliktų metu, vertas dėmesio yra 2005 m. liepos 6 d. EŽTT priimtas galutinis sprendimas byloje Isayeva v. Russia (Nr. 57950/00). 1999 m. Rusijos karinės pajėgos pradėjo operacijas Čečėnijos Respublikoje (toliau – Čečėnijoje). Pareiškėja teigė, kad 2000 m. vasario 4 d. anksti ryte prasidėjo bombardavimas, o ji su šeima pasislėpė namo rūsyje. Apšaudymui aprimus pareiškėja su šeima išėjusi į lauką pamatė, kad kiti kaimo Katyr Jurte gyventojai kraunasi daiktus ir yra pasiruošę išvykti. Pareiškėja prisijungė prie kitų gyventojų ir su šeima išvyko. Važiuojant iš Katyr Jurte, nusileido Rusijos karinių pajėgų lėktuvai ir pradėjo bombarduoti automobilius kelyje. Pareiškėjos sūnus ir trys dukterėčios žuvo, o ji ir kiti šeimos nariai buvo sužeisti. Pareiškėja kreipėsi į EŽTT ir tvirtino, kad buvo pažeista teisė į gyvybę (2 straipsnis) jos, jos sūnaus ir kitų artimųjų atžvilgiu. Vyriausybė teigė, kad pareiškėja nepasinaudojo galimybe ginti savo teises nacionaliniu lygiu ir siekė parodyti, kad teisinės priemonės Rusijoje buvo prieinamos. EŽTT atmetė šį argumentą, nes nacionalinės priemonės buvo neveiksmingos arba neprieinamos realiomis ginkluoto konflikto sąlygomis, o tai tik įrodo, kad žmogaus teisių apsauga net ginkluoto konflikto turi būti realiai įgyvendinama. Vyriausybė tvirtino, kad ataka ir jos pasekmės atitiko EŽTK 2 straipsnio 2 dalies a punktą, nes mirtinos jėgos panaudojimas buvo būtinas ir proporcingas, siekiant numalšinti neteisėtų ginkluotų grupuočių aktyvų pasipriešinimą, kurių veiksmai kėlė grėsmę. EŽTT pasisakė, kad EŽTK 2 straipsnis numato, jog gyvybės atėmimas gali būti pateisinamas, tačiau sąlygos, kuriomis tai gali būti pateisinama, turi būti griežtai aiškinamos. Tyčinis ar mirtinos jėgos panaudojimas yra vienas iš veiksmų, vertinant, ar jėga buvo būtina. Panaudota jėga turi būti griežtai proporcinga siekiamam teisėtam tikslui. EŽTT pažymėjo, kad Teismas privalo itin atidžiai nagrinėti gyvybės atėmimo atvejus, atsižvelgiant į visas aplinkybes. Pirma, svarbu įvertinti, ar operacija buvo suplanuota ir kontroliuojama taip, kad būtų kiek įmanoma labiau sumažinta būtinybė panaudoti mirtiną jėgą. Antra, Teismas turi įvertinti ar valdžios institucijos nebuvo neatsargios pasirinkdamos

veikimo būdą. Valstybei gali kilti atsakomybė ir tuomet, kai ji nesugeba imtis visų įmanomų atsargumo priemonių. EŽTT pabrėžė, kad, jei yra teikiami skundai pagal EŽTK 2 ar 3 straipsnį, Teismas privalo atlikti itin kruopštų aplinkybių vertinimą. EŽTT padarė išvadą, kad net ir pripažinus, jog jėgos panaudojimas galėjo būti pateisinamas, savaime suprantama, kad turėjo būti užtikrinta pusiausvyra tarp siekiamo tikslo ir naudotų priemonių. Karinė operacija Katyr Jurte kaime buvo iš anksto suplanuota, tačiau Teismo nuomone, sunkios ginkluotės naudojimas tankiai apgyvendintoje teritorijoje be tinkamos išankstinės civilių evakuacijos nėra suderinamas su atsargumo lygiu. Svarbu ir tai, jog nors Čecėnijoje vyko neramumai, oficialiai nebuvo paskelbta nei karo, nei nepaprastoji padėtis, taip pat nebuvo taikyta jokia derogacija pagal EŽTK 15 straipsnį. EŽTT padarė išvadą, kad buvo pažeistas EŽTK 2 straipsnis. Šis atvejis parodo, kad EŽTK yra ir toliau taikoma ir išlieka privaloma ginkluoto konflikto metu. Norint taikyti nukrypti leidžiančią nuostatą, būtina atitikti EŽTK 15 straipsnyje numatytas sąlygas.

Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos Rezoliucijoje 2209 (2018) išaiškinta, kad 15 straipsnis leidžia valstybėms tam tikrais atvejais nukrypti nuo savo įsipareigojimų karo ar kitų nepaprastųjų situacijų metu, keliančių grėsmę tautos gyvenimui. Nepaprastoji padėtis, reikalaujanti nukrypimų nuo Konvencijos, turi būti ribojama pagal trukmę, aplinkybes ir taikymo apimtį. 2015 m. birželio 9 d. Ukraina informavo Generalinį Sekretorių apie savo nukrypimą nuo sutarties. Ji nurodė, kad tautos gyvavimui grėsmę kelianti nepaprastoji padėtis kyla dėl Rusijos vykdomos tęstinės ginkluotos agresijos prieš Ukrainą, kartu su karo nusikaltimais ir nusikaltimais žmoniškumui, kuriuos vykdo tiek reguliariosios Rusijos ginkluotosios pajėgos, tiek Rusijos kontroliuojamos, vadovaujamos ir finansuojamos nelegalios ginkluotos grupuotės. (PACE, 2018, p. 1-2). 2016 m. liepos 21 d. Turkijos Respublika (toliau – Turkija) informavo Generalinį Sekretorių apie nukrypimą nuo EŽTK dėl to, kad šalyje buvo bandyta padaryti perversmą ir jo pasekmės kartu su kitais teroristiniais išpuoliais kėlė didelę grėsmę viešajam saugumui ir tvarkai, kuri prilygo grėsmei tautos gyvenimui pagal Konvencijos 15 straipsnį. Turkija ne vieną kartą pratęsė nepaprastąją padėtį, tačiau savo pratęsimų niekuo nepateisino. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos nuomone, kai kurios priemonės nebuvo proporcingos. (PACE, 2018, p. 3) Buvo pateiktos rekomendacijos valstybėms. Visų pirma, ekstremalios situacijos metu valstybės turi pradėti nuo įprastų priemonių taikymo. Be to, sutarties šalys turi palaikyti ryšį su Europos Tarybos Generaliniu sekretoriumi tam, kad būtų galima išsiaiškinti, ar tam tikroje situacijoje derogacija yra būtina, ir jei taip, tuomet apriboti jos taikymo sritį. Tuo atveju, kai derogacija yra būtina, reikia nedelsiant apie tai pranešti Generaliniam sekretoriui, nurodant kokios konvencijos teisės yra paveiktos, taip pat

paaikškinti derogacijos pratęsimo trukmę, aplinkybių ar taikymo srities pagrindimą. Jeigu valstybėje buvo paskelbta nepaprastoji padėtis, tuomet būtina nuolat peržiūrėti jos būtinumą. Galiausiai valstybės turi užtikrinti, kad net ir esant derogacijai, demokratinės kontrolės mechanizmai vis tiek veiktų, o žmogaus teisių apsaugos institucijos, žiniasklaidos ir pilietinės visuomenės laisvės būtų kuo mažiau ribojamos (PACE, 2018, p. 4).

Ginkluotų konfliktų ir krizių metu žmogaus teisių sutartys išlieka galioti nepaisant iššūkių, su kuriais susiduria valstybės. Nors daugelis sutarčių turi laikinai nukrypti leidžiančias nuostatas, tačiau turi būti laikomasi griežtų sąlygų ir kiekvienas nukrypimas privalo būti tinkamai pateisinamas. Siekiant apsaugoti žmogaus teises ginkluotų konfliktų ir krizių metu yra svarbu išlaikyti teisinę atskaitomybę ir palaikyti tarptautinį bendradarbiavimą.

3.4. Humanitarinės teisės sutartys

Tarptautinė humanitarinė teisė – tai taisyklių rinkinys, kuriuo siekiama humaniškais sumetimais apriboti ginkluoto konflikto padarinius. Humanitarinė teisė yra esminis instrumentas, kuris reguliuoja šiuolaikinius ginkluotus konfliktus. Net praeityje, kai pasauliniai karai paveikė tarptautines sutartis, humanitarinė teisė buvo taikoma net ir Pirmojo pasaulinio karo metu (ILC, 2005, p. 16). Svarbiausios humanitarinės teisės sutartys yra keturios 1949 m. Ženevos konvencijos (toliau – Ženevos Konvencijos), kurios yra ratifikuotos visų pasaulio valstybių. Pirmą Ženevos Konvenciją saugo sužeistus ir sergančius karius karo metu sausumoje, antroje yra išplečiama jūroje sužeistų ir sergančių karių apsauga, trečioji yra susijusi su elgesiu su karo belaisviais, humaniško elgesio ir tinkamų sąlygų užtikrinimu, o ketvirtojoje daugiausia dėmesio skiriama civilių asmenų apsaugai karo metu. Vėliau šios konvencijos buvo išplėtos, tai 1977 m. Papildomi protokolai I ir II ir 2005 m. Papildomas protokolai III (American Red Cross, 2011, p. 1). Ženevos Konvencijos yra teisiškai privalomos visoms pasaulio valstybėms.

Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Komitetas pabrėžia, kad ginkluotų konfliktų ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų priežastis yra ne teisės normų trūkumas, o jų neįgyvendinimas (ICRC, 2007, p. 721). Nors Ženevos konvencijos yra visuotinai ratifikuotos, jos nėra visuotinai gerbiamos ir taikomos (UN Security Council, 2019). Taip atsitinka todėl, kad kai kurios valstybės sąmoningai atsisako laikytis taisyklių, taip pat problema yra tarptautinės bendruomenės neveiklumas. Viena vertus, tarptautinė humanitarinė teisė priklauso bendrajai sutarčių sistemai (pavyzdžiui, Ženevos konvencijos yra tarptautiniai susitarimai, kuriems galioja Vienos Konvencija), kita vertus, ji turi

specialias taisykles, kurios gali prieštarauti bendrajai sutarčių teisės sistemai (Kolb, 2023). Vienos Konvencijos 73 straipsnis numato, kad konvencijos nuostatos iš anksto nenusprendžia su sutartimis susijusių klausimų, kurie gali kilti dėl tarp valstybių prasidėjusių karo veiksmų. Vadinasi, tai yra bendroji taisyklė, kad karas automatiškai nestabdo sutarčių galiojimo ir veikimo, išskyrus tuos atvejus, kai konkrečioje sutartyje tai yra aiškiai numatyta. Be to, pagal Vienos Konvencijos 60 straipsnio 5 dalį, tarptautinės humanitarinės teisės sutartys negali būti vienašališkai sustabdytos dėl esminio pažeidimo. Pavyzdžiui, susitarimai dėl civilių ar karo belaisvių apsaugos greičiausiai būtų apsaugoti nuo vienašališko nutraukimo. Ženevos Konvencijos galioja visais ginkluotų konfliktų atvejais tarp valstybių ir tuomet, kai viena valstybė iš dalies arba visiškai okupuota kitos valstybės karių, net jei ši okupacija nesulaukia jokio karinio pasipriešinimo (American Red Cross, 2011, p. 2).

Nepaisant to, kad Ženevos Konvencijos galioja visada, kai kurios šalys nesilaiko numatytų taisyklių ir taip apsunkina situaciją, nes silpnėja pagarba tarptautinei humanitarinei teisei, pasitikėjimas tarptautinio bendradarbiavimo sistema bei apsunkinamas konfliktų sprendimas. Šių dienų aktualiausias pavyzdys yra Rusijos veiksmai Ukrainoje, rodantys susistemintus Ženevos Konvencijų pažeidimus. Rusijos kariai pažeidžia Ketvirtosios Ženevos Konvencijos 3 straipsnį, kuris numato, kad yra draudžiami tokie veiksmai, kaip smurtas prieš gyvybę ir asmenį, ypač bet kokios rūšies žmogžudystės, suluošinimai, žiaurus elgesys ir kankinimai. Tuo tarpu Ukrainoje gatvėse randami gulintys civilių kūnai, kai kurie net surištomis rankomis. Taip pat buvo pranešimų, kad Rusijos pajėgos apšaudė ir žudė žmones, laukiančius duonos Černigove, o kai kurie jų yra laikomi rūsiuose ir kankinami. Buvo pažeistas Ketvirtosios Ženevos konvencijos 27 straipsnis, kuris numato seksualinio smurto draudimą, o iki šiol vis yra gaunama pranešimų apie plačiai paplitusią seksualinę prievartą. Be to, buvo pažeisti I papildomo protokolo 51 ir 52 straipsniai, kurie numato, kad atakos, kurios nėra nukreiptos arba negali būti nukreiptos į konkretų karinį objektą, yra draudžiamos. Nepaisant šio draudimo, Rusija atakuoja civilinius objektus Ukrainoje. 2022 m. kovo 16 d. buvo subombarduotas Mariupolio teatras, kuris buvo naudojamas kaip priedanga civiliams (Nekrasova, 2022). Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras, atlikęs apklausą, padarė išvadą, kad Rusijos vykdomas Ukrainos karo belaisvių kankinimas yra plačiai paplitęs ir sistemingas. Apklausoje dalyvavo 174 karo belaisviai, iš kurių 97% pranešė apie patirtus kankinimus arba netinkamą elgesį, o 68% patyrė seksualinį smurtą (UK Government, 2024). Ženevos Konvencijos galioja ginkluotų konfliktų metu, iš tiesų jos dėl jų ir buvo priimtose, tačiau jų veikimas visiškai priklauso nuo valstybių.

4. Sutarčių sustabdymas, pasitraukimas iš jų ir nutraukimas ginkluotų konfliktų ir krizių metu

Ginkluoti konfliktai ir kitos krizės automatiškai nepadaro sutarčių negaliojančiomis, tačiau tokios situacijos gali paskatinti valstybes sustabdyti, nutraukti ar pasitraukti iš sutarčių. Šiuos veiksmus reglamentuoja Vienos Konvencija. Visų pirma, svarbu yra atskirti visas tris sąvokas. Sutarties sustabdymas – tai laikinas jos teisinės galios nutraukimas, tam tikrą laikotarpį ji yra netaikoma, tačiau vėliau gali būti atnaujinta. Pasitraukimas iš sutarties – kai viena sutarties šalis nusprendžia būti nebesaistoma sutarties, tačiau jos sprendimas neturi įtakos kitų šalių įsipareigojimams. Sutarties nutraukimas – veiksmas, kuriuo sutartis nustoja galioti visoms šalims. Nagrinėjant sutarčių sustabdymą, nutraukimą ir pasitraukimą iš jų ginkluotų konfliktų metu, svarbus yra ILC 2011 Straipsnių Projektas, kuriuo valstybės gali remtis. Kadangi ILC 2011 Straipsnių Projektas apsiriboja tik ginkluotais konfliktais, kitų krizių poveikis sutartims bus aptariamas atskirai.

Vienos Konvencijos 54 straipsnis nustato, kad šalis gali nutraukti sutartį ar pasitraukti iš jos, vadovaudamasi tos sutarties nuostatomis ar bet kuriuo metu pritarus visoms sutarties šalims. Vadinasi, šalys gali nutraukti sutartį arba pasitraukti iš jų krizių metu tik tuomet, jeigu sutartyje yra konkreti nuostata, kuri reglamentuoja, kaip tą padaryti, o jeigu jos nėra, tai padaryti galima tik tuo atveju, jeigu visos kitos sutarties šalys tam pritaria. Jeigu valstybėje vyksta politinė, ekonominė, aplinkosaugos ar bet kokia kita krizė ir pasidaro neįmanoma vykdyti sutarties arba valstybei ji tampa nebeaktuali, tuomet ji turi teisę nutraukti sutartį arba iš jos pasitraukti. Valstybei pasitraukus iš daugiašalės sutarties, tai neturi įtakos jos galiojimui vien dėl to, kad šalių skaičius sumažėjo iki tokio, kurio nepakaktų jai įsigalioti (55 straipsnis). Jeigu dėl regioniniu mastu esančios krizės kelios valstybės nori pasitraukti iš daugiašalės sutarties, vis tiek yra užtikrinama, kad tokia sutartis ir toliau veiks nepaisant drastiškai sumažėjusio šalių skaičiaus.

Vienos Konvencijos 56 straipsnis numato sutarties denonsavimą arba pasitraukimą iš jos, kai nėra nuostatų dėl jos nutraukimo, denonsavimo arba pasitraukimo iš jos. Terminas „denonsavimas“ reiškia vienašalį veiksmą, kuriuo šalis siekia nutraukti savo dalyvavimą sutartyje ir jis dažniausiai vartojamas kalbant apie dvišales sutartis. Kalbant apie daugiašales sutartis tinkamesnis terminas yra „vienašalis pasitraukimas“, nes tai paprastai nesukelia sutarties nutraukimo (Aust, 2006). Šis straipsnis yra svarbus krizių kontekste, ypač kuomet valstybės nori pasitraukti iš daugiašalės sutarties, dėl to, kad nesugeba įgyvendinti įsipareigojimų, tačiau sutartis nenumato tokios galimybės.

Pavyzdžiui, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte nėra numatytos galimybės pasitraukti iš sutarties, tačiau jame numatyta laikinai nukrypti nuo pakto leidžianti išlyga. Vadinasi, net ir krizių metu, kuomet valstybės susiduria su sunkumais įgyvendinant numatytus įsipareigojimus, ji negali pasitraukti iš sutarties, tačiau jai yra suteikiama galimybė nukrypti nuo jos.

Vienos Konvencijos 57 straipsnis numato, kad sutarties galiojimas gali būti sustabdytas, vadovaujantis tos sutarties nuostatomis arba bet kuriuo metu visų sutarties šalių susitarimu, pasitarus su kitomis susitariančiosiomis valstybėmis. Krizių metu šalys gali bendru susitarimu sustabdyti sutarties veikimą. Pavyzdžiui, COVID-19 pandemijos metu valstybės susidūrė su dideliais iššūkiais, o šalia jų jos dar turėjo sugalvoti, kaip būtų galima kuo efektyviau vykdyti sutartyje numatytus įsipareigojimus. Tokioje situacijoje valstybės gali abipusiu susitarimu sustabdyti dvišalę sutartį, jeigu mano, kad tai padės efektyviau kontroliuoti krizę, o suvaldžius situaciją, jos gali atnaujinti jos veikimą.

Pagal Vienos Konvencijos 58 straipsnį, kelios daugiašalės sutarties šalys gali sudaryti susitarimą ir laikinai tik joms sustabdyti sutarties nuostatų galiojimą, jeigu tenkinamos kelios sąlygos: tokia galimybė numatyta sutartyje arba sutartis nedraudžia tokio sustabdymo, ir jis netrukdo kitoms šalims naudotis savo teisėmis, ir vykdyti savo įsipareigojimus, ir toks sustabdymas nėra nesuderinamas su sutarties objektu ir jos tikslu. Šis straipsnis suteikia valstybėms lankstumo krizių metu, kadangi jos nėra priverstos pasitraukti iš sutarties, o turi galimybę sustabdyti jų galiojimą iki tam tikro laiko.

Vienos Konvencijos 59 straipsnis nustato, kad sutartis laikoma nutraukta, jei visos šalys sudaro kitą sutartį dėl to paties dalyko ir iš vėlesnės sutarties yra aišku, kad šalys norėjo, kad tą dalyką reguliuotą vėlesnė sudaryta sutartis arba vėlesnės sutarties nuostatos nesutampa su ankstesnėmis nuostatomis ir dėl to abi sutartys negali būti taikomos vienu metu. Be to, jeigu iš vėlesnės pasirašytos sutarties yra aišku arba yra nustatyta, kad to norėjo šalys, ankstesnės sutarties galiojimas yra laikomas tik sustabdytas. Šis straipsnis yra aktualus krizių metu, kuomet dėl besikeičiančios padėties, pavyzdžiui, dėl ekonominės krizės, šalys sudaro kitą sutartį dėl to paties dalyko, tačiau vėlesnė sutartis yra labiau pritaikyta dabartinei situacijai, reaguojant į besikeičiančias ekonomines sąlygas.

Vienos Konvencijos 60 straipsnis numato sutarties nutraukimą ar galiojimo sustabdymą dėl sutarties pažeidimo. Vienos iš šalių esminis sutarties pažeidimas suteikia kitoms šalims teisę visiškai arba iš dalies sustabdyti ar nutraukti sutarties galiojimą. Vienos Konvencija numato dvi ypatingas situacijas, kai sutartis gali būti sustabdyta dėl pažeidimo. Pirma, jei sutarties pažeidimas konkrečiai paveikia tik vieną iš šalių, ji gali nuspręsti sustabdyti sutartį su pažeidimą padariusia šalimi. Antra, jei sutartis yra tokia, kad vienos

šalies esminis pažeidimas radikalai keičia kitų šalių padėtį, o tai gali būti pagrindas daliniam ar visiškam sutarties sustabdymui su pažeidimą padariusia šalimi (Shqarri, Rusi, 2021, p. 53). 3 dalyje numatyta, kad esminiu pažeidimu yra laikomas atsisakymas vykdyti sutartį arba sutarties normos, turinčios esminę reikšmę sutarties objekto įgyvendinimui ar tikslo pasiekimui, pažeidimas. Tarptautinis Teisingumo Teismas 1997 m. rugsėjo 25 d. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia) sprendime išaiškino, kad „tik esminis pažeidimas, padarytas valstybės, šios sutarties šalies, leidžia kitai šaliai remtis tokiu pažeidimu kaip pagrindu sutarčiai nutraukti. Kitos sutarties normų arba bendrosios tarptautinės sutarties normų pažeidimas gali pateisinti tam tikras kitokias priemones, tarp jų ir atsakomąsias, kurias taikytų nukentėjusioji valstybė, tačiau nesudaro pagrindo sutarčiai nutraukti pagal sutarčių teisę“ (ICJ, 1997 cituota Vadapalas, 2006, p. 180). 60 straipsnio 5 dalyje numatyta, kad humanitarinio pobūdžio sutartyse įtvirtintos normos, susijusios su žmogaus apsauga, negali būti sustabdytos net ir esant pažeidimui. Vadinasi, žmogaus teisių sutartys negali būti sustabdytos. Nepaisant to, kiekviena žmogaus teisių sutartis turi nuostatas, kuriose numatytos išlygos, kada galima nukrypti nuo sutarties, tačiau jos gali būti taikomos tik laikinai. Pavyzdžiui, Ukraina atsakydama į Rusijos vykdomą agresiją prieš ją, rėmėsi Vienos Konvencijos 60 straipsniu, kad pateisintų dvišalių sutarčių nutraukimą. Kitų krizių atvejais remtis minėtuoju straipsniu gali būti sudėtingiau, tačiau vis tiek įmanoma. Tarkime, valstybės pasirašo dvišalę sutartį, kuria jos įsipareigoja dalintis duomenimis ir esant reikalui vakcinomis, nes abiejose šalyse yra paplitusi lokali epidemija, kurią nebendradarbiaujant suvaldyti yra ypač sunku. Viena iš sutarties šalių atsisako dalytis surinktais sergamumo duomenimis bei padėti kitai šaliai su vakcinomis, nors ji faktiškai tai galėtų padaryti. Tokiu atveju, valstybė gali prašyti taikyti Vienos Konvencijos 60 straipsnį, nes kita sutarties šalis atsisako vykdyti sutarties normas, kurios turi reikšmę sutarties objekto įgyvendinimui ir numatyto tikslo pasiekimui.

Vienos Konvencijos 61 straipsnyje numatyta, kad šalis dėl negalimumo vykdyti sutartį, gali ją nutraukti, jei toks negalimumas atsiranda dėl sutarties vykdymui būtino objekto galutinio išnykimo ar sunaikinimo, tačiau, jei negalimumas vykdyti sutartį yra laikinas, tuomet sutartis gali būti tiesiog sustabdyta. Tačiau šalis negali nutraukti ar sustabdyti sutarties, jei jos nevykdymo priežastis yra pačios šalies padarytas pažeidimas. Negalimumu vykdyti sutarties šalys gali labiau remtis ginkluoto konflikto metu, tačiau krizių metu valstybė galėtų remtis negalimumu tuomet, kai dėl jos sukeltų padarinių objektyviai visam laikui neįmanoma vykdyti sutarties, tačiau negalimumas turi atsirasti ne dėl pačios valstybės kaltės. Tuo atveju, kai numatoma, kad krizė yra laikina, sutartis gali būti tik sustabdoma, bet ne nutraukiama.

Vienos Konvencijos 62 straipsnis nustato, kad šalys gali nutraukti sutartį, jeigu pasikeitė esminės aplinkybės, dėl kurių šalys sutiko laikyti sutartį įpareigojančia ir jeigu dėl įvykusių pokyčių iš esmės pakito vykdytinų šalių įsipareigojimų apimtis. Tačiau ši taisyklė nėra taikoma, jei sutartis nustato valstybių sieną arba jei pasikeitimas įvyko dėl to, kad pati valstybė pažeidė savo įsipareigojimus. Remtis šiuo straipsniu krizių metu gali būti sudėtinga dėl pakankamai aukštos kartelės, nes valstybė turėtų įrodyti, kad tolesnis sutarties vykdymas tampa neįmanomas dėl pasikeitusių aplinkybių.

Nors Vienos Konvencija bendrai nustato taikytinas normas įvairioms krizėms, ILC 2011 Straipsnių Projektas koncentruojasi būtent į sutarčių sustabdymą, nutraukimą ir pasitraukimą iš jų ginkluotų konfliktų metu. Šie straipsniai gali būti taikomi tik ginkluotiems konfliktams ir yra netaikomi kitų tipų krizėms. 6 straipsnis numato veiksmus, lemiančius tai, ar sutartis gali būti sustabdyta, nutraukta ar iš jos būtų pasitraukta. Numatyta, kad būtina atsižvelgti į visus svarbius veiksmus, įskaitant:

- a) sutarties pobūdį, jos tikslą ir paskirtį, turinį bei šalių skaičių; ir
- b) ginkluoto konflikto savybes, tokias kaip teritorinis mastas, intensyvumas, trukmė, o jeigu konfliktas yra ne tarptautinis, tada taip pat į išorinio įsikišimo laipsnį.

Pabrėžiama, kad a) dalyje numatyti veiksniai yra susiję su sutarties pobūdžiu ir kai kurie aspektai gali persidengti su 5 straipsnyje numatyta sutarties aiškinimo analize, pavyzdžiui, sutarties tikslas ir paskirtis gali įgauti naują reikšmę, kai jie analizuojami kartu su kitais veiksniais, tokiais, kaip sutarties šalių skaičius. Svarbu atkreipti dėmesį, kad 7 straipsnyje, kuris buvo nagrinėtas anksčiau, pateiktas sutarčių kategorijų sąrašas numato, kokios sutartys turi didžiausią tikimybę likti galioti ginkluoto konflikto metu. Taip pat svarbu paminėti, kad Komisija pasakė, jog sutarčių, turinčių daug šalių, kurios nėra konflikto šalys, galimas poveikis turėtų būti kuo labiau sušvelnintas. b) dalyje yra pateikiami veiksniai, susiję su ginkluoto konflikto pobūdžiu. Atkreiptinas dėmesys į tokius veiksmus, kaip konflikto teritorinis mastas, intensyvumas ir trukmė (ILC, 2011, p. 113-114). Šis straipsnis nurodo, kad ne visos sutartys gali likti galioti ginkluotų konfliktų metu, tačiau ši prezumpcija yra būtina. Ne visos sutartys turi vienodą svarbą, todėl įvardinti veiksniai padeda valstybėms įvertinti, ar sutartis gali būti sustabdyta, nutraukta ar iš jos galima pasitraukti. Pavyzdžiui, dauguma žmogaus teisių sutarčių yra sudarytos taip, kad net ir ginkluoto konflikto metu jos galioja ir veikia, o jose numatytos tik išlygos, leidžiančios nukrypti nuo įsipareigojimų. Tačiau ne visos sutartys pagal savo pobūdį yra patvarios ginkluotų konfliktų metu, todėl šis straipsnis skatina kiekvieną atvejį vertinti atsižvelgiant į minėtus veiksmus.

8 straipsnis susideda iš dviejų dalių. 1 dalyje nustatyta, kad ginkluoto konflikto egzistavimas neturi įtakos valstybės, dalyvaujančios tame konflikte, gebėjimui sudaryti sutartis pagal tarptautinę teisę. 2 dalyje nurodoma, kad valstybės gali sudaryti susitarimus, kuriais nutraukiama ar sustabdoma sutartis ar jos dalis, galiojanti tarp jų ginkluoto konflikto metu, arba susitarti dėl sutarties pakeitimo ar modifikavimo. Ginkluotas konfliktas nesumažina valstybės gebėjimo sudaryti sutartis. Tai, kad ši nuostata bendrąja prasme nurodo „tarptautinę teisę“, Komisija ją suprato kaip nuorodą į tarptautines taisykles dėl valstybių gebėjimo sudaryti sutartis, kurios yra išdėstytos Vienos Konvencijoje. Nors 1 dalis nėra susijusi tiesiogiai su ginkluoto konflikto poveikiu sutartims, tačiau nuostata buvo palikta dėl didesnio aiškumo. Frazė „valstybės, dalyvaujančios tame konflikte“ yra vartojama, kad būtų aišku, jog gali būti tik viena valstybė, dalyvaujanti konflikte, kaip yra ne tarptautinių ginkluotų konfliktų metu. 2 straipsnio dalis nagrinėja valstybių, dalyvaujančių ginkluotame konflikte, praktiką, kai jos aiškiai susitaria konflikto metu sustabdyti ar nutraukti sutartį. ILC 2011 Straipsnių Projekto komentare paminėta McNair mintis, kad „nėra jokio esminio teisinio neįmanomumo sudaryti sutartinius įsipareigojimus tarp dviejų kariaujančių valstybių karo metu“. Tiesa, praktikoje tokie susitarimai jau buvo sudaryti. Fitzmaurice savo paskaitose Hagoje pastebėjo, kad nėra jokio esminio neįmanomumo sudaryti sutartis tarp dviejų kariaujančių šalių karo metu. Tai iš tikrųjų vyksta, pavyzdžiui, kai tarp kariaujančių šalių sudaroma paliaubų sutartis. Taip pat tai vyksta, kai kariaujančios šalys sudaro specialius susitarimus dėl personalo apsikeitimo ar dėl priešo personalo saugaus pervežimo per jų teritoriją ir panašiai. 2 dalies pabaigoje yra minima galimybė susitarti dėl sutarties pakeitimo ar modifikavimo todėl, kad Komisija atsižvelgė į situaciją, kuomet sutarties šalys nėra ginkluoto konflikto dalyvės. Tokios valstybės gali neturėti teisinio pagrindo nutraukti ar sustabdyti sutarties galiojimo, todėl joms yra suteikiama galimybė susitarti dėl sutarties pakeitimo ar modifikavimo (ILC, 2011, p. 114). Jeigu reikia, valstybės gali sudaryti naujas sutartis, atsižvelgiant į besikeičiančias aplinkybes dėl ginkluoto konflikto, tačiau tikriausiai tai padaryti praktiškai būtų sudėtinga dėl įtemptų dviejų valstybių santykių. Be to, 8 straipsnis leidžia valstybėms nustatyti, kokie bus jau egzistuojančių sutarčių įsipareigojimai ginkluoto konflikto metu, bet tai įgyvendinti irgi gali būti sunku, nes kariaujančios valstybės gali nepasitikėti viena kita ir atsisakyti derėtis.

ILC 2011 Straipsnių Projekto 9 straipsnis yra sudarytas iš penkių dalių. 1 dalyje numatoma, kad valstybė, ketinanti nutraukti ar pasitraukti iš sutarties arba sustabdyti jos veikimą dėl ginkluoto konflikto, turi apie tokį ketinimą pranešti kitai šaliai arba šalims, arba sutarties depozitarui. Tai yra pagrindinė pareiga valstybei, norinčiai nutraukti sutartį,

sustabdyti ją ar pasitraukti iš jos. 2 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad pranešimas įsigalioja tuomet, kai jį gauna kita šalis ar šalys, nebent pranešime numatyta vėlesnė diena. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad skirtingai nei 1 dalyje, pranešimo įsigaliojimo atžvilgiu svarbu, kada jį gauna valstybės, o ne depozitaras, nes ne visos sutartys turi depozitarą. Esant situacijai, kuomet sutartis turi depozitarą, pranešimas įsigalioja, kai valstybė, kuriai jis skirtas, gauna jį iš depozitaro. 3 dalis numato, kad nė viena iš ankstesnių dalių nedaro poveikio valstybės teisei per pagrįstą laikotarpį prieštarauti sutarties nutraukimui, pasitraukimui iš jos ar jos veikimo sustabdymui pagal sutarties sąlygas ar kitas taikytinas tarptautinės teisės taisykles. Šios dalies tikslas yra išsaugoti teisę, kuri gali būti numatyta tiek sutartyje, tiek bendrojoje tarptautinėje teisėje, prieštarauti siūlomam sutarties nutraukimui, sustabdymui ar pasitraukimui iš jos. Komisija pripažino, kad nustatyti laiko ribas ginkluoto konflikto kontekste yra šiek tiek nerealistiška, nes ypač sudėtinga būtų nustatyti aiškią dieną, nuo kurios terminas turėtų būti skaičiuojamas, tačiau tuo pačiu buvo laikomasi nuomonės, kad termino nebuvimas galėtų pakenkti nagrinėjamos nuostatos veiksmingumui ir sukelti ginčų dėl 1 dalyje numatytų pranešimų teisinio poveikio. Kadangi konkretus terminas nebuvo nustatytas, buvo nuspręsta pasirinkti formuluotę „per pagrįstą laikotarpį“. Tačiau, kas yra pagrįstas laikotarpis, priklausys nuo konkretaus ginčo sprendimo procedūros. 4 dalyje nustatyta, kad jeigu pagal 3 dalį buvo pateiktas prieštaravimas, susijusios valstybės privalo siekti sprendimo, pasitelkdamos Jungtinių Tautų Chartijos 33 straipsnyje nurodytas priemones. Jungtinių Tautų Chartijos 33 straipsnis numato, kad:

1. Šalys bet kurį ginčą, kuriam užtrukus gali kilti grėsmė tarptautinei taikai ir saugumui, pirmiausia turi stengtis išspręsti derybomis, tyrimu, tarpininkavimu, sutaikinimu, arbitražu, teismo sprendimu ir kreipdamosi į regionines institucijas ar vadovaudamosios regioniniais susitarimais bei kitomis jų nuožiūra pasirinktomis taikiomis priemonėmis.

2. Saugumo Taryba, kai, jos nuomone, tai yra būtina, reikalauja, kad šalys ginčą spręstų šiomis priemonėmis.

Tai reiškia, kad valstybės negali vienašališkai atsisakyti sutarties, jei kita šalis prieštarauja, o privalo ieškoti kompromiso per derybas ar kitus taikius būdus. Galiausiai 5 dalyje nustatyta, kad nė viena iš ankstesnių dalių nedaro poveikio valstybių teisėms ar pareigoms dėl ginčų sprendimo, jei šios teisės ir pareigos vis dar taikomos. Ši dalis yra apsauginė nuostata, išsauganti valstybių teises ir pareigas ginčų sprendimo srityje tiek, kiek jos lieka taikytinos ginkluoto konflikto atveju. Komisija šią nuostatą įtraukė tam, kad būtų išvengta interpretacijos, jog 4 dalis leidžia valstybėms ignoruoti ankstesnius ginčų

sprendimo įsipareigojimus (ILC, 2011, p. 114-115). Nors ginkluoti konfliktai paprastai paveikia valstybių tarpusavio santykius, tačiau tokie veiksmai, kaip pranešimas kitai šaliai apie savo planuojamus veiksmus sutarties atžvilgiu, išlieka privalomi. Šiuo straipsniu valstybės yra skatinamos bendradarbiauti. Net ir tokioje įtemptoje situacijoje valstybė negali nevykdyti sutartinių įsipareigojimų, o vėliau teisintis dėl savo veiksmų, kaip priežastį nurodant ginkluotą konfliktą. Nepaisant to, ginkluoto konflikto metu gali būti sudėtinga pranešti kitai valstybei apie ketinimą nutraukti ar pasitraukti iš sutarties arba sustabdyti jos veikimą, bet tai veikiausiai daugiausiai priklauso nuo valstybės pastangų ir valios vykdyti savo įsipareigojimus.

10 straipsnyje numatyta, kad sutarties sustabdymas, nutraukimas ar pasitraukimas iš jos dėl ginkluoto konflikto nepanaikina valstybės pareigos vykdyti bet kokią įsipareigojimą, kuris yra įtvirtintas sutartyje, jei tokia pareiga jai tenka pagal tarptautinę teisę nepriklausomai nuo tos sutarties. Ši nuostata kyla iš Vienos Konvencijos 43 straipsnio, kuriame nėra minimas ginkluotas konfliktas. Straipsnio tikslas yra užtikrinti, kad valstybė ir toliau privalėtų vykdyti įsipareigojimus pagal bendrąją tarptautinę teisę, net jeigu tas pats įsipareigojimas egzistavo sutartyje, kuri buvo nutraukta ar sustabdyta arba valstybė pasitraukė iš sutarties dėl ginkluoto konflikto (ILC, 2011, p. 115-116). Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. birželio 27 d. byloje *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (*Nicaragua v. United States of America*) buvo išaiškinta, jog tai, kad anksčiau paminėti principai (bendroji ir paprotinė tarptautinė teisė), pripažinti kaip tokie, buvo kodifikuoti arba įtraukti į daugiašales konvencijas, nereiškia, kad jie nustoja egzistuoti ir būti taikomi kaip paprotinės teisės principai net ir valstybėms, kurios yra tokių konvencijų šalys (ICJ, 1986 cituota ILC, 2011, p. 116). Šis straipsnis įtvirtina tai, kad ginkluotas konfliktas nepanaikina pareigų, kurios yra numatytos pagal tarptautinę teisę, todėl net ir sustabdžius, nutraukus ar pasitraukus iš sutarties valstybės nėra atleidžiamos nuo tam tikrų įsipareigojimų. Taip yra užtikrinamas sąžiningumas ir teisinis tikrumas tarptautiniuose santykiuose.

11 straipsnyje numatyta, kad sutarties galiojimo sustabdymas dėl ginkluoto konflikto, jei sutartyje nenumatyta kitaip, taikomas visai sutarčiai išskyrus atvejus, jei:

1. sutartyje yra nuostatų, kurios pagal jų taikymą atskiriamos nuo likusios sutarties dalies;
2. iš sutarties teksto ar kitu būdu nustatoma, kad šių nuostatų priėmimas nebuvo esminis kitos šalies ar šalių sutikimo būti saistomoms visos sutarties pagrindas; ir
3. likusios sutarties dalies tolesnis vykdymas būtų neteisingas.

Ši nuostata yra kilusi iš Vienos Konvencijos 44 straipsnio 3 dalyje, kurioje yra numatyta bendra taisyklė. Iš esmės šiame straipsnyje yra atkartojamas Vienos Konvencijos straipsnis ir tik pridama sąvoka „ginkluotas konfliktas“. Nuostata nėra taikoma vien sutarties galiojimui, tačiau taip pat ir jos nutraukimui ir pasitraukimui iš jos (ILC, 2011, p. 116). Šiuo straipsniu valstybės yra skatinamos lanksčiai žiūrėti į sutartis. Ginkluotas konfliktas nebūtinai paveikia visos sutarties galiojimą ir veikimą. Jeigu ne visos sutartyje numatytos nuostatos yra paveikiamos, šalys gali susitarti, kad dalis nepaveiktų nuostatų vis dar bus taikomos. Valstybės yra skatinamos bendradarbiauti ir išsaugoti sutartį kiek tai yra įmanoma.

12 straipsnis nustato, kada valstybė negali nutraukti sutarties, pasitraukti iš jos ar sustabdyti jos veikimą dėl ginkluoto konflikto, jei sužinojusi apie faktines aplinkybes:

- a) ji aiškiai sutiko, kad sutartis išliks galiojanti arba ir toliau bus vykdoma; arba
- b) dėl savo elgesio turi būti laikoma tyliai sutikusia su sutarties tolesniu vykdymu arba jos išlaikymu galiojančia.

Nagrinėjamas straipsnis yra pagrįstas Vienos Konvencijos 45 straipsniu, kuris numato taisyklės dėl teisės nutraukti sutartį, pasitraukti iš jos ar sustabdyti jos veikimą praradimo. Įtvirtinama, kad net ginkluoto konflikto metu valstybės turi veikti sąžiningai ir laikytis tarptautinės teisės įsipareigojimų. „Sužinojusi apie faktines aplinkybes“ reiškia ne tik paties ginkluoto konflikto egzistavimą, bet ir tai, kaip konfliktas gali paveikti sutartį. Sutarties situaciją ginkluoto konflikto metu galima tiksliai įvertinti tik tada, kai konfliktas jau padarė poveikį sutarčiai, o kol sutarties poveikis nėra aiškus, valstybės turėtų susilaikyti nuo veiksmų, susijusių su sutarties nutraukimu, pasitraukimu iš jos ir sustabdymu. Svarbu tai, kad šis straipsnis negali būti taikomas atskirai, o turi būti skaitomas su straipsniais, nustatančiais valstybės teises dėl sutarčių ginkluoto konflikto metu ir su straipsniais, kurie apibrėžia tokių teisių taikymo sąlygas (ILC, 2011, p. 116-117). ILC 2011 Straipsnių Projekto 12 straipsniu valstybės yra tarsi apsaugomos nuo kitos šalies bandymo piktnaudžiauti. Taip yra skatinamas sutarčių stabilumas, nes šalys negali po ilgo laiko sugalvoti sustabdyti, nutraukti ar pasitraukti iš sutarties, nors apie ginkluotą konfliktą jos tikrai žinojo ir kurį laiką dėl to nesiėmė jokių veiksmų. Šis straipsnis skatina valstybes elgtis sąžiningai ir imtis reikiamų veiksmų laiku.

13 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad po ginkluoto konflikto valstybės gali susitarti dėl sutarčių, kurios buvo nutrauktos ar sustabdytos dėl ginkluoto konflikto, atnaujinimo. Tai yra valstybių teisės sudaryti sutartis išraiška ir ji negali būti įvykdyta vienašališkai. Ši nuostata yra ypač aktuali, kai prieškarinis sutarčių statusas yra neaiškus, taip pat, kai reikia įvertinti bendrą sutarčių situaciją po konflikto ir kai sutartys buvo laikomos nutrauktomis

ar sustabdytomis dėl konflikto, bet šalys nusprendžia jas atnaujinti. Tarptautinės teisės komisija pateikė pavyzdį, tai 1947 m. vasario 10 d. Taikos sutartis su Italija, kurioje numatyta, kad kiekviena sąjungininkė per 6 mėnesius gali pranešti Italijai, kurias sutartis ji nori atgaivinti. 2 straipsnio dalis nustato, kad sutarties, kurios veikimas buvo sustabdytas dėl ginkluoto konflikto, atnaujinimas turi būti nustatomas remiantis 6 straipsnyje nurodytais veiksniais. Jei sutartis buvo sustabdyta vienašališkai, nes valstybė buvo įsitraukusi į ginkluotą konfliktą, tuomet konfliktui pasibaigus šie veiksniai nebetaikomi. Sutartis vėl gali būti pradėta taikyti, nebent atsirado kitos priežastys sutarties nutraukimui, pasitraukimui iš jos ar tolesniam stabdymui arba jeigu šalys yra susitarusios kitaip. Sutarties veikimo atnaujinimą gali inicijuoti viena ar kelios valstybės šalys, o tokios iniciatyvos rezultatas bus nustatomas pagal 6 straipsnyje išvardytus veiksmus (ILC, 2011, p. 117). Šiuo straipsniu yra skatinamas sutarčių tęstinumas ir įsipareigojimų nepertraukiamumas. Po ginkluoto konflikto valstybės yra skatinamos grįžti į padėtį, kuri buvo prieš prasidedant konfliktui. Pavyzdžiui, ginkluoto konflikto metu šalys gali susitarti sustabdyti sutartį, kuri reguliuoja jų diplomatinis santykius, o konfliktui pasibaigus ją atnaujinti.

14 straipsnyje yra numatyta valstybės teisė sustabdyti sutarties veikimą savigynos pagrindu. Valstybė, įgyvendinanti savo prigimtinę teisę į individualią ar kolektyvinę savigyną pagal Jungtinių Tautų Chartiją, turi teisę visiškai arba iš dalies sustabdyti sutarties, kurios šalis ji yra, veikimą tiek, kiek šis veikimas nesuderinamas su šios teisės įgyvendinimu. Aiškiai pabrėžiama, kad šis straipsnis nesukuria pranašumo agresorei valstybei, o ta pati politikos kryptis atsispindi 15 ir 16 straipsniuose, kurie papildo šią nuostatą. Straipsnio tikslas – neleisti agresoriui veikti be atsakomybės ir išlaikyti pusiausvyrą tarp konfliktų šalių. Jei agresorius nepaiso Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalyje nustatyto draudimo naudoti jėgą, jis negali tuo pat metu reikalauti griežtai taikyti egzistuojančią teisę ir taip apriboti puolamos valstybės teisę gintis. Straipsnis yra taikomas ne tik sutartims tarp agresoriaus ir užpultos valstybės, bet taip pat ir sutartims tarp užpultos valstybės ir trečiųjų šalių, jeigu jų vykdymas yra nesuderinamas su savigynos veiksmų vykdymu. 14 straipsnyje numatyta teisė yra ribojama tik sustabdymu ir nenumato teisės nutraukti sutartį (ILC, 2011, p. 117-118). 14 straipsniu nustatoma, kad savigyna automatiškai neleidžia valstybei nepaisyti sutartyje numatytų įsipareigojimų. Tuo pačiu yra užkertamas kelias piktnaudžiavimui, teisinantis, jog savigyna yra priežastis, dėl ko šalis nevykdo įsipareigojimų.

15 straipsnyje nustatyta, kad agresorė valstybė, kaip tai suprantama pagal Jungtinių Tautų Chartiją ir Generalinės Asamblėjos rezoliuciją 3314 (XXIX), negali nutraukti ar pasitraukti iš sutarties ar sustabdyti jos veikimo dėl ginkluoto konflikto, kuris kilo dėl

agresijos akto, jei toks veiksmas suteiktų pranašumą šiai valstybei. Tuo atveju, jeigu Saugumo Taryba nustato, kad valstybė, siekianti nutraukti sutartį, pasitraukti iš jos ar sustabdyti jos veikimą, yra agresorė, tuomet ta valstybė negali imtis šių veiksmų arba gali tai padaryti tik tiek, kiek iš to negauna jokios naudos. Jeigu valstybė pradžioje yra laikoma agresore, o vėliau pripažįstama, kad ji tokia nėra arba jei ji negavo naudos iš agresijos, bet koks jos pagal 9 straipsnį pateiktas pranešimas bus vertinamas pagal įprastus ILC 2011 Straipsnių Projekte numatytus kriterijus. Tuo atveju, jei valstybė pripažįstama agresore ir pasinaudojo galimybe atsisakyti savo sutartinių įsipareigojimų, šie kriterijai nebetenka galios vertinant sutarties nutraukimo, atsisakymo ar sustabdymo teisėtumą. Visuomet svarbu yra įvertinti, ar valstybė gauna iš to naudos ir jei taip, tuomet pranešimas neturi teisinio poveikio (ILC, 2011, p. 118). Šiuo straipsniu yra bandoma atgrasyti šalis nuo neteisėtos jėgos panaudojimo prieš kitas valstybes, nes agresiją vykdanči valstybė negali remtis sukeltomis ginkluoto konflikto pasekmėmis. Kitaip tariant, valstybė agresorė negali remtis tuo, kas jai būtų naudinga. Be to, taip yra apsaugomos valstybės, prieš kurias yra vykdoma agresija.

18 straipsnis numato kitus sutarties nutraukimo, pasitraukimo iš jos ar sustabdymo atvejus. Parengti straipsniai nepažeidžia sutarčių nutraukimo, pasitraukimo iš jų ar sustabdymo galimybių, atsirandančių dėl esminio pažeidimo, vėliau atsiradusio neįmanomumo vykdyti sutartį ar esminio aplinkybių pasikeitimo. Žodis „kiti“ straipsnio pavadinime nurodo, kad šie pagrindai yra papildomi prie kitų, numatytų šiame ILC 2011 Straipsnių Projekte. 18 straipsnyje išvardinti pagrindai nėra baigtiniai. Nuostata įtraukta, siekiant paneigti galimą interpretaciją, kad ginkluotas konfliktas sukuria „*lex specialis*“ režimą, kuris užkirstų kelią taikyti kitus sutarties nutraukimo, išstojimo ar sustabdymo pagrindus (ILC, 2011, p. 119). Net jeigu sutartis yra nenutraukiama, remiantis ILC 2011 Straipsnių Projekto straipsniais, valstybės vis tiek gali remtis Vienos Konvencijos 60-62 straipsniais, kurie numato, kad sutartis gali būti nutraukiama dėl esminio sutarties pažeidimo, negalimumo vykdyti sutartį ar esminių aplinkybių pasikeitimo. Tai reiškia, kad tarptautinės teisės komisijos parengtas ILC 2011 Straipsnių Projektas papildo Vienos Konvenciją, bet jokia būdu jos nepakeičia.

Tarptautinis arbitražo teismas jau yra rėmęs ILC 2011 Straipsnių Projektu 2020 m. rugpjūčio 31 d. byloje *Guriş and others v. Syria* (Nr. 21845/ZF/AYZ). Šios bylos faktinės aplinkybės yra labai plačios ir sudėtingos dėl Sirijos Arabų Respublikoje (toliau – Sirijoje) buvusio ginkluoto konflikto. Ieškovai yra Turkijos pilietis ir du jo sūnūs, kurie kartu turi statybų bendrovę „Guriş“. Ieškovai investavo į dvi gamyklas Sirijoje, pasitikėdami valstybės stabilumu, tačiau 2011 m. jie nutraukė veiklą, kai prasidėjo protestai

prieš vyriausybę, kurie peraugo į ginkluotą konfliktą. Jų teigimu, Sirijos vyriausybė sąmoningai pasitraukė iš rytų Sirijos ir leido kurdų grupuotėms kontroliuoti šią teritoriją. Ieškovai tvirtina, kad kurdų grupuotės užgrobė, sugadino ir bandė naudoti jų turtą, todėl jų teigimu, Sirijos vyriausybė yra atsakinga dėl prarastų investicijų, nes ji neapsaugojo turto ir bendradarbiavo su kurdų grupuotėmis. Atsakovas neigia, kad įvyko pilietinis karas, be to, jis kaltina išorės valstybes, o ypač Turkiją, dėl konflikto sukėlimo. Be to, atsakovas neigia bet koki bendradarbiavimą su kurdų grupuotėmis, tačiau, atvirkščiai, laiko jas teroristinėmis. Galiausiai, Sirija neprisiima atsakomybės už kurdų grupuočių veiksmus ir tvirtina, kad ieškovai ir toliau galėtų naudotis investicijomis, jeigu Sirijos vyriausybė atgautų teritorijų kontrolę. Kitaip sakant, 2004 m. sausio 3 d. pasirašyta Sirijos ir Turkijos dvišalė investicijų sutartis buvo sustabdyta. Tarptautinis arbitražo teismas išaiškino, kad ginkluotas konfliktas, priešiškus ar diplomatinių santykių tarp Turkijos ir Sirijos nutraukimas savaime negali sustabdyti sutarties galiojimo be atskiro pranešimo. Teismas rėmėsi ILC 2011 Straipsnių Projektu ir pabrėžė, kad pagal jį ginkluotas konfliktas apibrėžiamas kaip jėgos panaudojimas tarp valstybių arba užsitęsęs jėgos naudojimas tarp valdžios institucijų ir organizuotų ginkluotų konfliktų grupių, o šis apibrėžimas taikomas ir Sirijos situacijai. Taip pat arbitražo teismas rėmėsi ILC 2011 Straipsnių Projekto 3 straipsnyje taikoma bendraja taisykle, kad „pirmasis žingsnis turėtų būti nustatyti, ar pati sutartis numato savo veikimą ginkluoto konflikto metu“. Jei taip – tokiu atveju tai išsprendžia klausimą dėl galiojimo. Sirijos ir Turkijos dvišalėje investicijų sutartyje nėra bendros nuostatos, kuri leistų nukrypti nuo įsipareigojimų ginkluoto konflikto metu, o priešingai, yra kelios nuostatos, kurios rodo, kad sutartis buvo skirta galioti ir ginkluoto konflikto sąlygomis. Arbitražo teismas taip pat rėmėsi ILC 2011 Straipsnių Projekto 6 straipsniu, pagal kurį turi būti įvertinami tokie veiksniai, kaip sutarties pobūdis, tikslas, turinys, šalių skaičius ir t.t. Tarp tokių sutarčių yra ir sutartys dėl privačių teisių, kurioms yra priskiriamos ir dvišalės investicijų sutartys. Tarptautinis arbitražo teismas padarė išvadą, kad sutartis nebuvo automatiškai sustabdyta.

ILC 2011 Straipsnių Projektas nors ir nėra teisiškai įpareigojantis, tačiau jis siūlo konkrečius sprendimo būdus, susijusius su sutarčių galiojimu ir veikimu ginkluotų konfliktų metu. Sutarčių vykdymo mechanizmai tokiose situacijose yra silpni, nėra garantijos, kad sutartys tęsis ir karo metu. Tam, kad valstybės laikytųsi ILC 2011 Straipsnių Projekte numatytų nuostatų, yra būtina jas padaryti privalomomis. Iš pradžių teismai, sprenddami bylas, galėtų pradėti remtis ILC 2011 Straipsnių Projektu, tuomet taip būtų galima nuosekliai eiti link tarptautinės teisės komisijos sukurto dokumento pripažinimo ir platesnio jo naudojimo. Vėliau šis dokumentas galėtų tapti konvencija, kuri būtų privaloma

visoms valstybėms, nes kitu atveju būtų naivu tikėtis, kad tokia valstybė, kaip, pavyzdžiui, Rusija prie jos prisijungtų savo noru. Be to, būtų galima sukurti specialią instituciją, kuri prižiūrėtų, kaip valstybės laikosi sutarčių ginkluotų konfliktų metu. Konfliktuojančios valstybės pirmenybę teikia visai kitiems dalykams, o ne įsipareigojimų vykdymui, tad net ir padarius ILC 2011 Straipsnių Projektą privalomu, sunku būtų įsivaizduoti, kad visos valstybės jų tikrai laikysis. Taip pat, norint šias nuostatas paversti konvencija, reikia didelės politinės valios, kurios iki šiol yra mažai. Užtikrinti, kad tarptautinės sutartys liktų galioti ir būtų vykdomos ginkluotų konfliktų metu yra svarbu ir tam reikia politinio ir teisinio skaidrumo, atkaklumo ir didelio noro užtikrinti tarptautinę tvarką.

Nutraukus sutartį dėl ginkluoto konflikto kyla nemažai iššūkių ir pasekmių, ypač diplomatiniams santykiams, ekonomikos stabilumui ir tarptautiniams santykiams. Sutarties nutraukimas gali sukelti iššūkių diplomatiniams santykiams, nes tarp valstybių gali įsivyrėti įtampa, o buvę sąjungininkai gali tapti priešais. Ilgai trukę diplomatiniai santykiai gali visiškai nutrūkti, o tai kelia iššūkių valstybių bendravimui bei bendradarbiavimui įvairiais klausimais. Be to, sutarties nutraukimas gali sukelti nepasitikėjimą tarp šalių, o norint vėl atkurti prieš tai buvusių santykius gali būti labai sunku.

Kalbant apie kylančius iššūkius ekonomikai, sutarties nutraukimas gali sutrikdyti nusistovėjusias ekonomines sistemas, sukelti finansinį nestabilumą ir gali būti prarandamos investavimo galimybės. Nutraukus sutartį gali padidėti tarifai ar atsirasti papildomos kliūtys prekybai (International Law Editorial, 2024). Pasekmės ekonomikai ypač pasijaučia tuomet, kai šalyse vyksta ginkluotas konfliktas ir kuomet yra apribojamas ar sustabdomas importas ir eksportas. Tuomet įsivyrėja ekonominis nestabilumas ir yra didinamos produktų bei paslaugų kainos, o tai įtakos gali turėti ir viso pasaulio ekonomikai. Tad, galima teigti, kad sutarties nutraukimas dėl ginkluoto konflikto sukelia ekonominį nestabilumą ir šalies ekonomikos augimas gali būti sustabdytas.

Sutarties nutraukimas vykstant ginkluotam konfliktui kelia iššūkių tarptautiniams santykiams. Ypač jeigu viena šalis vienašališkai nutraukia sutartį, tai gali rodyti, kad įsipareigojimas laikytis sutarčių gali būti nestabilus ir priklausyti nuo daugelio veiksnių, tad nėra užtikrintumo jausmo ir tvirtos garantijos, kad sutarties bus laikomasi esant bet kokiai situacijai. Susidarius tokiai situacijai, šalis, nutraukusi sutartį, gali įgyti nepatikimos šalies reputaciją, o tai gali turėti įtakos ateityje sudaromoms sutartims arba jose gali būti numatyti griežtesni mechanizmai (International Law Editorial, 2024).

Galiausiai sutarties nutraukimas ginkluoto konflikto metu gali turėti įtakos saugumui. Pavyzdžiui, jeigu šiuo metu Rusijai vykdamą agresiją prieš Ukrainą būtų nuspręsta nutraukti NATO sutartį, valstybė agresorė tikriausiai pasinaudotų proga ir

bandytų užpulti mažas valstybes, esančias netoli Rusijos, nes Rusija būtų tikra, kad užpuolus valstybę, kuri buvo NATO aljanso narė, nesiaktyvuos Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsnis, kuris garantuoja kolektyvinę gynybą. Tad, mažesnės valstybės, kaip, pavyzdžiui, Baltijos šalys ir kitos Rytų Europos valstybės taptų labiau pažeidžiamos. Be NATO aljanso taikomų saugumo garantijų Rusija matytų galimybę plėsti savo įtaką kitose valstybėse ar net pradėti jose tiesioginius karinius veiksmus. Tokiu būdu būtų destabilizuotas regioninis saugumas. Todėl ne tik prieš nutraukiant, bet taip pat ir sustabdant ar pasitraukiant iš sutarčių būtina apgalvoti, kokios gali būti tokių veiksmų pasekmės.

5. Rusijos agresijos prieš Ukrainą pasekmės tarptautinėms sutartims

5.1. Ukrainos pasipriešinimo prieš Rusijos agresiją geopolitinis kontekstas

1991 m., iškart po Sovietų Sąjungos žlugimo buvo parengta nepriklausomybės deklaracija, kuri sulaukė didžiosios dalies Ukrainos žmonių palaikymo. 1991 m. gruodžio mėnesį Ukraina buvo pripažinta nepriklausoma valstybe. Nuo to laiko Ukraina stengėsi kurti stabilią demokratiją ir ekonomiką bei kovoti su korupcijos problema. 1994 m. buvo pasirašytas Budapešto memorandumas, kuriuo Ukraina sutiko perduoti visus Šaltojo karo metu laikytis branduolinius ginklus Rusijai. Memorandumu buvo įsipareigota gerbti Ukrainos suverenitetą ir jos teises į teritoriją. 2010 m. Ukrainos prezidento rinkimus nedidele balsų persvara laimėjo prorusiškas pažiūras turintis Viktor Yanukovych. 2013 m. tuometinis prezidentas sustabdė prekybos ir asociacijos derybas su Europos Sąjunga, teigdamas, kad tai yra reikalinga norint atgaivinti ekonominius ryšius su Rusija. Nuo tada Kyjivo Nepriklausomybės aikštėje prasidėjo protestai. 2014 m. Ukrainos parlamentas nubalsavo už apkaltą prezidentui Viktor Yanukovych ir tada jis pabėgo iš šalies prieglobsčio ieškoti Rusijoje. 2014 m. vasario mėnesį Rusijos kariai įsiveržė į Ukrainos autonominę Krymo Respubliką (toliau – Krymą). Tų pačių metų kovo mėnesį buvo surengtas referendumas dėl sąjungos su Rusija. Pasak rinkimų pareigūnų, šią idėją palaikė 95,5% rinkėjų, tačiau šie rezultatai tarptautiniu mastu niekada nebuvo pripažinti. Taip pat 2014 m. buvo perimta dalis Donecko ir Luhansko regionų rytų Ukrainoje. Tuometinė aneksija buvo pasmerkta Jungtinių Tautų ir Europos Sąjungos. Nors Rusija neigė savo karinį dalyvavimą, jos agresija perėjo į aktyvaus sąstingio fazę, kurios metu reguliariai vyko apšaudymai ir susirėmimai palei fronto linijas (Center for Preventive Action, 2025). 2019 m. Ukrainos prezidentu tapo Volodymyr Zelenskyy, kuris pažadėjo sutelkti dėmesį į paliaubų pasiekimą rytų Ukrainoje. 2021 m. spalio mėnesį, žvalgybos duomenys parodė Rusijos kariuomenės judėjimą, pajėgų telkimą ir karinio finansavimo planus. Tuometinio JAV prezidento Joe Biden administracija davė leidimą plačiau skelbti žvalgybos duomenis ir įspėjo apie neišvengiamą plataus masto Rusijos invaziją į Ukrainą. Tais pačiais metais Rusija pareikalavo, kad JAV ir NATO įsipareigotų ateityje neleisti Ukrainai prisijungti prie NATO, tačiau tokie reikalavimai buvo atmesti. 2022 m. vasario pradžioje užfiksuotas Rusijos karių dislokavimas prie sienos su Baltarusija. Vasario 24 dieną Rusijos prezidentas Vladimir Putin paskelbė „specialią karinę operaciją“, kurios tikslas Ukrainos „demilitarizacija“ ir „denacifikacija“ bei tariamo rusų genocido Ukrainos teritorijoje nutraukimas. Rusija pradėjo raketų ir artilerijos atakas, smogdama pagrindiniams Ukrainos

miestams, įskaitant sostinę Kyjivą. JAV kartu su Europos sąjungininkais pasmerkė Rusijos agresiją ir paskelbė griežtas sankcijas.

5.2. Nutrauktos sutartys tarp Ukrainos ir Rusijos

1997 m. gegužės 31 d. Ukraina ir Rusija pasirašė Ukrainos ir Rusijos Federacijos Draugystės, bendradarbiavimo ir partnerystės sutartį. Sutartis buvo sudaryta 10 metų laikotarpiui, bet 40 sutarties straipsnyje buvo numatyta, kad sutartis automatiškai prasitęsia kas 10 metų, jeigu šalys nepareiškia noro sutarties nutraukti. Noras nutraukti sutartį turi būti praneštas raštu likus ne mažiau kaip 6 mėnesiams iki kito dešimties metų laikotarpio pabaigos. 2 straipsnis buvo ypač svarbus, nes jame buvo įtvirtintas abiejų šalių pasižadėjimas gerbti viena kitos teritorinį vientisumą ir pripažinti egzistuojančių sienų neliečiamumą, o 3 straipsnyje įtvirtinta, kad abi šalys kurs tarpusavio santykius remiantis abipusės pagarbos, suverenios lygybės, teritorinio vientisumo, sienų neliečiamumo, taikaus ginčų sprendimo, jėgos nenaudojimo ar jėgos negrasinimo principais. Sutarties 7 straipsnyje įtvirtinta taisyklė, kad iškilus grėsmei taikai arba kilus klausimų dėl nacionalinio saugumo, suvereniteto ar teritorinio vientisumo, viena šalis gali kreiptis į kitą šalį su pasiūlymu nedelsiant surengti konsultacijas siekiant išspręsti susidariusią situaciją. 9 straipsnyje numatyta, kad abi šalys yra pasiryžusios eiti ginkluotųjų pajėgų ir ginkluotės mažinimo keliu, abi prisidės prie nusiginklavimo proceso ir bendradarbiaus griežtai įgyvendindamos susitarimus ginkluotųjų pajėgų ir ginklų, įskaitant branduolinius ginklus, mažinimo srityje. 10 straipsnis garantavo kitos šalies piliečiams tas pačias teises, kaip ir vietos gyventojams, o 12 straipsnis numatė nacionalinių mažumų apsaugą. 37 straipsnyje nustatyta, kad kilę ginčai yra sprendžiami konsultacijų ar derybų būdu. Sutartis buvo skirta ne tik diplomatiniam bendradarbiavimui, bet ir siekė reguliuoti kasdienius abiejų šalių santykius (Ioffe, 2019). 2019 m. balandžio 1 d. Ukrainos iniciatyva ši sutartis buvo nutraukta. Sutarties nutraukimas Ukrainoje sulaukė daug kritikos, nes jos nutraukimo reikėjo laukti 5 metus po to, kai Rusija aneksavo Krymą. Ukrainos užsienio reikalų ministras pareiškė, kad dvišalė sutartis nebuvo nutraukta anksčiau, nes ji buvo naudojama kaip teisinis pagrindas byloms prieš Rusiją tarptautiniuose teismuose, kadangi pati sutartis nenumatė išlygos kreiptis į tarptautinį teismą ginčams spręsti (Ioffe, 2019). Ukrainos įstatyme Nr. 2643-VIII numatyta, kad Ukrainos Aukščiausioji Rada, remiantis Vienos Konvencijos 60 straipsniu ir Ukrainos įstatymo „dėl tarptautinių Ukrainos sutarčių“ 24 straipsniu, nusprendžia nutraukti dvišalę sutartį. Kaip sutarties nutraukimo priežastis buvo įvardyta karinė Rusijos agresija, kuri pažeidžia dvišalę sutartį. Rusija, žinoma, neigė, kad

pažeidė sutartį ir apkaltino Ukrainą pažeidus dvišalės sutarties 6 straipsnį, kuriame numatyta, kad abi sutarties šalys turi susilaikyti nuo dalyvavimo ar tokių veiksmų rėmimo, kurie būtų nukreipti prieš kitą šalį ir įsipareigoja nesudaryti su trečiosiomis šalimis sutarčių, kurios būtų nukreiptos prieš kitą šalį. Rusijos teigimu, Ukraina ratifikavo Supratimo memorandumą tarp Ukrainos ir NATO. Taip pat Rusija teigė, kad Ukraina pažeidė 12 straipsnį priimdama įstatymus, kurie, pasak Rusijos, „nuosekliai riboja rusų kalbą ir rusakalbių teises Ukrainoje“ (Ioffe, 2019). Ukrainos noras nutraukti sutartį su šalimi agresore yra suprantamas, nes būtų naivu tikėtis, kad valstybė, kuri naudoja agresiją prieš kitą šalį, laikysis sutartyse numatytų nuostatų. Tačiau nutraukus Ukrainos ir Rusijos Federacijos Draugystės, bendradarbiavimo ir partnerystės sutartį kyla problemų, kurios apima abiejų šalių piliečių klausimus. Ukraina dabar sprendžiant tam tikrus klausimus, susijusius su piliečiais, remiasi daugiašalėmis sutartimis arba atskirais susitarimais.

1998 m. lapkričio 27 d. sutartis tarp Rusijos Federacijos Vyriausybės ir Ukrainos ministrų kabineto dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos (toliau – Ukrainos-Rusijos investicijų sutartis) galiojo daug metų, tačiau 2022 m., prasidėjus plataus masto Rusijos invazijai, Ukraina inicijavo šios sutarties nutraukimą. 2023 m. rugpjūčio 10 d. buvo priimtas įstatymas dėl Ukrainos-Rusijos investicijų sutarties nutraukimo 2025 m. sausio 27 dieną. Sutarties nutraukimas buvo grindžiamas iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis. Ypač svarbi yra 14 straipsnio 3 dalyje numatyta nuostata, kad investicijos, kurios buvo įgyvendintos iki šios Sutarties nutraukimo ir patenka į jos taikymo sritį, nuostatos išliks galiojančiomis dar dešimt metų po jos nutraukimo datos. 2023 m. balandžio 19 d. aiškinamajame rašte nurodyta, kad karo padėtis nėra esminis pagrindas šalių sutikimui būti saistomoms investicijų sutartimi. Centrinė mokslinių ekspertų tarnyba rekomendavo sutarties nutraukimo negrįsti „esminiu aplinkybių pasikeitimu“, nes tuomet liks neaiškumų dėl jau minėtos sutarties nutraukimo termino. Be to, toks sutarties nutraukimo pagrindas keltų grėsmę būsimų Ukrainos investuotojų pretenzijų prieš Rusiją priimtinumui. Taip pat buvo sutikta, jog šių dviejų šalių sutarties išlaikymas dar dešimt metų po jos nutraukimo būtų naudingesnis Ukrainai ir jos piliečiams, nes jie nukentėję dėl Rusijos veiksmų, galės inicijuoti arbitražinius ginčus dar iki 2035 m. (Leikin *et al.*, 2023). Sutarties 6 straipsnis numatė žalos, kuri kyla dėl karo, pilietinių neramumų ar kitų panašių aplinkybių Susitariančios Šalies teritorijoje, atlyginimą, be to, investuotojai neturi būti diskriminuojami kompensuojant nuostolius. Taip pat svarbus yra 5 straipsnis, kuris numato sąlygas dėl investicijų nusavinimo, kadangi ginkluotų konfliktų ir krizių metu gali kilti situacijų, kuomet valstybė privalo imtis priemonių, kurios apima nusavinimą. Investuotojai, kurie patyrė didelių nuostolių dėl Rusijos karinės agresijos ir Ukrainos

teritorijų okupacijos, gali reikšti ieškinius dėl tiesioginių nuostolių ir negauto pelno pagal nutrauktą Ukrainos-Rusijos investicijų sutartį. Ukrainos investuotojai, turintys turto Rusijos teritorijoje, kurio dar negalėjo niekam perleisti, taip pat gali reikšti ieškinius, nes toks turtas Rusijoje yra nusavinamas (Riashchenko, Churakov). Svarbu ir tai, kaip Krymo aneksija paveikė Ukrainos-Rusijos investicijų sutartį, nes Rusija *de facto* perėmė teritorijos kontrolę. Ši kontrolė perkelia investicinius įsipareigojimus iš okupuotos šalies į okupuojančią šalį. Pavyzdžiui, Rusija teigia, kad Krymo teritorija yra jos, tuomet kyla klausimas, ar Krymas gali būti laikomas Rusijos dalimi investiciniams ginčams pagal Ukrainos-Rusijos investicijų sutartį spręsti. Jeigu Krymas yra laikoma Rusijos teritorija pagal Ukrainos-Rusijos investicijų sutartį, tuomet Ukraina gali pateikti ieškinius dėl prarastų investicijų Kryme, kaip užsienio investuotoja (Klutke, 2024, p. 227-228). Šiuo klausimu 2018 m. spalio 16 d. ir lapkričio 16 d. Šveicarijos Aukščiausiasis Teismas paskelbė du sprendimus 4A_396/2017 ir 4A_398/2017 dėl investicinių ieškinių dėl Krymo aneksijos. Po Krymo aneksijos, Rusija priėmė Krymo prisijungimo sutartį. 2014 m. kovo 21 d. Ukrainos bendrovė PJSC Ukrnafta, veikianti degalų rinkoje, teigė, kad Rusijos įgyvendintos priemonės trukdė jos veiklai, o vėliau ekspropriavo jos investicijas į degalines, esančias Kryme, taip pažeidžiant Ukrainos-Rusijos investicijų sutartį. 2015 m. birželio 3 d. Ukrainos bendrovė inicijavo arbitražo procesą pagal UNCITRAL arbitražo taisyklės prieš Rusiją. Rusija ginčijo arbitražo jurisdikciją. 2017 m. birželio 26 d. arbitražo teismas priėmė sprendimą PCA Nr. 2015-34 ir padarė išvadą, kad Rusija vykdo *de facto* kontrolę Kryme, todėl jis patenka į abiejų šalių investicinės sutarties teritorinę taikymo sritį. Teismas išaiškino, kad investicijos, atsidūrusios Rusijos teritorijoje tik dėl vėlesnių sienų pokyčių, taip pat buvo apsaugotos pagal Ukrainos-Rusijos investicijų sutartį. Be to, Ukrainos bendrovė PJSC Ukrnafta, būdama tinkamai pagal Ukrainos teisę įsteigta bendrovė, turinti teisėtą galimybę vykdyti investicijas Rusijos teritorijoje, atitiko „investuotojo“ apibrėžimą pagal Ukrainos-Rusijos investicijų sutarties 1 straipsnio 2 dalies b punktą, kuriame numatyta, kad bet kuris juridinis asmuo, įsteigtas ar įkurtas pagal atitinkamos susitariančios šalies teritorijoje galiojančią teisę, yra teisiškai pajėgus vykdyti investicijas kitos susitariančios šalies teritorijoje (Bianchi, 2019).

2014 m. balandžio 2 d. Rusijos prezidentas Vladimir Putin pasirašė įstatymą (Nr. 38-FZ), kuriuo buvo denonsuoti keturi susitarimai (CIS Legislation, 2014):

1. 1997 m. gegužės 28 d. Rusijos Federacijos ir Ukrainos susitarimas dėl Juodosios jūros laivyno padalijimo parametrų;
2. 1997 m. gegužės 28 d. Rusijos Federacijos ir Ukrainos susitarimas dėl Rusijos Federacijos Juodosios jūros laivyno statuso ir buvimo sąlygų Ukrainos teritorijoje;

3. 1997 m. gegužės 28 d. Rusijos Federacijos ir Ukrainos susitarimas dėl tarpusavio atsiskaitymų, susijusių su Juodosios jūros laivyno padalijimu ir Rusijos Federacijos Juodosios jūros laivyno buvimu Ukrainos teritorijoje;

4. 2010 m. balandžio 21 d. Rusijos Federacijos ir Ukrainos susitarimas dėl Juodosios jūros laivyno buvimu Ukrainos teritorijoje klausimų.

Rusijos administracija nusprendė nutraukti susitarimus po to, kai Ukrainos Krymo pusiasalis buvo prijungtas prie Rusijos. Pranešimo spaudai metu, Rusijos atstovai laikėsi pozicijos, kad Krymas yra Rusijos teritorijos dalis, tad aplinkybės, kurios nulėmė susitarimų sudarymą, nebeegzistuoja. Dėl šios priežasties Rusijai nebereikia turėti sutarties su užsienio valstybe tam, kad būtų aptariama Rusijos karinio jūrų laivyno dislokacija savo pačios teritorijoje (Roudik, 2014). Ukraina teigė, kad Rusijos sutarčių nutraukimas yra neteisėtas ir priminė, kad nebegaliojant šiems susitarimams, Rusijos karinis buvimas Kryme yra akivaizdi neteisėta okupacija.

Nuo 2014 m. abi šalys nutraukė daug dvišalių sutarčių ir nuo to laiko nebuvo pasirašyta jokių naujų sutarčių. Tai rodo, kad valstybei vykdančią agresiją prieš kitą valstybę, bendradarbiavimas tampa sudėtingas ir praktiškai neįmanomas. Nors dažnai tai priklauso nuo politinės valios, sunku tikėtis, kad tokia valstybė kaip Rusija sutiktų bendradarbiauti, o tuo labiau toliau vykdyti savo sutartinius įsipareigojimus.

5.3. Lietuvos atsakas į Rusijos agresiją prieš Ukrainą

1992 m. liepos 21 d. buvo pasirašyta Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (toliau – Lietuvos-Rusijos teisinės pagalbos sutartis). Lietuvos-Rusijos teisinės pagalbos sutarties tikslas buvo bendradarbiavimas teisinės pagalbos srityje. 2 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad abi šalys įsipareigoja teikti viena kitai teisinę pagalbą civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. 80 straipsnis numato sutarties galiojimo terminą. Sutarties galiojimo terminas numatytas 5 metus, tačiau ji automatiškai yra pratęsiama, jeigu viena iš šalių jos nedenonsuoja, apie tai pranešdama kitai šaliai prieš šešis mėnesius iki sutarties galiojimo termino pabaigos. 2025 m. sausio 21 d. buvo numatytas automatinis sutarties pratęsimas dar 5 metams, bet Lietuvos Vyriausybė pritarė Teisingumo ministerijos siūlymui denonsuoti Lietuvos-Rusijos teisinės pagalbos sutartį. Tuometinė teisingumo ministrė Ewelina Dobrowolska teigė, kad pakitus geopolitinei situacijai – Rusijai pradėjus beprecedentę karinę agresiją prieš Ukrainą – yra vykdomi šiurkštūs tarptautinės teisės, įskaitant tarptautinę humanitarinę teisę, principų pažeidimai, todėl Lietuva turi aiškiai

išreikšti politinę valią ir nutraukti bendradarbiavimą tarptautinių santykių srityje su šalimi agresore (LR Teisingumo ministerija, 2024). Lietuvos-Rusijos teisinės pagalbos sutarties nutraukimas užkirto kelią glaudesniai teisiniui bendradarbiavimui su valstybe agresore. Šis žingsnis iš Lietuvos perspektyvos yra politiškai reikšmingas, tačiau tai taip pat sukuria praktinių sunkumų įvairiose srityse. Pavyzdžiui, kalbant apie mišrias šeimas, kurias sudaro Rusijos ir Lietuvos piliečiai, ginčų gali kilti skyrybų bylose, ypač dėl turto padalijimo ir vaikų globos. Lietuva ar Rusija gali nepripažinti viena kitos priimtų teismo sprendimų remiantis tuo, kad nėra abiejų šalių bendradarbiavimo. Taip pat sunkumų gali kilti Rusijos piliečiams, susituokusiems su Lietuvos piliečiais, nes gali kilti sunkumų norint gauti leidimą gyventi Lietuvoje. Nutraukus Lietuvos-Rusijos teisinės pagalbos sutartį, abi šalys privalo rasti būdą, kaip spręsti teisinius santykius, susijusius su abiejų šalių piliečiais. Tai galėtų būti svarbiausių dokumentų pripažinimas, kaip gimimo ar santuokos liudijimai, tam tikri teismo sprendimai, prieš tai juos išsamiai ir kritiškai įvertinus. Abi šalys ypač turėtų bendradarbiauti vaiko globos klausimais tam, kad nepakenktų savo šalies piliečiams ir galėtų juos apsaugoti. Nesant galimybės abiejoms šalims susitarti, jos galėtų pasitelkti neutralios trečiosios šalies tarpininkavimą. Net ir nutraukus Lietuvos-Rusijos teisinės pagalbos sutartį, abi šalys neišvengs bent minimalaus bendradarbiavimo esminiais abiejų šalių piliečių klausimais.

1999 m. birželio 29 d. pasirašyta Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos Vyriausybės sutartis dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos (toliau – Lietuvos-Rusijos investicijų sutartis). 14 straipsnio 2 dalis numato, kad sutartis yra sudaroma 15 metų, o pasibaigus šiam laikotarpiui ji galioja ir toliau, kol nepraeina 12 mėnesių nuo tos dienos, kada viena iš šalių raštu praneša kitai šaliai apie ketinimą nutraukti sutartį. Ši sutartis buvo denonsuota ir nustos galioti nuo 2025 m. spalio 15 dienos. 2024 m. spalio 11 d. Lietuvos Seimas denonsavo 1999 m. birželio 29 d. pasirašytą Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės sutartį dėl pajamų ir kapitalo dvigubo apmokestinimo ir fiskalinių pažeidimų išvengimo. Lietuva sprendimu nutraukti abi sutartis su Rusija siekia sumažinti ekonominę paramą Rusijos režimui, kuris kelia grėsmę viso regiono stabilumui (Tril, 2024).

Valstybės vykdoma agresija prieš kitą valstybę turi įtakos ir su kitomis valstybėmis sudarytoms sutartims. Lietuva, reaguodama į Rusijos agresiją prieš Ukrainą, nusprendė nutraukti sutartis su agresore, o tai rodo tvirtą politinę ir teisinę poziciją šiuo klausimu, ir Rusijos veiksmų smerkimą.

5.4. Europos Sąjungos atsakas į Rusijos tarptautinės teisės pažeidimus

Europos Sąjungos (toliau – ES) pozicija buvo aiški nuo Rusijos agresijos prieš Ukrainą pradžios. ES ir jos valstybės narės smerkia ne tik Rusijos agresiją, bet ir Baltarusijos dalyvavimą Rusijos karinėje agresijoje. 2024 m. gruodžio 19 d. Europos Vadovų Tarybos išvadoje numatyta, kad „Europos Vadovų Taryba pakartoja savo griežtą Rusijos agresijos karo prieš Ukrainą pasmerkimą, kuris yra akivaizdus Jungtinių Tautų Chartijos pažeidimas, ir dar kartą patvirtina savo nuolatinę paramą Ukrainos nepriklausomybei, suverenitetui ir teritoriniam vientisumui“ (Council of the European Union). ES, atsakydama į Rusijos agresiją, vis plečia sankcijų sąrašą, priimdama naujus sankcijų paketus. ES Ukrainai teikia nuolatinę politinę, ekonominę, diplomatinę ir kitokią paramą. Be to, ES teikia pagalbą karo pabėgėliams iš Ukrainos ir šalims, kurios juos priima, bei siunčia žinią, kad Rusija, Baltarusija ir visi, kurie yra atsakingi už karo nusikaltimus, bus patraukti atsakomybėn pagal tarptautinę teisę. ES yra priėmusi plataus masto ir precedento neturinčias sankcijas. Jos apima finansų sektorių, prekybą, energetiką, transportą, technologijas, gynybos sektorių, paslaugas, kurios yra teikiamos Rusijai ar jos piliečiams. Šios priemonės yra skirtos susilpninti Rusijos ekonominį pagrindą, atimti iš Rusijos prieigą prie svarbiausių technologijų ir rinkų bei žymiai apriboti jos gebėjimą tęsti karo veiksmus. ES taip pat priėmė sankcijas skirtas Baltarusijai, Iranui ir Šiaurės Korėjai, kurios remia ir dalyvauja Rusijos agresijoje prieš Ukrainą (Council of the European Union). Iš viso sankcijų taikymas priimtas prieš beveik 2400 asmenų ir organizacijų. Sankcijų sąrašė esantys asmenys negali patekti į ES teritorijas ar vykti per jas tranzitu, jų turtas, esantis ES, yra įšaldytas, bei ES asmenys ir subjektai negali skirti lėšų tiems, kuriems yra taikomos sankcijos. 2024 m. gegužės mėnesį ES taryba pritarė pajamų, gautų įgyvendinant ES sankcijas prieš Rusiją, skyrimui Ukrainos rėmimui. Šios lėšos yra skirtos Ukrainos ginkluotosioms pajėgoms, gynybos pramonei bei atkūrimui ir rekonstrukcijai. ES taikomos sankcijos gali turėti teigiamą poveikį, kadangi asmenys, kuriems yra taikomos sankcijos, gali nebepritarti Rusijos vykdomai agresijai ir tai galėtų padėti žengti žingsnį į priekį link agresijos nutraukimo.

2007 m. birželio 1 d. įsigaliojo ES ir Rusijos susitarimas dėl vizų išdavimo supaprastinimo. Šio susitarimo tikslas buvo palengvinti žmonių tarpusavio ryšius, nes tai yra svarbi sąlyga nuolatiniam ekonominių, humanitarinių, kultūrinių, mokslinių ir kitų ryšių plėtrai. Susitarimo 15 straipsnio 5 dalis numato, kad susitarimas gali būti iš dalies ar visiškai sustabdytas dėl viešosios tvarkos, nacionalinio saugumo apsaugos ar visuomenės sveikatos apsaugos priežasčių. 2022 m. rugsėjo 9 d. ES Taryba nusprendė visiškai

sustabdyti susitarimą su Rusija dėl vizų išdavimo supaprastinimo. Šis sprendimas apsunkino Rusijos piliečių vizų gavimą, nes pradėtos taikyti bendrosios taisyklės, dėl kurių išaugo prašymo išduoti vizą mokesčiai, pailgėjo prašymo išnagrinėjimo laikas bei yra reikalaujama pateikti papildomus dokumentus norint gauti vizą. ES Taryba teigė, kad toks sprendimas buvo priimtas siekiant apsaugoti esminius ES ir jos valstybių narių saugumo interesus (Gesley, 2022).

1997 m. lapkričio 28 d. įsigaliojo dvišalis Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimas tarp ES ir Rusijos, kuris apėmė prekybą ir ekonomiką, energetiką, klimato kaitą, mokslinius tyrimus ir švietimą bei kitus tarptautinio saugumo klausimus. Šiuo susitarimu buvo stiprinamas ES ir Rusijos ryšys visais klausimais. Rusija susitarimu įsipareigojo laikytis demokratinių principų ir žmogaus teisių. Po Krymo aneksijos, ES palaipsniui stabdė bendradarbiavimą su Rusija. Nuo 2012 m. Rusija buvo Pasaulio prekybos organizacijos narė. 2022 m. ES kartu su kitais Pasaulio prekybos organizacijos nariais nusprendė atšaukti Rusijai didžiausio palankumo režimą ES šalyse, kuris reikalauja, kad vienai šaliai suteiktas palankus režimas būtų suteiktas ir visoms kitoms šalims. Nebetaikant šio principo, Rusijos produktams ir paslaugoms gali būti taikomi didesni muitai ar importo draudimai. Tais pačiais metais Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko valdytojų taryba sustabdė Rusijos prieigą prie banko išteklių. Be to, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija sustabdė Rusijos dalyvavimą visuose savo organuose (Norris, 2022).

Rusijos agresijos prieš Ukrainą pavyzdys puikiai iliustruoja kaip tokiu metu yra paveikiami tarptautiniai santykiai ir sutartys. Regioninės organizacijos, smerkdamos tarptautinės teisės pažeidimus, gali nutraukti ar sustabdyti sutartis su valstybe agresore. Europos Sąjunga, rodydama solidarumą Ukrainai, nusprendė sustabdyti bendradarbiavimą su Rusija. Šis pavyzdys rodo, kad vykdoma agresija gali pakeisti tarptautinius santykius ir paskatinti apgalvoti tolimesnį bendradarbiavimą.

IŠVADOS

1. Tarptautinių sutarčių galiojimas ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu automatiškai nenutrūksta. Kai kurios sutartys dėl savo dalyko lieka galiojančiomis bet kokios situacijos metu. Tarptautinių sutarčių galiojimas yra grindžiamas *pacta sunt servanda* principu, kuris patvirtina, kad sutartys yra privalomos, tačiau tam tikri veiksniai gali turėti įtakos jų galiojimui, todėl kiekviena situacija turi būti vertinama atsižvelgiant į visas aplinkybes.

2. Ginkluoti konfliktai ir kitos krizės daro įtaką tarptautinių sutarčių veikimui. Dažniausiai sutarties veikimas priklauso nuo politinės valios ir realaus valstybių gebėjimo vykdyti savo įsipareigojimus neįprastose situacijose. Pabrėžtina, kad ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu valstybės teikia prioritetą kitiems dalykams, tokiems kaip valstybės saugumas, o įsipareigojimų vykdymas tampa antraeilis. Būtent dėl šios priežasties kai kurios tarptautinės sutartys turi išlygas, kurios leidžia nukrypti nuo sutarties.

3. Tarptautinių sutarčių veikimas ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu priklauso nuo konkrečios sutarties pobūdžio ir teisinių mechanizmų. Darytina išvada, kad žmogaus teisių sutartys yra vienos iš atspariausių, nes jų veikimas tęsiasi nepaisant to, kad valstybės gali pasinaudoti jose numatytais išlygomis. Humanitarinės teisės sutartys taip pat laikomos vienos iš atspariausių, nes jos yra specialiai sukurtos veikti ginkluotų konfliktų metu, tačiau pakankamai dažnai susiduriama su situacija, kai valstybė jų negerbia ir nepaiso. Mažiau atsparios yra dvišalės investicijų sutartys, o labiausiai ignoruojamos yra aplinkosaugos sutartys, nes jų veiksmingumas iki šiol kelia iššūkių, todėl šių sutarčių mechanizmai turi būti stiprinami.

4. Tarptautinių sutarčių teisė siūlo lanksčią sistemą ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu, nes sutartyse dažniausiai yra numatyta, kada valstybės gali sustabdyti sutartį, pasitraukti iš jos ar visiškai ją nutraukti. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės yra pagrindinė sutartis, norint atlikti šiuos veiksmus, tačiau gali kilti sunkumų ją taikant neįprastų situacijų metu; todėl tarptautinės teisės komisijos parengtas dokumentas turėtų tapti privalomas visoms valstybėms bei, be ginkluotų konfliktų, galėtų apimti kitas krizes.

5. Rusijos agresijos prieš Ukrainą atvejis puikiai iliustruoja, kas tokiu atveju įvyksta su tarptautinėmis sutartimis. Paprastai jos yra nutraukiamos, nes bendradarbiavimas tampa sudėtingas. Be to, tai pakeičia sutartinius įsipareigojimus ne tik tarp dviejų šalių, bet ir tarptautinius teisinius santykius platesniu mastu, nes valstybės yra motyvuojamos iš naujo įvertinti savo įsipareigojimus, atsižvelgiant į besikeičiančią situaciją.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Teisės norminiai aktai

- 1.1. Jungtinių Tautų Chartija (1945). *Valstybės žinios*, 2002, 15-557.
- 1.2. Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatavimo (1968). *Valstybės žinios*, 2007, 137-5596.
- 1.3. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės (1969). *Valstybės žinios*, 2002, 13-480.
- 1.4. Konvencija dėl aplinkos keitimo būdų naudojimo karo ar bet kokiems priešiškiems tikslams uždraudimo (1976). *Valstybės žinios*, 2002, 40-1468.
- 1.5. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolai) (1997). *Valstybės žinios*, 2000, 63-1909.
- 1.6. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui (1998). *Valstybės žinios*, 2003, 49-2165.
- 1.7. Agreement on Partnership and Cooperation establishing partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part (1997). Nr. 21997A1128(01).
- 1.8. Agreement between the European Community and the Russian Federation on the facilitation of the issuance of visas to the citizens of the European Union and the Russian Federation (2007). Nr. 22007A0517(01).
- 1.9. Europos Parlamentas ir Taryba (2013). Reglamentas (ES) Nr. 604/2013, kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. L 180, 2013 06 29, 31-59.
- 1.10. Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Russian Federation (1991). Nr. I-52240.
- 1.11. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (1992). *Valstybės žinios*, 1995, 13-296.
- 1.12. Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Cabinet of Ministers of the Ukraine on the Encouragement and Mutual Protection of Investments (1998).

- 1.13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės sutartis dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos (1999). *Valstybės žinios*, 2000, 59-1763.
 - 1.14. Federal Law of the Russian Federation About cancellation of the agreements concerning stay of the Black Sea Fleet of the Russian Federation in the territory of Ukraine (2014). Nr. 38-FZ.
 - 1.15. About cancellation of the Treaty of friendship, cooperation and partnership between Ukraine and the Russian Federation, Verkhovna Rada of Ukraine (2018). Nr. 2643-VIII.
 - 1.16. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės sutarties dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos denonsavimo (2024). *TAR*, 17760.
 - 1.17. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės sutarties dėl pajamų ir kapitalo dvigubo apmokestinimo ir fiskalinių pažeidimų išvengimo denonsavimo (2024). *TAR*, 17761.
2. Specialioji literatūra
- 2.1. ACKERMANN, Tobias ir WUSCHKA, Sebastian (2023-07-05). The Applicability of Investment Treaties in the Context of Russia's Aggression against Ukraine. *ICSID Review – Foreign Investment Law Journal* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://icsid.worldbank.org/news-and-events/speeches-articles/applicability-investment-treaties-context-russias-aggression>
 - 2.2. AKEHURST, Michael ir MALANCZUK, Peter (2000). *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas.
 - 2.3. AUST, Anthony (2007). *Modern Treaty Law and Practice*. New York: Cambridge University Press.
 - 2.4. BIANCHI, Simon (2019-03-16). The Applicability of the Ukraine-Russia BIT to Investment Claims in Crimea: A Swiss Perspective. *Kluwer Arbitration Blog* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2019/03/16/the-applicability-of-the-ukraine-russia-bit-to-investment-claims-in-crimea-a-swiss-perspective/>
 - 2.5. BINDER, Christina (2013). Summary – The Limits of Pacta Sunt Servanda in International Law. *Max-Planck-Gesellschaft zur Forderung der Wissenschaften*.

- 245, 617-689 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.mpil.de/files/pdf3/beitr2451.pdf>
- 2.6. CHINKIN, Christine (1981). Crisis and the Performance of International Agreements: The Outbreak of War in Perspective. *Yale Journal of World Public Order*. 7 (2), 177-208 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/6782/13_7YaleJWorldPubOrd177_1980_1981_.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- 2.7. CONNOR, Phillip (2016). Number of Refugees to Europe Surges to Record 1.3 Million in 2015. *Pew Research Center* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2016/08/Pew-Research-Center-Europe-Asylum-Report-FINAL-August-2-2016.pdf>
- 2.8. DINSTEIN, Dinstein (2001). Protection of the Environment in International Armed Conflict. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. 5, 523-549 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb_dinstein_5.pdf
- 2.9. GESLEY, Jenny (2022-09-20). European Union: Council Suspends Visa Facilitation Agreement with Russia. *Global Legal Monitor, Library of Congress* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-09-20/european-union-council-suspends-visa-facilitation-agreement-with-russia/>
- 2.10. GREEN, James A (2011). Questioning the Peremptory of the Prohibition of the Use of Force. *Michigan Journal of International Law*. 32 (2) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol32/iss2/1/>
- 2.11. HELFER, Laurence R (2012). Terminating Treaties. *The Oxford Guide to Treaties (Duncan Hollis ed., 2012)*. 634-650 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5338&context=faculty_scholarship
- 2.12. International Law Commission (2005). *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/226/28/pdf/n0522628.pdf>
- 2.13. International Law Editorial (2024-04-12). Understanding Treaty Termination Conditions in International Law. *World Jurisprudence* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://worldjurisprudence.com/treaty-termination-conditions/>

- 2.14. IOFFE, Yulia (2019-05-01). Termination of the Treaty of Friendship between Ukraine and Russia – Too Little Too Late? *Opinio Juris* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://opiniojuris.org/2019/05/01/termination-of-the-treaty-of-friendship-between-ukraine-and-russia-too-little-too-late-%EF%BB%BF/>
- 2.15. JAROSE, Joanna (2024). A Sleeping Giant? The ENMOD Convention as a Limit on Intentional Environmental Harm in Armed Conflict and Beyond. *American Journal of International Law*. 118 (3), 468-511.
- 2.16. KLUTKE, Grace (2024). Rights in Conflict: Examining Investment Treaty Arbitration and Intellectual Property Rights in the Wake of Russia's Invasion of Ukraine. *The Journal of Business, Entrepreneurship & the Law*. 17 (1), 221-254 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1251&context=jbel>
- 2.17. LEBRET, Audrey (2020-05-04). COVID-19 pandemic and derogation to human rights. *Journal of Law and the Biosciences*. 7 (1) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/jlb/article/7/1/lsaa015/5828398>
- 2.18. MALVIYA, R.A. (2001). Laws Of Armed Conflict And Environmental Protection: An Analysis Of Their Inter-Relationship. *ISIL YearBook of International Humanitarian and Refugee Law*. 5 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.worldlii.org/int/journals/ISILYBIHRL/2001/5.html>
- 2.19. McINERNEY, Thomas F. (2021). Factors Contributing to Treaty Effectiveness: Implications for a Possible Pandemic Treaty. *Graduate Institute Geneva* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.graduateinstitute.ch/sites/internet/files/2021-10/PolicyBrief2.pdf>
- 2.20. OTTIS, Rain (2008). Analysis of the 2007 Cyber Attacks Against Estonia from the Information Warfare Perspective. *NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ottis2008_AnalysisOf2007FromTheInformationWarfarePerspective.pdf
- 2.21. PRUCKOVA, Michaela (2022). Cyber attacks and Article 5 – a note on a blurry but consistent position of NATO. *NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ccdcoe.org/library/publications/cyber-attacks-and-article-5-a-note-on-a-blurry-but-consistent-position-of-nato/>

- 2.22. ROUDIK, Peter (2014-04-03). Russia; Ukraine: Legislature Adopts Law on Dissolution of Black Sea Fleet Treaties. *Global Legal Monitor, Library of Congress* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2014-04-03/russia-ukraine-legislature-adopts-law-on-dissolution-of-black-sea-fleet-treaties/>
- 2.23. SANDORSKI, Jan (2021). The Invalidity of International Treaties and Jus Cogens. *Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ppuam.amu.edu.pl/uploads/PPUAM%20vol.%2012/08_Sandorski.pdf
- 2.24. SCHREUER, Christoph (2011). *The Protection of Investments in Armed Conflicts* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://investmentlaw.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/p_investmentlaw/Writings/A047.pdf
- 2.25. SHQARRI, Fjorda ir RUSI, Nadia (2021). Suspension of Treaties: An Analysis of This Institute and Its Necessity. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 10 (1), 51-56 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.36941/ajis-2021-0005>.
- 2.26. SMEETS, Max ir LIN, Herbert S (2018). Offensive Cyber Capabilities: To What Ends? *10th International Conference on Cyber Conflict* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Art-03-Offensive-Cyber-Capabilities.-To-What-Ends.pdf>
- 2.27. THOMAS, C ir HILDEBRAND, III (2021-10-04). The Fighting's Done, Now Pay Me: Investment Treaties, War and State Liability. *Vanderbilt Journal of Transnational Law* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2734&context=vjtl>
- 2.28. VADAPALAS, Vilenas (2006). *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas.
- 2.29. VOENEKY, Silja ir WOLFRUM (red.) (2012). Armed Conflict, Effect on Treaties. *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. I, 606-612 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3369609
- 2.30. WAGNER, Martin (2015-12-21). 2015 in Review: How Europe Reacted to the Refugee Crisis. *International Centre for Migration Policy Development (ICMPD)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icmpd.org/file/download/52075/file/2015%2520in%2520review%25>

20-

%2520how%2520Europe%2520reacted%2520to%2520the%2520refugee%2520crisis.pdf

- 2.31. WALKER, Nigel (2023-08-22). Conflict in Ukraine: A timeline (2014 – eve of 2022 invasion). *House of Commons Library. Research Briefing* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9476/CBP-9476.pdf>
- 2.32. ZAUN, Natascha (2020). Rethinking the 'European Refugee Crisis'. *Refugee Studies Centre* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.rethinkingrefuge.org/articles/rethinking-the-european-refugee-crisis>

3. Teismų praktika

- 3.1. *Nuclear Tests (Australia v. France)* (TTT), Nr. 58 [1974-12-20].
- 3.2. *The Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia) (ICJ), Nr. 92, [1997-09-25].
- 3.3. Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem. Summary of the Advisory Opinion on 19 July 2024 (ICJ).
- 3.4. *Prosecutor v. Anto Furundžija* (ICC), Nr. IT-95-17/1-T, [1998-12-10].
- 3.5. *Guris and others v. Syria* (ICC), Nr. 21845/FZ/AYZ, [2020-08-31].
- 3.6. *American Manufacturing & Trading, Inc. v. Republic of Zaire* (ICSID), Nr. ARB/93/1 [1997-02-21].
- 3.7. *RSM Production Corporation c. Republique centrafricaine* (ICSID), Nr. ARB/07/2 [2010-12-07].
- 3.8. *PJSC Ukrnafta v. The Russian Federation* (PCA), Nr. 2015-34, [2019-04-12].
- 3.9. *Isayeva v. Russia* (ECHR), Nr. 57950/00, [2005-06-07]. ECLI:CE:ECHR:2005:0224JUD005795000.
- 3.10. *French Republic v Commission of the European Communities* [CJEU], Nr. C-327/91, [1994-08-09]. ECLI:EU:C:1994:305
- 3.11. *Karnuth v. United States*, 279 U.S. 231 (U.S Supreme Court), Nr. 198, [1929-04-08].

4. Kiti šaltiniai

- 4.1. 9/11 Memorial & Museum. *International Community Responds* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.911memorial.org/learn/resources/digital->

exhibitions/digital-exhibition-revealed-hunt-bin-laden/international-community-responds

- 4.2. Aceris Law LLC (2023-05-20). *Armed Conflict and Investment Arbitration* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.acerislaw.com/armed-conflict-and-investment-arbitration/>
- 4.3. American Red Cross (2011). *Summary of the Geneva Conventions of 1949 and Their Additional Protocols* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/International_Services/International_Humanitarian_Law/IHL_SummaryGenevaConv.pdf?srsId=AfmBOoplN3sXGRSjx7adq9EZ4BYQamOKEviNEkjbHGZ6BDCmfUJpOWbo
- 4.4. BERNASCONI-OSTERWALDER, Nathalie; BREWIN, Sarah ir MAINA, Nyaguthii (2020). Protecting Against Investor – State Claims Amidst COVID-19: A call to action for governments. *International Institute for Sustainable Development* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.iisd.org/system/files/publications/investor-state-claims-covid-19.pdf>
- 4.5. Center for Preventive Action (2025). War in Ukraine. *Council on Foreign Relations* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine>
- 4.6. Coalition for the International Criminal Court (2025-01-22). *Ukraine becomes the 125th State Party to the ICC Rome Statute* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.coalitionfortheicc.org/ukraine-becomes-125th-ICC-state-party>
- 4.7. Committee on Economic, Social and Cultural Rights (2000). *CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/Health/GC14.pdf>
- 4.8. Council of the European Union. *EU response to Russia's war of aggression against Ukraine* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-russia-military-aggression-against-ukraine-archive/>
- 4.9. Council of the European Union. *EU sanctions against Russia* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>
- 4.10. Delegation of the European Union to the Russian Federation (2022-11-23). *The European Union and the Russian Federation* [interaktyvus]. Prieiga per

- interneta: https://www.eeas.europa.eu/russia/european-union-and-russian-federation_en?s=177
- 4.11. Farrer & Co (2022-11-15). Armed conflict and investment treaty arbitration [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.farrer.co.uk/news-and-insights/armed-conflict-and-investment-treaty-arbitration/>
- 4.12. Geneva Environment Network. *Protecting the Environment in Armed Conflict* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.genevaenvironmentnetwork.org/resources/updates/protecting-the-environment-in-armed-conflict/>
- 4.13. International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). *Investment treaties* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://icsid.worldbank.org/node/20271>
- 4.14. International Committee of the Red Cross (2003). *1976 Convention on the Prohibition of Military or any Hostile Use of Environmental Modification Techniques* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/1976-enmod-icrc-factsheet.pdf
- 4.15. International Criminal Court (2023-03-17). *Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
- 4.16. International Committee of the Red Cross (2018). Statute of the International Criminal Court. *Advisory Service on International Humanitarian Law* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/final_-_icc_statute_-_2018_update_edited_final_en.pdf
- 4.17. International Committee of the Red Cross. *The protection of the natural environment in armed conflict* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://casebook.icrc.org/highlight/protection-natural-environment-armed-conflict>
- 4.18. International Law Commission (1966). Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. *Yearbook of the International Law Commission*. II [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf

- 4.19. International Law Commission (2011). Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties with commentaries. *Yearbook of the International Law Commission*. II (2) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf
- 4.20. International Law Commission (2022). Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts. *Yearbook of the International Law Commission*. II (2) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/8_7_2022.pdf
- 4.21. JOLDOSHEV, Jomart (2024-11-12). A Critical Examination of Individual Criminal Responsibility and Head-of-State Immunity. *International Courts Reporter Series* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.fedbar.org/blog/breaking-legal-barriers-the-icc-arrest-warrant-for-vladimir-putin/>
- 4.22. KOLB, Robert (2023-09-01). *Treaties in Armed Conflict: the Sharp Split Between "General" and "Particular" Treaties* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lieber.westpoint.edu/treaties-armed-conflict-sharp-split-between-general-particular-treaties/>
- 4.23. LECLERC, Gabija (2023). Russia's war on Ukraine: High environmental toll. *European Parliamentary Research Service* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751427/EPRS_AT_A\(2023\)751427_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751427/EPRS_AT_A(2023)751427_EN.pdf)
- 4.24. LEIKIN, Eric; RUBINS KC, Noah ir SVINKOVSKAYA, Sofia (2023-10-03). *Ukraine's termination of its Bilateral Investment Treaty with Russia: what happened and what it means for potential future claims* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://riskandcompliance.freshfields.com/post/102ip3m/ukraines-termination-of-its-bilateral-investment-treaty-with-russia-what-happen>
- 4.25. Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija (2024-05-29). *Pritarta Teisingumo ministerijos iniciatyvai nutraukti tarptautinę sutartį su rusijos federacija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/pritarta-teisingumo-ministerijos-iniciatyvai-nutraukti-tarptautine-sutarti-su-rusijos-federacija/>
- 4.26. MINAKOV, Mykhailo (2021-09-13). Three Decades of Ukraine's Independence. *Wilson Center* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/three-decades-ukraines-independence>

- 4.27. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2014-03-28). *Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the Russian position regarding the termination of Ukrainian-Russian agreements on the Black Sea Fleet in Ukraine* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://mfa.gov.ua/en/news/892-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-poziciji-rf-pro-pripinennya-diji-ukrajinsyko-rosijsykih-dogovoriv-pro-perebuвання-chf-rf-na-teritoriji-ukrajini>
- 4.28. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE). *NATO Recognises Cyberspace as a 'Domain of Operations' at Warsaw Summit* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ccdcoe.org/incyber-articles/nato-recognises-cyberspace-as-a-domain-of-operations-at-warsaw-summit/>
- 4.29. NEKRASOVA, Anastasia (2022-10-25). *5 examples of Russia breaching Geneva Conventions* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ua.boell.org/en/2022/10/25/5-examples-russia-breaching-geneva-conventions>
- 4.30. NORRIS, Josephine (2022-05-16). *How is the EU using its trade and economic cooperation policy to address EU-Russia relations?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.linkedin.com/pulse/how-eu-using-its-trade-economic-cooperation-policy-address-norris/>
- 4.31. OHCHR, Human Rights Treaties Branch (2020). *Compilation of statements by human rights treaty bodies in the context of COVID-19* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.ohchr.org/sites/default/files/External_TB_statements_COVID19.pdf
- 4.32. Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) (2018). *State of emergency: proportionality issues concerning derogations under Article 15 of the European Convention on Human Rights (Resolution 2209)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://pace.coe.int/pdf/11f1a5a8ddc8a2f47bb47437c5f27524e154ed3206f0804538a93783c1b4d3f6/res.%202209.pdf>
- 4.33. PECORELA, Giulia (2016-12-02). The relationship between Russia and the ICC and the US precedent: Do 'great' states act alike? *International Law Blog* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://internationallaw.blog/2016/12/02/the-relationship-between-russia-and-the-icc-and-the-us-precedent-do-great-states-act-alike/>
- 4.34. RADJENOVIC, Anja ir ECKERT, Gianna (2020). Upholding human rights in Europe during the pandemic. *European Parliamentary Research Service*

- [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652085/EPRS_BRI\(2020\)652085_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652085/EPRS_BRI(2020)652085_EN.pdf)
- 4.35. RIASHCHENKO, Marina ir CHURAKOV, Mykhailo. Termination of BIT Ukraine-Russia: Full Stop? *Ukrainian Law Firms. A Handbook for Foreign Clients* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://ukrainianlawfirms.com/reviews/international-arbitration-termination-of-bit-ukraine-russia-full-stop/>
- 4.36. SCHMALENBACH, Kirsten ir PRANTL, Alexander (2022-04-21). How to End an Illegal War. *Volkerrechtsblog International Law & International Legal Thought* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://voelkerrechtsblog.org/how-to-end-an-illegal-war/>
- 4.37. TRIL, Maria (2024-10-01). Lithuania denounces three economic agreements with Russia and Belarus. *Euromaidan Press* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://euromaidanpress.com/2024/10/01/lithuania-denounces-three-economic-agreements-with-russia-and-belarus/>
- 4.38. UK Government (2022). *The evidence of Russia's violations of international humanitarian law is substantial and growing: UK statement to the OSCE* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://www.gov.uk/government/speeches/the-evidence-of-russias-violations-of-international-humanitarian-law-is-substantial-and-growing-uk-statement-to-the-osce>
- 4.39. United Nations Human Rights Committee (2001). General comment no. 29, States of emergency (article 4). *United Nations Digital Library* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://digitallibrary.un.org/record/451555?v=pdf>
- 4.40. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (OHCHR) (2020-04-27). *Emergency Measures and COVID-19: Guidance* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Events/EmergencyMeasures_COVID19.pdf
- 4.41. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (OHCHR) (2015). *Protection of economic, social and cultural rights in conflict* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ESCR/E-2015-59.pdf>

- 4.42. United Nations Security Council (2019-08-13). *Geneva Conventions More Crucial Than Ever, Humanitarian Experts Stress, as Security Council Marks Seventieth Anniversary of Key Instruments* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://press.un.org/en/2019/sc13917.doc.htm>
- 4.43. United Nations. *The Foundation of International Human Rights Law* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/en/about-us/udhr/foundation-of-international-human-rights-law>
- 4.44. USA for UNHCR The UN Refugee Agency. *Refugee Crisis in Europe* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unrefugees.org/emergencies/europe/>

SANTRAUKA

Tarptautinių sutarčių galiojimas ir veikimas ginkluotų konfliktų ir kitų krizių metu

Meda Prakopaitė

Šiame darbe yra analizuojama, kaip ginkluoti konfliktai ir kitos krizės paveikia tarptautinių sutarčių galiojimą ir veikimą, nagrinėjant Vienos konvenciją dėl tarptautinių sutarčių teisės, tarptautinės teisės komisijos dokumentą „straipsnių projektas dėl ginkluotų konfliktų poveikio sutartims su komentarais“ ir tarptautinių teismų praktiką. Ši tema labiausiai atskleidžiama, nagrinėjant realius ginkluotų konfliktų ir kitų krizių pavyzdžius ir konkrečias tarptautinės teisės sutartis. Taip pat analizuojama, kada valstybės gali sustabdyti, nutraukti ar pasitraukti iš tarptautinės sutarties ir kaip tai atrodo praktikoje, be to, yra pateikiamos hipotetinės situacijos. Valstybės, nusprendusios atlikti šiuos veiksmus, turi įvertinti dėl to kilsiančias pasekmes, tokias kaip poveikis valstybių diplomatiniams santykiams, ekonomikos stabilumui ir tarptautiniams santykiams.

Rusijos Federacijos agresijos prieš Ukrainą atvejo analizė iliustruoja, kaip sutartys yra realiai paveikiamos. Kuomet viena valstybė vykdo agresiją prieš kitą valstybę, bendradarbiavimas ir įsipareigojimų laikymasis yra beveik neįmanomas. Atvejo analizė leidžia daryti išvadą, kad tarptautinių sutarčių likimas dažniausiai priklauso ir nuo santykių, kuriuos valstybės turėjo seniau, ir nuo politinės valios toliau vykdyti dvišalėse sutartyse numatytus įsipareigojimus, ir nuo pagarbos sutarčiai. Pabrėžtina, kad tokioje situacijoje valstybė agresorė dažnai susiduria su kitų valstybių atsaku ir sankcijomis. Valstybės ir regioninės organizacijos, tokios kaip Europos Sąjunga, smerkdamos agresorės veiksmus gali nutraukti ar sustabdyti sutartis su valstybe agresore.

SUMMARY

Validity and Operation of International Agreements During Armed Conflicts and Other Crises

Meda Prakopaitė

This thesis analyses how armed conflicts and other crises affect the validity and operation of international treaties by examining the Vienna Convention on the Law of Treaties, the International Law Commission's Draft Articles on the Effects of Armed Conflicts on Treaties with commentaries, and the practice of international courts. The topic is best illustrated through real-world examples of armed conflicts and other crises, as well as specific international treaties. The thesis also the conditions under which states may suspend, terminate or withdraw from international treaties and how this occurs in practice, including through the use of hypothetical scenarios. States considering such actions must evaluate the potential consequences, including the impact on diplomatic relations, economic stability, and international cooperation.

The case analysis of Russian Federation's aggression against Ukraine illustrates how treaties are affected in practice. When one state commits aggression against another, cooperation and adherence to mutual obligations become nearly impossible. This case study supports the conclusion that the fate of international treaties often depends not only on the current political will and mutual respect for the treaty, but also on the historical relationship between the states. It is important to highlight that in such situations, the aggressor state often faces responses and sanctions from other states. States and regional organizations—such as the European Union—may condemn the actions of the aggressor and suspend or terminate treaties with that state.